

**RIIKLIKU INTEGRATSIOONIPROGRAMMI “INTEGRATSIOON EESTI
ÜHISKONNAS 2000 – 2007” VAHEHINDAMISARUANNE**

SISUKORD

1. PROJEKTI LÜHIKOKKUVÕTE	4
2. LÜHIKOKKUVÕTE OSUTATUD TEENUSTEST JA PROJEKTI KÄIGUS SAAVUTATUST.....	9
Töö eesmärk ja ulatus	9
Töö läbiviimise aeg	10
Töö meetodid	11
Projekti meeskond	15
Aruande struktuur ja lisade kasutamine	16
Piirangud	17
LÜHENDID JA MÕISTED	19
3. KOKKUVÕTE HINDAMISKÜSIMUSTE LÖIKES	20
3.1. Kas ja kuivõrd on programmi ja tegevuskavade realiseerimise käigus saavutatud edu programmi üld- ja alameesmärkide täitmisel?	20
3.2. Missugune on olnud tegevuskavades sätestatud missioonide edukus ja säästlikkus tegevuste löikes?	40
3.3. Missugused on programmi ja tegevuskavade ülesehituse tugevused ja nõrkused?	83
3.4. Kas ja kuivõrd on programmi eesmärgid kaetud tegevuskavades sätestatud missioonide ja tegevustega?	87
3.5. Kas ja kuivõrd jätkusuutlikud on tegevuskavade raames realiseeritud missioonid tegevuste löikes?	90
3.6. Kas ja kuivõrd on kaetud programmi sihtgrupid tegevuskavade missioonide ja tegevuste raames?	92
3.7. Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi ja tegevuskavade realiseerimise riskide maandamine?	102
3.8. Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi ja tegevuskavade juhtimine ja koordineerimine?	107
3.9. Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi realiseerimise monitooring ja aruandlus?	110
3.10. Missugused on programmi ja tegevuskavade finantseerimise tugevused ja nõrkused?	112
HINNANG PROGRAMMILE	113

SOOVITUSED EDASISTEKS SAMMUDEKS.....	115
LISA 1. Läbiviidud fookusgruppide, intervjuude ja küsitluste ajakava	119
LISA 2. Käetud sihtgrupid	127
LISA 3. Kasutatud materjalide loend	133
LISA 4. Ettepanekud programmi uueks struktuuriks.....	136
LISA 5. Küsitluste küsimustikud	136

RIIKLIKU INTEGRATSIOONIPROGRAMMI “INTEGRATSIOON EESTI ÜHISKONNAS 2000 – 2007” VAHEHINDAMISARUANNE

1. Projekti lühikokkuvõte

Vahearuande koostajad peavad otstarbekaks hinnata integratsiooniprogrammi täitmist vaadeldaval perioodil kahest erinevast aspektist.

Rakendajad on täitnud programmi vastavalt seatud sihtidele, kasutades seejuures võimalikke välisvahendeid. Kasusaajate hinnangud tegevustele on positiivsed. Sellest johtuvalt tuleb programmi täitmist selle kitsamast aspektist lähtuvalt, st tegevuste rakendamisest hinnata *rahuldavaks*.

Samas tuleb tõdeda, et üldine edu integratsiooni edendamisel Eestis on jäänud madalaks.

Kokkuvõttev hinnang ei saa lähtuda RIP-i raames saavutatud edukatest üksiktegevustest, vaid peab arvestama ennekõike üldist olukorda, mis on alameesmärkide mõttes värskelt kaetud integratsioonimonitooringu 2005 raames.

Kokkuvõttes ei ole täiskasvanud mitte-eestlaste eesti keele oskus alates 2000. aastast paranenud: eesti keeles suhtlemisega saab IM2005 kui hetkel parima olemasoleva andmebaasi küsitlustulemuste põhjal hakkama ligikaudu 40 %¹. Riiklikul tasandil tegemata jäetud strateegilised otsused ning sellest tulenev täpsete tegevuskavade puudumine, samuti ka protsessi korralduslik külg on põhjusteks, mis on toonud kaasa ebaedu eesti keele õppe korraldamisel ja üleminekul kakskeelsele õppele ning ühise teabevälja tekke poole liikumisel venekeelsetes koolides. Kui elluviidud tegevused on konkreetsetele kasusaajatele olnud suureks abiks, näiteks eesti kultuuri ja keele tundmaõppimisel, ent ühiskonnas tervikuna muudatust toimunud pole, ei saa programmi täitmist edukaks lugeda. Antud lähenemine on vahehindamise aruandes esitatud kriitika aluseks.

¹ Täpse, nn objektiivse keeleoskuse protsendi ja selle dünaamika määratlemine on raskendatud, kuna võib eeldada, et aja jooksul võivad inimeste kriteeriumid oma keeleoskuse hindamisele muutuda.

Keelelis-kommunikatiivse integratsiooni osas on mitte-eestlaste eesti keele oskamatus kujunenud peamiseks rahulolematuse allikaks eestlaste seas (vt ptk 3.1 lk 23).

Integratsiooni arengut takistavaid probleeme on haridussüsteemis. Tööks mitmekeelse õpilaskonnaga ei jätku eesti keeles õpetada oskavaid õpetajaid. Ida-Virumaa venekeelsete linnade põhikooli lõpetanud noortel on jätkuvalt keelelised barjäärid õpingute jätkamisel ja/või tööturul konkureerimisel. Mitte-eesti noored on üleminekuks osalisele eestikeelsele õppele gümnaasiumis halvasti ette valmistatud. Väga edukalt on käivitunud keelekümblusprogramm, paraku seda ei ole aga seda võimalik kiiresti laiendada õpetajate ettevalmistuseks kuluva aja tõttu.

Mitte-eestlaste keskmine *eesti keele oskus* ei ole programmi jooksul oluliselt paranenud. Ligikaudu 60 % täiskasvanud eestivenelastest oskab eesti keelt alla keskmise (suhtleb enda hinnangul veidi või ei suhtle üldse). Koolis on eesti keele õpet mõnevõrra motiveerinud lihtsustatud kodakondsuse taotlemise võimalus. Programm näeb ette eesti keele muutumist valdavaks suhtluskeeleks ühiskonnas, teatud piirkondades ei ole aga võimalik seda antud perioodil teostatuks lugeda (näiteks arusaamine eesti keeles edastatud teadaannetest).

Hoiakute muutumist on raske hinnata. Positiivsena võib välja tuua, et eestlaste hoiakud teistesse rahvustesse on viimasel ajal muutunud sallivamaks. Samas on monitooringutest ilmnev trendide pilt vastuoluline. Tihti ei oska eestlased näha mitte-eestlastes Eesti edendajaid. Noored distantseeruvad eestivenelastest nii hoiakute kui ka reaalse käitumise tasandil. Mitte-eestlased ei taju riigipoolset selget huvi nende perspektiivide vastu ega ühiskonnas kujunenud mitmekultuurilisuse aktsepteerimist eestlaste poolt. Mitte-eestlaste osalemisvalmidus ühiskonna asjades on madal.

Õiguslik-poliitiline integratsioon paranes pärast Eesti astumist Euroopa Liitu 2004. aastal seoses kodakondsusega inimeste arvu suurenemisega. Samas ei tähenda mitte-eestlastest noorte saamine Eesti kodanikeks kahjuks veel ühist teabevälja ega oma riigi identiteedi kujunemist. EL liikmesriigi kodakondsus on tihti vahendiks õpingute ja/või töö jätkamiseks väljapool Eestit (vt ptk 3.1. lk 23).

Kodakondsus on toonud poliitikasse vähe mitte-eestlasi. *Poliitilistes struktuurides osalevate* mitte-eestlaste arvu tõus vähendaks poliitiliselt esindamata isikute arvu.

Avaliku sektori rahvuslik koosseis ei ole proportsioonis elanikkonna etnilise koosseisuga.

Lojaalsus Eesti riigile sõltub rahvusrühmade positsioonist ühiskonnas. Nii eestlased kui ka eestivenelased tajuvad aga eestlaste positsiooni kõrgemana. Tulemusena ei tunne mitte-eestlased end ühiskonna täieõiguslike liikmetena ega vastutavana Eesti riigi käekäigu eest.

Meedia mõju tõstmiseks tuleb otsustavalt muuta Eesti ringhäälingu rolli. Kakskeelne teleprogramm võimaldaks viia mitte-eestlasteni olulist teavet, tutvustada keeleõpet ja kultuuri ning leevendada viimasel ajal kahjuks sagenenud Vene meedia ebasõbraliku propaganda mõju Eesti suhtes mitte-eestlastele.

Sotsiaal-majanduslik integratsioon paraneb, arvestades üldist elatustaseme tõusu ühiskonnas sõltumata rahvuslikust kuuluvusest. Ida-Virumaale on iseloomulik struktuurne tööpuudus ning suurenenud tõrjutuse tunne mitte-eestlaste seas, seetõttu vajaks see piirkond integratsiooni seisukohalt teravdatud tähelepanu. Olukorra halvenemisest tingitud rahulolematuse kasvab eestivenelaste seas paralleelselt vanusega. Silmapaistvalt rahulolematud on eestivenelastest keskealised naised. Eelmisel aastal oli noorte mitte-eestlaste hulgas tööpuudus kaks korda kõrgem kui eestlastel, paljuski just Ida-Virumaa keerulise olukorra tõttu (vt. ptk 3.1 lk 27).

Programmi ülesehitus pärineb 6 aasta tagusest perioodist ja vajab uuendamist. Programmi struktuur ei ole üheselt arusaadav, alamprogrammid ei tulene otseselt üldeesmärkidest. Alamprogramm “Ühiskonnapädevus” sisaldab liiga palju üksteisest sõltumatuid tegevusi. Neid on raske alamprogrammide alla liigitada, enam kui 170 tegevust killustab nii tähelepanu kui ka ressursse. Koguprogrammi eesmärgi ja selle üksikute osade puudulik ühildumine raskendab programmist arusaamist, konkreetsete tulemuseesmärkide püstitamist ning selle ühtset elluviimist (3.3 lk 82) ja jälgimist.

Sotsiaal-majandusliku integratsiooni elluviimiseks ei ole tegevusi ette nähtud, kuigi struktuurne töötus ja teravad sotsiaalsed probleemid on koondunud eeskätt venekeelsetesse piirkondadesse. Mõnel juhul on üksikettevõtmisi palju, ent peamisi instrumente pole suudetud süsteemselt toimima panna: näiteks antakse välja erinevaid trükiseid ja luuakse projektipõhiseid venekeelseid saateid, kuid stabiilselt rahastatavat kakskeelset teleprogrammi pole ning elanikele vajalik ühiskondlik teave ei jõua kohale.

Jätkusuutlikkus on probleemiks mitmes programmi valdkonnas. Korraldatakse küll laagreid ja täiskasvanute keelekursusi, antakse välja trükiseid ja organiseeritakse mitmesuguseid üritusi, kuid neid jätkavad tegevused ei ole tihti määratud (3.5 lk 90).

Sihtgrupe oli algul tegevustele määratud palju, mistõttu oli raske nendeni jõuda. Palju loodetakse meedia abile, kuigi monitooringud näitavad, et enamus mitte-eestlastest ei jälgi Eesti meediat. Paljude tegevuste puhul on sihtgrupe programmi elluviimise käigus konkretiseeritud, täpsustamist vajavad veel kommunikatsioonimeetmed. Olulise sihtrühmana on puudulikult programmi kaasatud kohalikud omavalitsused – nende arengukavades on vähe integratsioonialaseid tegevusi, sest domineerib seisukoht, et lõimumise temaatika on keskvalitsuse ülesanne. Ometi asuvad just omavalitsused tegelikele igapäevamuredele kõige lähemal, saavad kaasa aidata sotsiaalprobleemide lahendamisele ja ettevõtluse soodustamisele ning mis kõige olulisem – haldavad eesti keele õpet tagavaid munitsipaalkoole. Kaaluda võiks ka kinnipeetavate kaasamist eraldi sihtgrupina keele- ja kodanikuõppesse, sest lisaks muudele probleemidele ei oska enamus vange tööalaseks suhtlemiseks piisavalt riigikeelt (3.6 lk 92).

Riskide maandamisega on MEIS-i projektide koordineerimisel tegeletud heal tasemel, seda üksikprojektide tasandil. Samas ei ole programmi juhtkomitee tasandil teadvustatud ega tõsiselt arutatud ühiskonnas valitsevaid riske integratsiooniprotsessile, mis tulenevad eestivenelaste intelligentsi lahkumisest, Eesti-Vene suhete halvenemisest ja kahjuliku propaganda võimalikust mõjulepääsemisest (3.7 lk 102).

Programmi *juhtimiseks* koguneb kord kvartalis juhtkomitee, mis peaks erinevate valitsusasutuste esindajaid koondades tagama programmi ühtse elluviimise. Pigem on aga juhtkomitee mõju väike, domineerib funktsionaalne valitsemine ministriumite kaudu ning otsesemalt nelja ministriumi puudutav programm ei moodusta prioriteediks tõstetud tervikut. Haridus- ja Teadusministeeriumilt oodatakse palju, ent poliitilist tuge tähelepanu ja eraldatud ressursside näol pole üleminek kakskeelsele haridusele endiselt saanud. Programmis välja toodud teised ministriumid ei tunneta enda rolli ja vastutust integratsiooniprotsessis. Üldise integratsioonipoliitika stabiilsuse ohuks on iga valitsusvahetus, millega kaasneb kogu rahvastikuminiistri büroo uuesti komplekteerimine. MEIS-ile, mis peaks olema etteantud poliitika elluviija, on jäetud ka tulemuste tõlgendamise, uute suundumuste väljatöötamise ja

valitsusasutuste liitmise kohustus. Sihtasutus on suutnud edukalt koordineerida integratsiooniprojektide toetamist ja välisvahendite kaasatust, tunduvalt laiemate funktsioonide täitmist pole temalt alust eeldada (3.8 lk 107) .

Programmi *realiseerimine* on iga-aastaste aruannete põhjal töömahukas ja paljude inimeste tõsisel pingutusil nõudev tegevus. Hästi ja täpselt on tegevusülevaadetes kirjeldatud üksikuidki tulemusi. Puudu on olnud mõjuindikaatoritest sisuliste arengute jälgimiseks, samuti läbiviidud monitooringute põhjalikumast analüüsist. See on takistanud vastuvõetud otsuste uuringutel tuginevat põhjendamist.

Riigieelarveliste vahendite kaasamisega on oskuslikult saavutatud välisabi vahendite kasutamine mitmete oluliste programmide – nagu näiteks keelekümbel – tarvis. Liigne vahendite killustatus aga ei võimalda koondada ressursse kõige olulisemate eesmärkide sihikindlaks saavutamiseks.

Integratsiooniprogramm peab jätkuma. Vaja oleks valitsuse süvendatud tähelepanu programmi peatsesse uuendamisse tähtsaimate eesmärkide määratlemisel – üleminek kakskeelsele õppele, ühise teabevälja kujundamine ja asjaomaste valitsusasutuste kaasamine. Eesmärkide saavutamiseks tuleb kavandada mõõdetavad tulemusnäitajad ja leida piisavad ressursid. Kokkulepet vajab mitmekultuurilise ühiskonna kui missiooni mõiste. Iga tegevus peaks sisaldama kava kuni lõpliku eesmärgi saavutamiseni. Kõik see saab juhtuda vaid juhul, kui valitsuskabinet pühendub tõsiselt Eesti edasise arengu fundamentaalse küsimuse euroopalikul viisil lahendamisele (soovitused lk 115).

2. Lühikokkuvõte osutatud teenustest ja projekti käigus saavutatust

Töö eesmärk ja ulatus

Vastavalt pakkumiskutsele ja meie töövõtulepingule on antud projekti otseseks eesmärgiks aidata kaasa Riikliku Integratsiooniprogrammi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000 – 2007” edasisele õigeaegsele, säästlikule ja tulemuslikule rakendamisele 2004 – 2007 tegevuskavade alusel. Samuti peavad käesoleva projekti tulemusena täiustuma 2004 – 2007 aastate tegevuskavad ja tuvastatud, RIP-iga ebapiisavalt kaetud vajaduste baasilt valmima uued projektiideed, mida rahastatakse Euroopa Liidu struktuurifondidest.

Projekti üldisemaks eesmärgiks on aidata kaasa integratsiooniprotsessi edukale läbiviimisele Eestis.

Integratsiooniprogrammi vahehindamise oodatud tulemusteks Tellija poolt olid:

- Välja on töötatud hindamisvahendid;
- Läbi on viidud riikliku integratsiooniprogrammi vahehindamine, tuues välja peamised tugevused ja nõrkused tegevuskavade mudelis ja sisus;
- Koostatud on hindamisaruanne ning avaldatud see eesti, inglise ja vene keeles;
- Vahehindamise tulemusi on laiemale publikule töötoa raames tutvustatud.

Töö ulatus on piiratud riikliku integratsiooniprogrammi struktuuriga. Riiklik integratsiooniprogramm koosneb neljast alamprogrammist:

- I alamprogramm “Haridus”
- II alamprogramm “Etniliste vähemuste haridus ja kultuur”
- III alamprogramm “Täiskasvanute eesti keele õpe”
- IV alamprogramm “Ühiskonnapädevus”

Riiklikus integratsiooniprogrammis sätestatu on olnud aluseks iga alamprogrammi detailsele tegevuskavale, mille töötasid 2000. aastal välja vastavate alamprogrammide eest vastutavad institutsioonid. Tegevuskavade koostamise eesmärkideks oli: saada

ülevaade vastutavate ministeeriumite ja nende partnerite koostööst integratsiooniprogrammi raames; saada informatsiooni rahaliste vahendite kasutamise kohta, mis omakorda annab infot programmi täitmise ja edukuse kohta ning saada ülevaade hetkel olemasolevatest ja edaspidi vajaminevatest vahenditest, mis oleks alus konkreetsete rahastamistaotluste esitamiseks riigile ja välisdoonoritele.

Tegevuskavad on töötatud välja:

- Aastateks 2000 – 2003;
- Aastateks 2004 – 2007 (2004 kaasa arvatud).

Tegevuskavade struktuuris on toodud missioon, tegevus, teostaja, sihtrühm, tegevuse toimumise aeg, eelarve, tegevuse tulemuse näitaja, kohustus (planeeritud) ja saavutus (tegelik).

Töö läbiviimise aeg

Käesolev vahehindamine viidi läbi ajavahemikul 2005. a 18. nädal (projekti alustamisaeg vastavalt EYB ja Eesti Vabariigi vahel sõlmitud lepingule) kuni 2005. a 42. nädal, mil toimub vastavalt kokkuleppele Tellijaga lõpetav töötuba.

Vahehindamise avakoosolek toimus 20. mail 2005. Fookusgrupid, arutelud ja intervjuud programmi rakendajate ja sihtgruppide esindajate viidi läbi perioodil mai – september 2005. Vahehindamise raames koostatud küsitlused viidi läbi perioodil juuli – august 2005. Samuti toimusid regulaarsed kohtumised nii MEIS-i kui ka Rahvastikuminstri büroo poolsete projektijuhtidega. 1. septembril 2005 toimus ka projektikoosolek Rahandusministeeriumi esindajate osavõtul.

Töö läbiviimise ajakavast annab ülevaate alljärgnev tabel:

Tegevus	Läbiviimise aeg
Projekti avakoosolek	20. mai 2005
Fookusgruppide ja arutelude läbiviimine	26. mai – 8. juuni 2005
Intervjuude läbiviimine	20. mai – 29. juuli 2005

Ida-Virumaa külastus	17. juuni 2005
Projekti koosolek	20. juuni 2005
Küsitluste läbiviimine	5. juuli – 29. juuli 2005
Vahehindamise aruandeprojekti koostamine	26. juuli – 15. august 2005
Projekti koosolek	15. august 2005
Täiendavate kohtumiste ja intervjuude läbiviimine	22. august – 09. september 2005
Ida-Virumaa külastus	8. september 2005
Projekti koosolek	14. september 2005
Lõpetav töötuba	27. oktoober 2005

Läbiviidud fookusgruppide, arutelude, intervjuude ja küsitluste täpsem ülevaade on toodud lisades 1 ja 4.

Vahehindamise sihtgruppide katmise täpsem ülevaade on toodud lisa 2.

Töö meetodid

Vahehindamise läbiviimise peamiseks tegevusteks olid:

1. Intervjuude ja arutelude läbiviimine ning lähtematerjali selgitamine.
2. Avakoosoleku läbiviimine ja lähenemise tutvustamine ning arutelu.
3. Vahehindamise läbiviimiseks vajalike materjalidega tutvumine ja fookusgruppide kokkukutsumine.
4. Asjakohasuse ja jätkusuutlikkuse (peamiselt) ning RIP-i mõjusid (vähemal määral) käsitlevate fookusgruppide arutelude läbiviimine.
5. Alameesmärkide saavutamise määra (efektiivsus ja mõju) ja tõhususe lähteandmete kogumine ja saadud näitajate analüüs.
6. Lühiajaliste mõjude uuringute ettevalmistus ja läbiviimine (sh valimi moodustamine, küsimustike ettevalmistamine). Peamiselt kasutati paberkandjal küsimustike levitamist.

7. RIP-i rakendusprotsessi edukust puudutavate hindamisküsimuste analüüsimisega seotud tegevused (sh protseduurireeglite, juhtgruppide jm juhtorganite koosolekute protokollidega tutvumine).
8. Kogutud info analüüs ja esialgsete järelduste formeerimine, lisainfo vajaduse selgitamine.
9. Lisainfo küsimine ja täiendav analüüs.
10. Aruande projekti koostamine ja sellele tagasiside kogumine.
11. Lõpetava töötoa organiseerimine (arutelu vormis).
12. Lõpparuande koostamine ja tõlkimine.
13. Tulemuste esitamine laiemale avalikkusele.

Töö läbiviimisel ning seatud eesmärkide saavutamiseks kasutati järgmisi meetodeid:

- a. Valdkonnaga seotud dokumentide analüüs (täpsem info vaata lisa 3);
- b. Arutelud fookusgruppides (täpsem info vaata lisa 1);
- c. Intervjuud ja kohtumised sihtgruppide esindajate ja rakendajatega (täpsem info vaata lisa 1);
- d. Ida-Virumaa regiooni külastused;
- e. Küsitlus (täpsem info vaata lisad 4).

Valdkonnaga seotud dokumentide analüüsi käigus tutvuti mitmete integratsiooniprotsessiga seotud oluliste dokumentide, koostatud monitooringute, arengukavade ning muude MEIS-i ja Rahvastikuministri büroo poolt edastatud dokumentidega. Jooksvalt täiendati valdkonnaga seotud dokumentide nimekirja, mis on toodud lisa 3.

Fookusgruppide arutelusid kasutati peamiselt eesmärgil vestelda oma ala asjatundjate, arvamusiidritega ja sihtgruppidega ning koguda kommentaare integratsiooniprotsessi puudutavate oluliste teemade kohta. Fookusgruppide kokkukutsumisel arvestati ekspertide soovustega nendes osalejate suhtes. Kõik fookusgruppide arutelud dokumenteeriti. Fookusgruppidesse kutsuti osalema vastavate valdkondade spetsialistid. Esimesse fookusgruppi valiti inimesed, kes oleksid ühtlasi ka integratsiooniprogrammi sihtgruppideks (mitte-eesti noored; täiskasvanud, keda puudutab peamiselt keeleõpe; organiseerunud mitte-eestlastest noorte esindajad). Fookusgruppide kokkukutsumise olulisemaks piiranguks oli see, et

kõik kutsutud ei leidnud võimalust osaleda. Nendelt küsiti arvamust kirjalikult või intervjuu vormis.

Intervjuud viidi läbi eesmärgil vestelda sihtgruppide esindajate, programmi rakendajate ning muude seotud osapooltega. Peamiseks eesmärgiks oli küsida arvamust programmi ja selle tegevuste kohta. Kõik läbiviidud intervjuud dokumenteeriti.

Kohapealsete külastuste (Ida-Virumaa) peamiseks eesmärgiks oli tutvuda regioonispetsiifilise olukorra ja probleemidega, vestelda osapooltega, kes puutuvad igapäevaselt kokku integratsiooni peamiste valupunktidega ning kuulata nende arvamust sellest, mida peaks tegema teisiti. Kõik külastuste jooksul toimunud kohtumised dokumenteeriti.

Lisaks korraldati kohtumisi venekeelsete koolide õpetajate ja õpilastega, käidi laste keele- ja loovuslaagris ning kohtuti pereõppe läbinud laste ja nende vanematega, kutsekoolide õpetajate ning õpilastega, kes on läbinud keeleõppe- ja vahetusprogramme.

Ekspertide poolt koostatud **küsitlused** viis läbi Ariko Marketing.

Küsitlused olid suunatud programmi viiele suuremale sihtgrupile ja olid mõeldud ülejäänud vahehindamisele täiendava teabe ja lisahinnangu hankimiseks:

- Venekeelse elanikkonna üldvalim (n=280 – 300);
- Venekeelsete koolide õpilased (n=50);
- Venekeelsete koolide õpetajad (n=50);
- Etnilised vähemused (n=50);
- Mitte-eestlastest noorte MTÜ-de esindajad (n=50).

Küsitlused olid kolme regionaalse suunitlusega: Tallinn ja Harjumaa, muu Eesti (Tartu ja Pärnu) ning eraldi regioonina Ida-Virumaa.

Kõik uuringu käigus läbiviidud intervjuud toimusid silmast-silma suulise intervjuu meetodil, mille raames küsitleja esitab küsimuse, tutvustab võimalikke vastusevariante ja vastaja vastab.

Eri valimite respondendid (vastajad) leiti järgmiselt.

Venekeelse elanikkonna üldvalim. Kasutati tavapärase 1000 inimese üleriigilise sotsiaaldemograafilise läbilõikevalimi mudelit, mis sisaldab keskmiselt 280 – 300 venekeelset respondenti. Antud juhul küsitleti selle mudeli raames vaid venekeelset elanikkonda stratifitseeritud juhuvaliku meetodil, vastavalt venekeelse elanikkonna paiknemistihedusele üleriigilistes valimipunktides ning lähtudes valimipunkti lähteaadressist. Samal ajal jälgiti esindatud piirkondlike kvootide täitumist soo ning vanuserühmade lõikes (maakonna ja kogu riigi tasandil).

Venekeelsete õpilaste küsitlus. Kuna antud valim oli väike, siis jaotati see kahe piirkonna, Tallinna ja Ida-Virumaa vahel võrdselt ning otsing toimus juhuslikkuse alusel. Valik/värbamine võis toimuda nii kodudes kui tänaval. Tingimuseks oli, et respondent peab olema vastavas kindlaks määratud vanuses ja õppima mõnes õppeasutuses.

Venekeelsete koolide õpetajate küsitlus. Vajalik andmebaas saadi Haridus- ja Teadusministeeriumist (kontaktisik Maie Soll) ning valik teostati otse koolides (kuna õpetajate küsitlus langes augusti teise poolde, oli koolidesse pöördumine juba võimalik).

Etniliste vähemuste küsitlus. Algselt üritati saada andmebaas Rahvusvähemuste Ühendusest, kuid see ei õnnestunud. Seetõttu toimus valik kahel viisil: a) venekeelse elanikkonna üldvalimi raames, kui aadressile sattus muu vähemusrahvuse esindaja; b) täiendaval otsingul vastavalt küsitlejate poolt põhiküsitluse ajal hangitud informatsioonile.

Mitte-estlastest noorte MTÜ-de esindajate küsitlus. Selleks vajalik andmebaas saadi järgmistest allikatest: Pille Puss (Eesti Noorteühenduste Liit); Maia Meos (Noorteühendus SIIN); Jaana Laanemann (Narva Noored Noortele). Respondendid

küsitlemiseks valiti juhuslikult vastavalt kontakti saavutamise võimalikkusele suveperioodil.

Läbiviidud küsitluste küsimustikud on toodud lisas 4.

Projekti meeskond

Meie meeskonda juhtisid Merike Rabi (kuni juuni 2005) ja Tarmo Talts (alates juunist 2005).

Meeskonda kuulusid veel:

- Hanno Lindpere (Ernst & Young Baltic AS vastutav partner);
- Erik Terk (Ekspert 1);
- Sulev Alajõe (Ekspert 2);
- Monika Kallas (assistent);
- Siiri-Mall Musten (assistent);
- Jürgen Jaanus (assistent);
- Ariko Marketing (küsitluste läbiviija).

Projektis osalenud eksperdid on viinud läbi programmi ja tegevuskavade analüüsi, teostanud intervjuusid programmi ja tegevuskavadega seotud osapooltega, analüüsinud avaldatud programmi aruandeid ja erinevaid uuringuid, viinud läbi fookusgrupe ja osalenud neis, osalenud Ida-Virumaa regiooni külastamisel, koostanud küsitluse ja aruande.

Projekti assistendid on osutanud ekspertidele abi projektiga seotud materjalide kogumisel, erinevate kohtumiste organiseerimisel ja dokumenteerimisel ning aruande koostamisel.

Aruande struktuur ja lisade kasutamine

Käesolev aruanne on üles ehitatud vastavalt pakkumiskutses toodud lõpparuande näidisstruktuurile. Aruandes on alla joonitud hindajate olulisemad järeldused. Sisuline hinnang on toodud iga hindamisküsimuse sees. Aruande lisas 3 toodud lähtematerjale on kasutatud aruande kirjutamisel valdavalt taustmaterjalina. Vahehindamisaruande sisulisel kesksel kohal on püstitatud hindamisküsimused:

- Kas ja kuivõrd on programmi ja tegevuskavade realiseerimise käigus saavutatud edu programmi üld- ja alameesmärkide saavutamisel?
- Missugune on olnud tegevuskavades sätestatud missioonide edukus ja säästlikkus tegevuste lõikes?
- Missugused on programmi ja tegevuskavade ülesehituse tugevused ja nõrkused?
- Kas ja kuivõrd on programmi eesmärgid kaetud tegevuskavades sätestatud missioonide ja tegevustega?
- Kas ja kuivõrd jätkusuutlikud on tegevuskavade raames realiseeritud missioonid tegevuste lõikes?
- Kas ja kuivõrd on programmi sihtgrupid kaetud tegevuskavade missioonide ja tegevuste raames?
- Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi ja tegevuskavade realiseerimise riskide maandamine?
- Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi ja tegevuskavade juhtimine ja koordineerimine?
- Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi realiseerimise monitooring ja aruandlus?
- Missugused on programmi ja tegevuskavade finantseerimise tugevused ja nõrkused?

Lisaks on viimases peatükis välja toodud soovitusel ja märkused programmi ja tegevuskavade edasiseks realiseerimiseks.

Kokkuvõttes on selgitatud ka meie töö ülesande püstitust, piiranguid, töömeetodeid ja meeskonna koosseisu. Kirjeldatud töö ulatuse paremaks mõistmiseks on soovitatav vaadata ka:

- Lisas 1 toodud läbiviidud fookusgruppide, intervjuude ja küsitluste ajakava;
- Lisas 2 toodud sihtgruppide katmise ülevaade;
- Lisas 3 toodud projekti läbiviimiseks kasutatud kirjalike materjalide loetelu;
- Lisas 4 toodud küsitlustel kasutatud küsimustikud.

Piirangud

1. Küsitluste läbiviimisel on võetud aluseks RIP-iga seotud suuremate oluliste sihtgruppide katmine. Valimite koostamisel lähtus Ariko Marketing juhuslikkuse printsiibist.
2. Hinnangu andmisel kasutatavate meetodite peamisteks piiranguteks on:
 - a. Hindamisel on muuhulgas toetunud kvalitatiivsetele hinnangutele, kuna programm sõnastab paljud eesmärgid vormis, mida ei ole võimalik kvantitatiivselt mõõta.
 - b. Intervjuude ja kohtumiste tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada asjaoluga, et kontakti saadi osapooltega, kes on keskmisest sotsiaalselt aktiivsemad ning seeläbi üldiselt ka parema keeleoskuse ning haridustasemega. Seega ei saa tehtud üldistusi projitseerida kõikidele sihtgrupi esindajatele.
 - c. Kuna integratsiooniprotsess on pikaajaline ning suurem mõju peaks avalduma lähtuvalt programmi ülesehituselt aastaks 2007, on hinnang programmi eesmärkide saavutamisele seatud hindamisküsimuste lõikes kehtiv vaid praegusel hetkel.
 - d. Hinnang programmile on kujundatud pidades silmas programmis sätestatud eesmärke aastaks 2007 ning nende saavutamise dünaamikat vahehindamise läbiviimise hetkel (2005. aasta teine pool).
 - e. Läbiviidud küsitlustulemuste tõlgendamine annab valimi väiksuse tõttu vaid lisateavet ega saa olla üldistavate järelduste aluseks.

- f. Antud raportis lähtume kuni 30.06.05 avaldatud andmetest ja projekti käigus teostatud uuringutest.

- 3. MEIS-i ja Rahvastikuministri büroo ning teiste osapoolte esitatud erinevate kirjalike materjalide osas ei ole hindajad läbi viinud täiendavaid kontrolli- ja auditiprotseduure. On eeldatud esitatud aruannete ja dokumentide õigsust.

- 4. Kohapealsete külaskäikude tulemused võivad olla mõneti erapoolikud, kuna on võimalik, et kontakteeruti aktiivsemate mitte-eestlastega, kes võisid jätta ebatõese mulje sihtrühmade keskmistest arvamustest ja suhtumistest.

Lühendid ja mõisted

Lühend

ECRI

Eestivenelased

EL

ER

ETV

ETTL

HKK

HTM

IM2005

MEIS

Mitte-eestlased

MKM

RASI

REKK

RIP

SM

Selgitus

European Commission against Racism and Intolerance (Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa Komisjon)

Eestis elavad venelased

Euroopa Liit

Eesti Raadio

Eesti Televisioon

Eesti Tööstuse ja Tööandjate Liit

Hiliskeelekümblus

Haridus- ja Teadusministeerium

Integratsiooni monitooring 2005

Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus

Kõik rahvused peale eestlaste

Majandus-

ja Kommunikatsiooniministeerium

Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute
Instituut

Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus

Riiklik integratsiooniprogramm

Sotsiaalministeerium

3. Kokkuvõte hindamisküsimuste lõikes

3.1. Kas ja kuidas on programmi ja tegevuskavade realiseerimise käigus saavutatud edu programmi üld- ja alameesmärkide täitmisel?

Täpsemalt kommenteeritakse olukorda missioonide ja tegevuste lõikes punktides 3.2.-3.4. Käesoleva punkti all esitatakse vaid töö käigus kujunenud kõige üldisemad hindajate järeldused integratsiooniprotsessi kulgemise kohta, keskendudes selle edukusele või mitteedukusele, mitte programmi üksikmeetmete efektiivsusele. Rõhutame, et järgnevatest üldjäreldustest ei saa teha otseseid järeldusi selle rakendajate töö edukuse kohta. Integratsiooni kulgemine sõltub lisaks vastavate meetmete asjakohasusele ja läbiviimise efektiivsusele veel mitmetest teguritest, näiteks trendid väliskeskkonnas ja eraldatud rahaliste vahendite hulk ning muuhulgas ka realiseeritava integratsioonistrateegia ja programmi prioriteetide otstarbekus.

Integratsioonistrateegia ideoloogiliseks aluseks on arusaam senisest oluliselt suuremast ühtlustumise vajadusest ühiskonna avalikus sfääris ning samal ajal eri rahvuste etniliste- ja kultuurierinevuste säilitamise võimalusest erasfääris. Kahjuks on üheks integratsiooniprobleemide näitajaks jätkuv vastandumine rahvuslikul pinnal: ligi pooled IM2005 raames vastanutest täheldavad konflikteid juhtumeid, mis avalduvad kõige sagedamini meedias või avalikes kohtades. Harvemini esineb vaenulikku suhtumist rahvussuhete pinnal tööl või õppeasutuses.

- Vahehindamise arutelude käigus väitsid mitmed fookusgruppidesse kutsutud, et neid justkui sunnitakse integreerima, mitte ei soodustata selle protsessi vabatahtlikku isereguleerivat kulgu². Kui integratsiooniprogrammi üksikmeetmete, näiteks keeleõppe suhtes ollakse pigem positiivselt meelestatud, siis integratsiooniprogrammi kui sellise, kui nn “eestlaste asja ja bürokraatide asja” suhtes kalduetakse olema pigem umbusklikud. Programmi tegelikest meetmetest ja nende realiseerimisest suuremat teadmata kalduetakse

² Fookusgrupp 1, (26.05.2005)

võtma hoiakut³, et integratsioon on kui mitte lausa kahjulik ja/või venelastevastane tegevus, siis vähemalt mõttetu raharaiskamine. Sealjuures toimub see kindlasti mingite huvigruppide isiklikes rahalistes huvides, prioriteedid on valesti seatud jne. Kõikide vahehindamise käigus toimunud kohtumiste põhjal on programmi kui terviku maine mitte-eestlaste silmis tunduvalt kehvem kui programmis sisalduvate konkreetsete tegevuste maine. Oluline on edasine kommunikatsioon (kes ütleb mida ja kuidas, et jõuda mitte-eestlasteni), mille puhul tuleks paremini arvestada konkreetse sihtrühma ning kultuuriliste erinevustega. Programmi kui terviku asemel on parem käsitleda kindlaid teemasid, mis puudutavad inimesi lähemalt.

- IM2005 põhjal on noored eestlased kui sihtgrupp jäänud tähelepanuta ning nende suhtumine Eestis elavatesse vähemusrahvustesse on kujunenud olukorras, kus puudub teadlikkus ja igapäevane kokkupuude eestivenelastega. Seetõttu kaldutakse arvama, et integreerumine on protsess, mis puudutab muulasi, mitte aga neid endid. Kui hindajate hinnangul tunnistataksegi, et integratsiooniks tuleks ka neil endil mingi panus anda, siis ei osata öelda, milles see võiks seisneda.
- Integratsiooniprotsessi eesmärgiks on leida kooskõla rahvusriigi ja kultuurilise pluralismi vahel. Samas näitavad IM2005 andmed, et Eesti ühiskonnas valitseb tugev eelhäälestus: Eesti on ennekõike põhirahvuse ehk eestlaste ühiskond, kus eestivenelastel on märksa madalam positsioon⁴. Taoline hoiak on vastuolus nii Eesti ühiskonna stabiilsuse ja sotsiaal-majandusliku arengu eesmärkidega kui ka laiemate globaalsete tendentsidega, mis soodustaksid multikultuurilisust.
- Integratsiooni põhieesmärgiks on tekitada piisavalt suur ühisosa ühiskonna eri gruppide vahel. Vahehindamise käigus veendusime, et RIP-i rakendajad ootavad mitte-eestlastelt aktiivsust, mitte-eestlased kujutavad aga integratsiooni ette protsessina, kus valitsus peaks midagi tegema ning nemad ise jääksid passiivsesse rolli.

Siduv ühisosa eeldab vähemalt teatud ulatuses ühist teabevälja. Probleem pole

³ Vahehindamise fookusgruppide, kohtumiste ja intervjuude põhjal (Fookusgruppid 26.05.2005 ja 08.06.2005)

⁴ IM2005, lk 40.

siinkohal niivõrd selles, et lõviosa venekeelsest elanikkonnast hangib teavet Eestist väljaspool asuvatest allikatest (uuringu “Mina. Maailm. Meedia” andmetel jälgib ligikaudu 90 % küsitlustest Vene telekanaleid), vaid pigem selles, et nii eesti- kui venekeelse Eesti meedia mõju Eestis elavatele venelastele on väike. Paralleelselt sellega on viimasel ajal täheldatud Vene meedia muutumist eestivaenulikumaks, sagenenud on väärinfo ja eestivastase propaganda esitamine Eestis nähtavates Vene telekanalites. 9. mai, aga ka 23. septembri tähistamise sündmused näitavad, et see mõjutab mitte-eestlaste arusaamu Eesti ajaloo kohta. Arvestades tõsiasja, et suurel osal Ida-Virumaast ja mõnedes Harjumaa piirkondades ei saa lähitulevikus olema ülekaalukalt eestikeelset suhtluskeskkonda, on küsimus eestikeskse venekeelse meedia tugevdamisest eriti aktuaalne.

Etnilised vähemused Eestis on initsiatiivi ja huvi korral saanud edendada emakeeleõpet, traditsioone ja oma elustiili. See on oluliselt sõltuvuses asjaolust, kui palju on ühe või teise Eestis elava rahvuse puhul tegelikke nn kultuurikandjaid. Venelaste puhul ei ole ohuks see, et inimesi leidub alla kriitilise arvu. IM2005 toodud andmetest nähtub, et kahe kolmandiku mitte-eestlaste jaoks on nende etnilise identiteedi säilitamine oluline, kusjuures assimilatsiooni pooldab vaid iga kümnes. Paljude teiste rahvuste (etniliste vähemuste) puhul takistab seda lisaks väikesele inimeste arvule ka venekeelne omavaheline suhtlus, mis on jätkunud pärast Eesti taasiseseisvumist.

Integratsiooniprotsessi käigus peaks paranema mitte-eestlaste konkurentsivõime, õppimisvõimaluste kasutamine ning osalemine kultuuri- ja poliitikaelus tänu eesti keele ja kultuuri paremale tundmisele. See protsess nõuab aega. IM2005 tulemuste kohaselt peavad senist protsessi edukaks 45 % eestlastest ja vaid 31 % mitte-eestlastest.

Kodakondsuse puudumine ei tähenda mitte üksnes inimese ebakindlat õiguslikku staatust, vaid ka ebamäärast pilti oma rollist ühiskonnas. Seetõttu on kodakondsuseta inimeste arvu vähenemise tempo väga oluline integratsiooninäitaja. 2004. aastal ulatus naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanute arv juba 6523-ni (2000 – 2003 oli see

alla 4100 aastas). See on eelkõige seletatav EL-ga ühinemise mõjuga⁵, kuna noorte esindajatega toimunud kohtumiste põhjal näevad osad noored nüüd võimalust asuda õppima ja elama Lääne-Euroopasse või mujale maailma. Noorte hulgas aitab kodakondsuse taotlemisele kaasa selle lihtsustatud saamine koolis põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksami (kui kohale on kutsutud REKK-i eksamineerija ja sooritatakse REKK-i eksami moodul) ja eesti keele riigieksami eduka sooritamise korral.

Ühiskonnamuutustest johtuvad hirmud ja eelarvamused on Eestis vähenenud, sest muutuste kiirus ja radikaalsus pole enam võrreldavad 90-ndatega ning Eesti elanikud on harjunud vaba riigi demokraatliku ja turumajandusliku elukorraldusega. Üldmonitooringute andmete võrdlusest nähtub samas, et suurenenud on nende eestlastest vastajate osakaal, kes peavad eestivenelaste elu- ja mõttelaadi enda omast erinevaks ning keda häirib nende juures nii eesti keele oskuse puudumine kui ka teistsugune käitumine ja elulaad. Samas on selgelt vähenenud eestlaste hirm oma rahvusliku identiteedi ning kultuuriruumi kadumise pärast. Esmapilgul vastuolulisena näivad trendid näitavad, et eestlastel on tekkinud kindlustunne, aga seejuures pole baashoiakud muutunud. Võib eeldada, et ka Eesti rahvastiku vähenemise ja tööjõusituatsiooni dünaamika selgem teadvustamine aitab kaasa sallivuse tõusule.

Keelelis-kommunikatiivne integratsioon väljendab üht integratsiooniprotsessi põhieesmärki, mille sisuks on Eesti elanikkonna ühise teabevälja ja eestikeelse keskkonna loomine kultuurilise mitmekesisuse säilitamise tingimustes. Eestlased ei ole IM2005 andmetel rahul selle eesmärgi poole liikumise kiirusega – **mitte-eestlaste eesti keele oskamatus on kujunenud peamiseks rahulolematuse allikaks:**

- a. Eesti *haridussüsteemis* läbiviidavad tegevused ei ole kaasa toonud oodatud kardinaalset muutust, s.o. eesti keele oskuse ja kasutushuvi selget tõusu noorte seas. Tänaeni ei jätku eesti keeles õpetada oskavaid õpetajaid tööks mitmekeelse õpilaskonnaga, mida kinnitab teiste seas ka Euroopa Nõukogu inimõiguste raport Eesti kohta aastast 2003. Kakskeelne õpetamine ja keelekümblus nõuavad õpetajate hinnangul ka abiõpetajate olemasolu, kes tagaksid abi õpilastele, kes ei suuda klassis tunni tempole järgi jõuda. Koolide

⁵ Hindamiste käigus toimunud kohtumiste järeldusel.

hinnangul on rahalised vahendid täiendavate abiõpetajate palkamiseks piiratud. Üldmonitooringust selguvad 15 – 24-aastaste mitte-eestlaste hinnangud eesti keele õpetamise tasemele koolis: ca 50 % leiab, et saab koolist head teadmised ja suhtlemisoskuse, ca 45 % leiab, et saab teadmisi keele kohta, aga suhtlema ei õpi, ning ca 5 % leiab, et tunnid on, aga keelt ei omandata. Seejuures väärrib tähelepanu, et küsitlustulemuse järgi vaid 5 % ei omanda keelt, kuigi 50 % ei suuda riigikeeles suhelda. Muuhulgas leidsid vahehindamise raames läbiviidud küsitluses ligikaudu pooled küsitlused Ida-Virumaa õpilastest eesti keele õpetajate taseme olevat ebapiisava. Ida-Virumaa linnade venekeelse põhikooli lõpetanud noortel esineb käesoleva vahehindangu andmetel jätkuvalt keelelisi barjääre õpingute jätkamisel või tööturul konkureerimisel. IM2005 andmed näitavad, et väga tugevalt erinevad hinnangud eesti keele õpetamise tasemele koolis kodakondsuse lõikes – Eesti kodakondsusega isikud on tunduvalt optimistlikumad võrreldes Venemaa kodanike või kodakondsuseta isikutega. Kui esimestest leiab ligi 60 %, et koolis saab eesti keele kohta head teadmised ja suhtlemisoskuse, siis viimaste puhul jääb see protsent alla 25. See näitab, kui oluline on keeleõppe suhtes motivatsiooni olemasolu.

- b. IM2005 kohaselt on mitte-eesti kogukond, sealhulgas koolid ise, üleminekuks osalisele eestikeelsele õppele gümnaasiumis ette valmistamata. Intervjueeritud õpetajad arvasid, et 2007. aasta koolireformiks püütakse valmistuda oma jõududega. Positiivse muudatusena võib välja tuua, et 32 vene õppekeelega koolis õpetatakse 2005/2006 õppeaastal vähemalt pooli aineid eesti keeles: 12 koolis (Jõhvis, Kohtla-Järvel, Maardus, Narvas, Tallinnas, Tartus ja Valgas) toimub varane keelekümblus (esimestes klassides toimub õpe valdavalt eesti keeles, venekeelse õppe osakaal suureneb klassist klassi kuni umbes 50 %-ni); 20 koolis (sh Haapsalus, Kehras, Kohtla-Järvel, Narvas, Sillamäel, Tallinnas, Tapal ja Tartus) toimub hiline keelekümblus (alates 6. klassist toimub õpe osaliselt, 7. – 8. klassis täielikult ja 9. klassis 50 % ulatuses eesti keeles, v a emakeel). Kokkuvõttes õpetatakse HTM andmetel 101-st üldhariduskoolis 68-s (s o 68 %) lisaks eesti keelele vähemalt üht ainet eesti keeles. PHARE 2003 projekti tegevused on olnud suunatud just aineõpetajate koolitusele.
- c. Mitte-eestlaste *eesti keele oskus* ei ole ühiskonnas viimase kaheksa aasta jooksul tervikuna paranenud. Sotsioloogilistes uurimustes saadakse ülevaade

keeleoskusest sageli inimeste enesehinnangute põhjal, mis võib erineda reaalsest keeleoskusest. Seetõttu uuriti “Mina. Maailm. Meedia” raames ka seost võõrkeele oskuse ja kasutamise vahel. Kõige väiksem suhtlemiskogemus on 30 – 54-aastaste vanusegruppi kuuluvatel inimestel, kelle keeleoskus on enesehinnangul kõige kõrgem. See on sihtgrupp, kes oli kohustatud vene või eesti keelt õppima, kuid kellel ei pruugi olla huvi või vajadust keelt realselt kasutada. Eesti keelt kasutavad realselt kõige aktiivsemalt 15 – 19-aastased (93 %) ja 20 – 29-aastased (78 %), mis näitab haridussüsteemiga kokkupuute positiivset mõju ja mõju langust sellise vajaduse kadumisel. **IM2005 andmetel oskab ligikaudu 60 % täiskasvanud eestivenelastest eesti keelt alla keskmise taseme⁶** (suhtleb veidi või ei suhtle üldse). Eesti kodakondsusega venelaste (eelkõige noorte venelaste) keeleoskus on nende enda hinnangul paranenud, Eestis elavad Venemaa kodanikud (peamiselt vanemad inimesed) hindavad oma eesti keele oskust üha kriitilisemalt ja halvemaks. Need kaks paralleelselt kulgevat trendi hoiavadki eestivenelaste keeleoskuse tasemel, mis saavutati juba 1990ndate aastate keskpaigaks. Koolis on eesti keele õppe paremaks motiveerimiseks sisse viidud lihtsustatud kodakondsuse taotlemise võimalus.

Alahindamata keeleõppe suurt tähtsust integratsiooniprobleemide lahendamisel, tuleks siiski arvestada sellega, et Eestis on paikkondi (näiteks Narva), kus keeleõpe ei saa veel objektiivselt olla integratsiooni põhimehhanismiks. Taolistes piirkondades muutub eesti keele oskus tähtsaks (kui jätta kõrvale asjaajamine riigiorganitega, mis on ikkagi vaid suhteliselt harva esinev vajadus) eelkõige nende jaoks, kes tahavad töötada riigistruktuurides (sh näiteks politseis), teenindussektoris (eeskätt turism) või siis konkureerida kõrgemalt tasustatud või elitaarsematele ametikohtadele; samuti noorte jaoks, kes soovivad edasi õppida Eesti kõrgkoolides või asuda tööle mõnes muus Eesti regioonis. Piirkonnas, kus eestlasi elab väga vähe, saab tavainimene nii tööalases kui eraelulises suhtluses üldiselt suuremate probleemideta hakkama vene keeles, mis aga langetab keeleõppimismotivatsiooni. Samuti on miinuseks probleemne keskkond, kus ei saa rakendada keele omandamiseks vajalikku praktikat. Samas peaks integratsiooni seisukohalt suunama põhitähelepanu mitte ainult väikesearvulisele eliidile, kes pealegi võib regioonist lahkuda, vaid just tavainimesele.

⁶ Ehkki inimeste hinnang iseenda keeleoskuse tasemele on subjektiivne ja ei saa välistada, et kriitiline suhtumine sellesse on aja jooksul tõusnud, ei saa nimetatud tulemust kaugeltki alahinnata.

On oht, et taoliste piirkondade areng jääb muust Eestist maha (nagu näitab Eesti keskmisest kaks korda kõrgemana püsiv töötuse määr Ida-Virumaal) ja kujunevad madalalt tasustatava töö regioonideks, kus võib hakata levima nn *madala klassi mentaliteet* kombineerituna kibestumise ja tõrjutustundega. Et taolist mentaliteeti ei tekiks, tuleks integratsiooniprogrammi raames tugevdada sotsiaalse ja majandusliku suunitlusega meetmeid⁷, kuna keeleõppest ja formaalseks jäävast kodanikukasvatusest jääb ilmselgelt väheks.

Õiguslik-poliitilise integratsiooni peamine eesmärk on Eesti kodakondsusega inimeste arvu suurendamine. Seoses Eesti astumisega EL-i aastal 2004 on see arv ka suurenenud. IM2005 andmetel samastab ca 60 % venekeelsetest respondentidest (69 % noortest) end Eesti kodanikega, samal ajal kui tegelikult on uuritavatest Eesti kodanikud vaid 45 % (noortest 53 %). Kodakondsus on tugevalt seotud ka territoriaal-etnilise samastumisega: kolmveerand noortest kodanikest samastab end Eesti venelastega. Venekeelsete noorte riiklikku samastamispüüdu toetab suuresti asjaolu, et 90 % kodanikest ja kodakondsuseta noortest ei samasta end Venemaa venelastega ning isegi kolmveerand noortest Vene kodanikest ei tee seda. Läbiviidud intervjuude ja fookusgruppide andmetel on EL liikmesriigi kodakondsus tihti vahendiks õpingute ja/või töö jätkamiseks väljapool Eestit.

- a. *Eesti kodakondsuse* omandamine toimub rahvusvaheliselt heakskiidetud reeglite järgi. Samas, IM2005 andmetel hindab 70 % eestivenelasi kodakondsuse poliitikat liiga karmiks.
- b. *Poliitilistes struktuurides osalevate* mitte-eestlaste arvu kohta andmeid leida ei õnnestunud. Normaalse poliitilise pluralismi ja kaasatuse tekkele aitab kaasa viimastel aastatel süvenev tendents mitte-eestlaste erakondadesse kuulumisel maailmavaate, mitte rahvuskuuluvuse alusel: Riigikogu kolme suurima fraktsiooni koosseisus on mitte-eestlasi.
- c. *Lojaalsus* Eesti riigile sõltub oluliselt inimese positsioonist ühiskonnas. Nii eestlased kui ka venelased tajuvad eestlaste positsiooni kõrgemana (IM2005). Selle tulemusena ei tunne mitte-eestlased end ühiskonna täieõiguslike liikmetena ega vastutavatena Eesti riigi käekäigu eest, mida kinnitasid ka läbiviidud fookusgrupid. Hoiakute muutumine on pikaajaline protsess. Isegi

⁷ RAK 2004-2006.

kui eestlased näevad mitte-eestlasi Eesti jaoks arengupotentsiaalina, siis esialgu veel mitte Eesti edendajatena. Uuringud näitavad, et noored eestlased distantseeruvad eestivenelastest nii hoiakute kui ka reaalse käitumise tasandil (IM2005).

Eesti ühiskonna sotsiaal-majanduslik integratsioon on viimastel aastatel mõneti, ehkki aeglaselt, paranenud. Üldine elatustaseme tõus ühiskonnas on jõudnud ka mitte-eestlasteni – sissetulekud eestlaste ja mitte-eestlaste peredes on Statistikaameti andmetel hakanud paranema⁸. Sissetulekute kasvamise tendentsi kinnitavad ka IM2005 tulemused. Tööpuudus ja sotsiaalne tõrjutus on Ida-Virumaa regionaalne probleem, kuna aga sealses elanikkonnas on peaaegu 70 % venelasi⁹, vajab see tõsist tähelepanu ka integratsiooni seisukohalt. Olukorra halvenemisest tingitud rahulolematuse kasvab venelaste seas võrdeliselt vanusega, silmapaistvalt rahulolematud on vene rahvusest keskealised naised (IM2005). Eelmisel aastal oli tööpuudus noorte mitte-eestlaste hulgas kaks korda kõrgem kui eestlastel, paljuski Ida-Virumaa keerulise olukorra tõttu¹⁰. Ida-Virumaa Tööhõiveameti andmete põhjal võivad probleemid tekkida kohe pärast kutse- või kõrgkooli lõpetamist: 2005. aastal lõpetanutest ja õppe katkestanutest oli end 1. septembri 2005 seisuga töötuna arvele võtnud 277 noort, neist 33 Jõhvi Ametikoolist, 19 Kohtla-Järve Kutsekoolist, 121 Narva Kutseõppekeskusest ja 49 Sillamäe Kutsekoolist. Tööhõiveameti tähelepanekute põhjal registreerivad eestivenelased end töötuks oluliselt kiiremini kui eestlastest koolilõpetajad, kel kohe tööd leida ei õnnestu. Puudub süstemaatiline formaliseeritud koostöö kutsekoolide ja tööhõiveameti vahel ning kontaktid tekivad vaid asutuste juhtide initsiatiivil.

Haridus on kujunemas ka eestivenelaste edu tagatiseks, mistõttu teravneb konkurents noorte eestlastega. Samas on mitte-eestlaste pääs tööturule siiski raskem kui eestlastel. Kutseõppevõimaluste piiratus ja madal tase on mitte-eestlaste hulgas suurem probleem kui eestlaste hulgas. Ligikaudu 2/3 eestivene noortest leiab, et neil ei ole tööle saamisel eestlastega võrdseid võimalusi (IM2005). Vahehindamise käigus

⁸ Kui Statistikaameti andmetel oli näiteks 2003. aastal Eestis keskmine netosissetulek aastas leibkonna liikme kohta ligikaudu 33 000 krooni (Ida-Virumaal ligikaudu 24 000 krooni), siis 2004. aastal oli Eesti keskmine juba üle 36 000 krooni (Ida-Virumaal üle 28 000 krooni).

⁹ Statistikaameti andmetel.

¹⁰ Statistikaameti andmetel oli 2004. aasta keskmine tööpuuduse määr Ida-Virumaal 17,9 % (võrdluseks Harjumaal 9,6 %, Lääne-Virumaa 7,4 % ja kogu Eesti keskmine 9,7 %).

toonitati tööandjate ja ka sotsiaal-majandusküsimustele suunatud fookusgrupis noorte mitte-eestlaste tõrjutud olekut ning selle probleemsust integratsiooni seisukohalt.

Mitte-eestlaste regionaalne isoleeritus noorte osas on vähenemas: vahehindamise käigus toimunud kohtumiste ja mitmete konkreetsete näidete põhjal asub Ida-Virumaa noori tööle Tallinnasse ning õppima Tallinnasse ja Tartusse. RIP-is nimetatud riigisisese mobiilsuse vajalikkuse ja toimimise kohta puudub hindamises osalenud venelastel siiski piisavalt selge arusaam. Nii noorte enda kui ka tööandjate ja maavalitsuse spetsialistide hinnangul lahkub edukam kontingent Ida-Virumaalt. Kohtumise käigus Ida-Virumaa Maavalitsusega toodi näiteks, et isegi sealse eestikeelse eliidi lapsed õpivad gümnaasiumides väljapool maakonda (isegi kui õppimine mujal toimub parema hariduse omandamise nimel tugevamas gümnaasiumis, on see märk riikliku hariduspoliitika nõrkusest kohapeal ja suurendab õppijate kaugenemist Kirde-Eestist). Eestlastega võrdsemalt on end sotsiaal-majanduslikult positsioneerinud need eestivenelased, kes elavad väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad (IM2005).

Ka ettevõtluse tasandil ei ole märgata loodetud integratsiooni nn eesti ettevõtluse ja vene (eestivenelaste) ettevõtluse vahel. Suur osa venelaste väikese ja keskmise suurusega ettevõtteid taastoodab end etnilise, vene kaadrile (omanikud, juhid, töötajad) baseeruva ettevõtlusena, millega tihti kaasneb ka venelastest klientuur (teenindus- ja kaubandusettevõtete puhul), venelastest äripartnerid ja/või Venemaaga seotud ärikontaktide kõrge osatähtsus¹¹. Taolise, suhteliselt isoleeritud etnilise ettevõtluse mudeli jätkumist põhjendatakse peale spetsiifika (näiteks valdavalt venelastest kliendid või äri Venemaaga) ka sellega, et suhtlemine etniliselt homogeenses organisatsioonikultuuris on venelastele (või teistele nn venekeelsetele mitte-eestlastele) lihtsam. Sobivast personali- ja partneritevalikust aru saades tuleb siiski märkida, et taoline lähenemine taastoodab suletust ja keeleoskamatus, põhjustab endiste, mitte kõige progressiivsemate ärimallide edasikestvust ning vähendab venelastele kuuluvate firmade endi konkurentsivõimet.

Vastupidiseks ja positiivseks näiteks on mitmed, eriti suuremad Lääne kapitalile kuuluvad ettevõtted Eestis, kes lisaks eestlastele on võtnud tööle, sh ka vastutavatele

¹¹ Sotsiaal-majandusküsimustele keskendunud fookusgrupi põhjal.

ametikohtadele palju mitte-eestlasi, eriti noori. Sel juhul toimub eestlaste ja mitte-eestlaste integratsioon juba laiema rahvusvahelise organisatsioonikultuuri raames.

Täiendavat uurimist vajaks küsimus sellest, kuivõrd võib täheldada mitte-eestlaste koondumist suhteliselt madalalt tasustavate ja madalalt kvalifitseeritud, nn masstootmise operatsioonide täitmisele. Fookusgruppide aruteludest laekus vastandlikke näiteid: nii taolist tendentsi kinnitavaid kui mittekinntavaid. Leidus näiteid mitte-eestlastest kaadrit kasutavatest tööstusettevõtetest, kus venelastest tööliste, eriti oskustööliste palgad on Eesti mastaapides vägagi kõrged, samas ka, eriti venelastest naistööjõudu kasutavatest kaupu eksportivatest ettevõtetest, kus palgatase on märkimisväärselt madal, st sisuliselt toimub nimetatud kontingendi vähese potentsiaalse mobiilsuse ärakasutamine. Kui selgub, et nimetatud trend jätkub, võib see kaasa tuua sisult sotsiaalseid, aga rahvusvärvinguga probleeme, eriti juhul, kui tööpuudus peaks suurenema. Vajaduse täpsemalt analüüsida ja uurida tööhõive probleematikat tõi juba 2001. aastal välja Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjoni II aruanne Eesti kohta.¹² ECRI leiab, et vähemusrahvuste majandus- ja tööhõivesituatsiooni tuleks tähelepanelikumalt jälgida ning võtta kasutusele meetmeid nende halvemast olukorrast tulenevate probleemide lahendamiseks.

Ehkki ETTL on rakendanud mõningaid meetmeid venelastest (suur)ettevõtjate paremaks kaasamiseks, ei saa mitte-eestlastest äriühidrite kaasatust Eesti ettevõtlusorganisatsioonidesse, eriti nende juhtimisse, pidada veel piisavaks. Omad põhjused on siin ilmselt nii eestlastel kui venelastel. Osa mitte-eesti äriühidist ei taha oma tegevust ja tulemusi Eestis eriti afišeerida kartuses, et seda ei võetaks läänelikult ja osalt ka rahvuslikult meelestatud foonil hästi vastu. Tööandjate endi sõnul on siin põhjuseks ka kultuuritaustast ja suhtlemisstiilist tulenevad vastuolud. Mitte-eestlaste suurem kaasatus tööandjatena ja ettevõtlusorganisatsioonides ning nende suurem "nähtavus" Eesti majanduse kontekstis võiks mõjuda integratsioonile mitmes mõttes positiivselt, kas või tõendina, et mitte-eestlastest ärimehed saavad olla Eestis edukad ja ka eestlaste hulgas mainekad ja lugupeetud. (Heaks näiteks on ukrainlasest ärimees Levada, ehkki ta populaarsus tugineb suuresti jalgpallile.)

¹² Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon, II aruanne Eesti kohta, 22. juuni 2001, lk 15.

Eestlaste hulgas ei ole veel piisavalt arusaamist, et industriaalse traditsiooniga venelastest elanikkond on Eesti eksporttööstuse jaoks ülioluliste lihttöölise, oskustöölise ja tööstusjuhtide põhiressurs. Praegu ei pöörata küllaldaselt tähelepanu selle potentsiaali kasutamisele ja arendamisele: tagajärjeks on kaks korda suurem töötuse määr Ida-Virumaal, kusjuures töötute hulka kuulub ka värskest kutsekooli lõpetanud noori. Eesti ametkondadel ja ettevõtlusorganisatsioonidel pole ETTL hinnangul täpsemat arusaama siinsetest probleemidest (näiteks venelaste kutseõppealased probleemid) ega väljatöötatud poliitikaid, kuidas seda potentsiaali paremini kasutada. Asjaga mittetegelemist kalduetakse põhjendama argumendiga, et pole spetsiifilisi mitte-eestlaste kutseõppe, tööpuuduse, tehnilise hariduse jne. probleeme, on vaid vastavad üldprobleemid. Tegelikult on neil probleemidel etniline aspekt täiesti olemas: mentaliteedi erisused (lootmine pigem paremale tööpakkumisele, mitte omavastutuse suurendamisele), vähene regionaalne mobiilsus, keeleoskusega seonduvad takistused jm. IM2005 küsitlusandmeil võib täheldada eestlaste ja eestivenelaste hõivestruktuuride sarnastumist. Muutunud on ametistruktuur – veel 2000. aastal oli oluline osa eestivenelastest (eriti noortest) leidnud rakendust liht- ja abitöölisena, just seepärast osutusid nende sissetulekud ja töörahulolu näitajad madalaks. Tänapäevaks on eestivenelastest töölisnoored pigem oskustöölised ning sõltuvalt kõrghariduse omandamise tempost kasvab viimastel aastatel hõivatud eestivenelaste ametistruktuuris ka spetsialistide osakaal. Järelikult on (kõrg-)haridus saamas sama oluliseks hõivesuutlikkuse faktoriks, nagu see on juba aastaid olnud iseloomulik eestlastele.

Ida-Virumaa erilise rahvusliku koosseisu tõttu on seal jätkuvalt võimalik näha separatsiooni, mitte integratsiooni.

Põhieesmärkide rõhuasetused ja väljund

Ida-Virumaa noortega toimunud kohtumisel ning eesti keele õppega seotud probleemide üle arutamisel toodi välja arvamus, et valitsus ei ole teinud piisavalt integratsiooniks soodsate tingimuste loomisel. Venelaste vanema põlvkonna esindajad väitsid aga integratsiooni olevat pigem “ülaltpoolt” peale surutu kui enda vaba valiku tulemusel. Noorte esindajad seletavad vähest huvi Eesti ühiskonna ja keeleruumi väiksusega, vanemad inimesed on aga lihtsalt enda jaoks ebameeldivate kohustuste täitmise vastu (analoogina võib tuua eestlaste suhtumise sunduslikku vene keele kasutamisesse).

RIP-i põhitähelepanu otsustati *suunata noortele*. Kokkuvõttes on programmi noortele suunatus aastatega paranenud (nagu tõdeb ka kokkuvõtva hinnangu osas RIP-i loomise aegne rahvastikuminister), mis sai võimalikuks tänu praktilistele kogemustele tegevuste elluviimisel. Lisaks formaalharidussüsteemile on panustatud keelelaagrite ja perevahetuste toimumisele, toetatud noorteühendusi ja etniliste vähemuste pühapäevakoole. Kahjuks ei ole eelnenud analüüsi põhjal aastaks 2007 noortele suunatud hariduse alamprogrammide eesmärgid täielikult saavutatavad.

Võime väita, et arusaam *integratsioonist kui arengu väljakutsest* ja selle arusaama alusel aetavast poliitikast on realiseeritud vaid osaliselt. Osa vene noori on mõistnud, et tulevikus hakkama saamiseks on keel hädavajalik – IM2005 andmetel kajastub noorte eestivenelaste parem eesti keele oskus ka nende suuremas enesekindluses. Noortest venelastest peavad enam kui pooled (54 %) oma eesti keele oskust piisavaks, et Eestis elada, 45 % noortest tunneb, et olemasolevast eesti keele oskusest ei piisa Eestis elamiseks.

Samas, selgemat pilti mitte-eestlaste rollist Eesti tulevikuühiskonnas pole ei eestlastel ega venelastel. Ka ootused ei lähe piisaval määral kokku. Riigi initsiatiivil ja RIP-i abil on rakendatud vajalikke meetmeid, ent raske on hinnata, mil määral on toimunud siiski pigem iseregulatiivne ja aeglaselt kulgev kohanemisprotsess (uutes oludes ollakse sunnitud üht-teist õppima, oma käitumist muutma) kui efektiivne poliitika.

Kindlustunne on nii eestlastel kui mitte-eestlastel viimasel ajal paranenud. Enamik eestlasi usub eestluse säilimist ja arengut, mitte-eestlased tajuvad rohkem kui varem, et neid ei tõrjuta (monitooringute 2002 ja 2005 võrdluse põhjal), kuigi käesoleva vahehindamise käigus esitati ka vastupidiseid arvamusi. Nende hoiakute tekke taga on suuresti objektiivsed muudatused (ühinemine EL-iga) – eestlased teavad, et EL-is on kõigil liikmesriikide keeltel võrdne staatus, venelased aga näevad selles paremaid eneseteostuse väljundeid.

RIP-is soovitakse protsessi väljundina näha *mitmekultuurilise ühiskonna* mudelit. Kuigi kultuurilise pluralismi osas on loodud etniliste vähemuste keele ja kultuurilise eripära säilitamise võimalusi, toimub nende omavaheline suhtlemine eeskätt

venekeelsena¹³. Tugevat eesti keelele, ühisele teabeväljale, ühtsele ajalookäsitlusele ja üldistele väärtustele tuginevat ühisosa ei ole tekkinud, nagu näitavad meediamonitooringud, 9. mai tähistamisega seondunu või ka arvamuste pörkumine kakskeelses saates “Unetus”. Seepärast on paljudel eestlastel raske mõista mitmekultuurilisust kui eesmärki. See kõigutab osade arvates kindlustunnet nende oma rahvuskultuuri püsimise suhtes.

Eelneva põhjal võib väita, et vaatamata mitmetele edasiminekuetele on vaja jätkuvaid jõupingutusi ja head ressursikava RIP-i põhieesmärkide ja väljunditeni jõudmiseks.

Alameesmärkide (tähistatud A) täitmine. Siinjuures lähtutakse programmi vastuvõtul kehtestatud alameesmärkidest aastani 2007 ega lisata neile tegevuskavaga 2004 – 2007 lisatud alameesmärke (mille täitmine on alles käivitunud). Iga alameesmärgi kohta antud hinnangut täpsustavad sellele järgnevad kommentaarid, samuti käesoleva vahehinnangu küsimusele 3.2 antud vastused missioonide kaupa.

A1. Põhikooli lõpetanu on ühiskonnapädev ja valdab eesti keelt kesktasemel.

Kuna eesti keele algtaseme testi keskmine tulemus on viimastel aastatel põhikooli lõpetajatel olnud REKK-i andmetel 75 punkti 100-st, ent RIP seab alameesmärgiks keeleoskuse kesktasemel, ei saa rääkida kõigi koolikohustuse täitnute kesktasemel eesti keele oskusest ja sellest tulenevast võimest ühiskonnas orienteeruda. Aastal 2000 seati ülesandeks jõuda põhihariduse omandamise käigus kesktasemel eesti keele oskuseni, aga seni kontrollitakse teadmisi aste allpool – algtasemel. Aastaks 2007 ei ole võimalik seda alameesmärki kõikjal Eestis saavutada, sest see eeldaks märksa paremat eesti keele oskust 2005. aastal VII klassi lõpetanute seas ja allesjäänud kahe õppeaasta jooksul keeleõppe järsku intensiivistamist põhikooliklassides. Ida-Viru eestikeelse keskkonnata linnades ei valda paljud põhikooli lõpetanud eesti keelt kesktasemel (IM2005 andmetel on alla 30-aastastest Narva noortest umbkeelseid 38 %). Seetõttu ei ole need põhikooli lõpetajad teiste omaealistega võrdses positsioonis õpingute jätkamisel või tööle suundumisel ning on raske aastast 2007 suurendada eestikeelse õppe mahtu gümnaasiumis. Eestikeelse aineõppe olukorra ja sellega

¹³ Intervjuud etniliste vähemuste esindajatega.

seotud vajaduste hindamiseks viis uuringufirma TNS Emor HTM-i tellimusel vene õppekeelelaadiga üldhariduskoolide juhtide, aineõpetajate ja õpilaste seas ajavahemikul november – detsember 2004 läbi kaheosalise kompleks-uuringu.¹⁴ Koolireformi õnnestumist raskendab asjaolu, et osadel (uuringu raames 17 %-l) venekeelsetest koolidest eestikeelne aineõpe puudus, olid vaid eesti keele tunnid (üleminekuks eesti keelele gümnaasiumis peab selleks valmistuma III kooliastmes). Keelekümblusprogrammi ja teiste ainete eesti keeles õpetamise positiivse kogemuse kõrval saavad hindamise raames läbiviidud küsitluse põhjal umbes kaks kolmandikku küsitletud õpilastest eesti keelt praktiseerida vaid eesti keele tunnis. Puudub keskkond, mis soodustaks eesti keele tarvitamist ja praktiseerimist.

Ida-Virumaa erisituatsiooni tõttu tuleb ühiskonnapädevuse mõttes keeleoskuse kõrval hinnata ka eestimeelsust kui ühiskonnapädevuse näitajat. Põhikooli lõpetajate oskus Eesti ühiskonnas toimuvast aru saada sõltub kogu maakonna sotsiaal-majanduslikust arengust ning eesti keele oskuse praktiseerimise võimalustest (meedia, keelelaagrid, peredes viibimine).

A2. Keskkooli omandanud noored valdavad olme- ja tööalaseks suhtluseks vajalikul määral keelt ning suudavad õppida eesti keeles.

Aastaks 2007 ei ole võimalik seda alameesmärki kõigi jaoks saavutada, sest vajalikud ettevalmistused on seni olnud ebarahuldavad ning protsess ise on pikaajaline. Eesti Ekspressi ajakirjanduslik eksperiment aastal 2004 erinevate vene koolide ootamatul külastamisel näitas, et eesti keele õpe on kooliti väga erinev – järelikult ei ole omavalitsused kui koolipidajad seda protsessi vajalikul määral mõjutanud. Vastavalt RIP-i 2004. aasta aruandele jätkas vene õppekeelelaadiga gümnaasiumilõpetajatest 2004. aastal õpinguid kõrgkoolis 65 %, sh 49 % riigieelarvelistel kohtadel, eesti õppekeelelaadiga kooli lõpetajatest jätkas õpinguid kõrgkoolis 69 %. IM2005 andmetel hindab Tallinna noortest (kuni 29-aastastest) oma eesti keele oskust Eestis elamiseks piisavaks 54 % ja ebapiisavaks 46 %. Narva noortest hindab oma eesti keele oskust Eestis elamiseks piisavaks 48 % ja ebapiisavaks 50 %. Toimunud kohtumiste ja intervjuude põhjal võib enesehinnangud kahtluse alla seada, sest noorte võime eesti keeles suhelda on halb.

¹⁴ Eestikeelne aineõpe vene õppekeelelaadiga koolides: hetkeolukord ja vajadused.

Keeleõpetuse peamiseks probleemiks on jätkusuutlikkus. Kohtumisel Ida-Virumaa maavalitsuse esindajatega, noorte ning kohalike elanikega toodi välja seisukoht, et keeleõpe ei saa olla jätkusuutlik, kui puudub keskkond selle praktiseerimiseks. Sellised seisukohad näitavad eelkõige eesti keele omandamise tahte jätkuvat puudumist. Inimestel puudub motivatsioon, keskkond on nende emakeelne ning riigikeele mitteoskamine ei ole suureks takistuseks ka töö leidmisel. Isegi positiivse entusiasmi keelepraktikal viibimist kirjeldanud Narva Kutsehariduskeskuse õpetaja tunnistas, et ta ei kasuta võimalust jälgida eestikeelset meediat.

Sillamäel toimunud kohtumisel õpilasmavalitsuste liidritega selgus, et viimase 10 aasta jooksul on olnud raske koolis eesti keelt selgeks saada, ettevõetud projektid on olnud valdavalt ühekordsed. Paljud mitte-eestlased ei pea piisavaks ka senist täiskasvanute keeleõppele eraldatud ressursimahtu. Kohtumisel vene koolide õpetajatega toodi välja arvamus, et keelt õpivad tulemuslikult siiski need, kellel on selleks motivatsioon. Koolid asuvad piirkondades, kus eestikeelset keskkonda on vähe (seda tunnistavad ka õpetajad), seega motivatsiooni tekkimine on raskendatud. Pelgalt keeletundidest jääb riigikeele omandamiseks väheks. Koolid tegelevad jõudumööda keeleõppe parendamisega, kuid oluliselt suuremad probleemid on seotud igapäevaste tegevustega – uute ja täiendavate õpetajate leidmine ning vajalike materjalide muretsemine. Mõningal määral toimuvad õpetajate vahetusprogrammid. Hoopis rohkem tunnevad koolid aga puudust õpilaste vahetusprogrammidest, kus näiteks venekeelsed õpilased saaksid praktiseerida keelt ja õppida eestikeelses koolis eestikeelses keskkonnas.

A3. Etnilistel vähemustel on olemas võimalused hariduse omandamiseks emakeeles ja oma kultuuri säilitamiseks.

Tegevusaruannete ja intervjuude põhjal on oma kultuuri hoidvad ja edendavad rahvusvähemused organiseerunud ja suhtlevad valitsusasutustega nelja katusorganisatsiooni kaudu¹⁵. Välja on kujunenud programmi raames toetust saavate rahvuskultuuriseltside pühapäevakoolide võrk ning seltside ja kunstikollektiivide ettevõtmiste projektipõhine toetamine. Vahehindamise käigus läbiviidud küsitluse andmetel tegeleb oma rahvuskultuuri edendamiseks aktiivselt vaid 8 % küsitletutest,

¹⁵ Nendeks on Rahvuskultuuride Seltside Ühendus "Lüüra", Eestimaa Rahvaste Ühendus, Ida-Virumaa Etniliste Vähemusrahvuste Ümarlaud ja Slaavi Selts.

enamus tegeleb harva (34 %) või siis kui kutsutakse või kui osatakse kuskil konkreetselt kaasa aidata (32 %). Suhteliselt suur osa vastajaist leidis, et ei tegele sellega teadlikult üldse. Nagu eespool öeldud, peegeldab see statistika vaid väikese valimiga läbiviidud küsitluse tulemusi.

Alameesmärk vajab kindlasti täpsustamist, sest praegusel kujul jätab see võimaluse eeldada, nagu peaks kõik vähemusrahvad saama ka koolikohustuse täita emakeeles. Selline tõlgendus on aga enamike väikeste vähemusrahvuste jaoks ebareaalne – nende jaoks jääb sobivaimaks vormiks oma keele ja kultuuri õppimisel pühapäevakool.

A4. Täiskasvanud mitte-eestlastele on loodud võimalused eesti keele oskuse parandamiseks ja sotsiokultuurilise pädevuse tõstmiseks.

Põhimõtteliselt on võimalused eesti keele oskuse ja nimetatud pädevuse tõstmiseks olemas.

Edukalt on rakendatud keeleõppe tagasimakesüsteem “Interest”, mille raames hüvitatakse eesti keele tasemeeksami edukalt sooritanutele 50 % keeleõppekuludest. Siinkohal vääriks kaalumist hüvitatava osa suurendamine, et keeleõpet veelgi stimuleerida ja kõrvaldada vaesusest tulenevad takistused keeleõppel.

Üheselt ei ole mõistetav alameesmärgis sõnastatud sotsiaalse ja kultuurilise pädevuse tõstmise sisu ning selle seos programmiga. Vahehindamise käigus toimunud kohtumiste põhjal ei saada sellest soovist aru. Esitati ka arvamusi, et hea keeloskus toob isenesest kaasa suurema kultuuritarbimise ja sotsiaalse aktiivsuse ning kuna programm peaks olema suunatud eeskätt noortele, pole vaja RIP-i raames eraldi panustada täiskasvanute koolituse mõttes toimuvasse vabahariduslikku õppesse.

A5. Eesti elanikud osalevad aktiivselt kodanikuühiskonna arendamisel sõltumata nende rahvusest ja emakeelest.

Praeguse seisuga ei saa me rääkida mitte-eestlaste piisavalt aktiivsest osalemisest kodanikuühiskonna arendamisel ja seniste arengute jätkumisel ei saa prognoosida antud alameesmärgi täitmist.

Antud alameesmärk hõlmab tööhõivet ning mitte-eestlaste kaasatust ühiskonda.

Tööhõive problemaatikaga seoses on ajakirjanduses esile toodud kõikide töökäte tähtsust Eestile, ent tegemist ei ole programmi raames rahastatava ega kavandatava

tegevusega. Mitte-eestlaste tööhõiveline kaasatus ei ole mõeldav etnilise kriteeriumi põhjal, ennekõike loevad ikkagi hariduslikud ja erialased oskused. Fookusgrupis rõhutati, et Sotsiaalministeeriumi arvamusel ei põhine tööturumeetmed rahvuslikul päritolul. Samas nõuab struktuurne tööpuudus ühes Eesti regioonis töötute eripära arvestades teisi meetmeid kui näiteks tööpuudus Kagu-Eestis (senise töökeskkonna erinevuse tõttu).

Poliitilist kaasatust on IM2005 raames mõõdetud läbi poliitikas osalemise kogemuse ja poliitikahuvi. Sisuliselt on kolmveerand Eesti elanikest mitmekülgse poliitilise informatsiooni kasutajad. Umbes 12 % on huvitatud kõigest toimuvast nii kodu- kui välismaal ning 64 % on vähemalt valikuliselt huvitatud olulisematest poliitilistest sündmustest. Mõlema rahvusrühma noored on poliitilistest sündmustest huvitatud samal tasemel. Eesti poliitikast on huvitatud 53 % eestlastest ja 44 % venelastest, samas Venemaa poliitiliste sündmuste vastu tunneb huvi vaid 14 % eestlastest ja 42 % venelastest. Kokkuvõtteks võib öelda, et eestlaste ja venelaste huvide erinevus tekitab probleeme, kuid näitab selgelt vajadust poliitilise dialoogi loomiseks eesti ja vene taustaga ühiskondade vahel.

Poliitikas osalemise kogemus. Eesti ühiskonnas on populaarne tunda huvi poliitika vastu (üle poole eestlastest ja venelastest arutlevad poliitiliste sündmuste üle sisemises suhtlusringis). Integratsiooni monitooringus moodustati poliitilise aktiivsuse analüüsimiseks koondindeks, mille abil toodi välja kolm erinevat tüüpi:

- 1. tüüp – poliitikasse mittekaasatud, kes pole kolme aasta jooksul osalenud valimistel (hääletajana), poliitilistel koosolekutel, allkirjade kogumises, meelevaldustes ega streikides (vastajate rahvusliku/keelelise jaotuse alusel kuulus vaadeldavasse gruppi 38 % eestlastest ja 59 % venelastest);
- 2. tüüp – minimaalselt kaasatud, kes on osalenud vaid ühes eelpool mainitud tegevuses (46 % eestlastest ja 32 % venelastest);
- 3. tüüp – poliitiliselt aktiivne, kes on tegev 2 – 5 eelpool nimetatud poliitilises tegevuses (15 % eestlastest ja 10 % venelastest).

Kaasatus ühiskonda – eestivenelased on IM2005 kokkuvõtete põhjal suhteliselt vähe integreeritud ja asuvad Eesti ühiskonnas pigem isoleeritud seisundis. Tajutav on tugev

eelhäälestus, mille alusel on Eesti ennekõike eestlaste ühiskond ning eestivenelastel on madalam positsioon. Eestivenelastel on nõrgem stardipositsioon (juba üksnes rahvuse tõttu), millest johtuvalt on nende konkurentsivõime ja läbilöögi suutlikkus Eesti ühiskonnas pärsitud. Toodud järeldused on kajastatud ka IM2005 aruandes.

A6. Eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakud on riikliku programmi põhieesmärkide saavutamist soodustavad.

Ühiskonnas puudub selge arusaam mitmekultuurilise ühiskonna kontseptsioonist, mistõttu seda on ka raske rakendada. Läbi projektide toetamise on kaasa aidatud vähemusrahvuste kultuuride tutvustamisele avalikkusele. Muukeelsed Eesti elanikud on kodanikuühiskonna edendamisel suhteliselt passiivsed. Mitte-eestlased kuuluvad peamiselt omakeelse kultuuri edendamiseks ja enda huvide kaitseks loodud mittetulundusühendustesse. Eestlased osalevad võrreldes mitte-eestlastega enam kultuuriseltside ja ühenduste tegevuses, 15 % eestlastest ja 4 % mitte-eestlastest on uuringu “Mina. Maailm. Meedia” andemetel liikmed ja osalevad aktiivselt erinevate ühenduste tegevuses. Rahvuslikest tunnustest sõltumata on elanikkond ühishuvide alusel enim organiseerunud spordiklubides ja majaühistutes.

Silmas pidades taotlust alameesmärkide saavutamiseks aastaks 2007, võib antud juhul olla skeptiline. Monitooringud, millele käesolevas aruandes mitmel pool viidatakse, näitavad jätkuvaid lõhesid hoiakutes ning viimase viie aasta arengute põhjal ei ole mingit alust eeldada, et kahe aastaga suudetakse eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakute lähenemisse otsustavaid muutusi tuua.

A7. Eesti meedia mõjuväli on mitte-eestlaste seas suurenenud.

RIP-i raames tehtud meediamonitooringud näitavad Venemaa meedia domineerimist eestivenelaste meediavalikutes, Eesti meedia mõjuväli on mitte-eestlaste seas madal ja ei ole suurenenud. Traditsiooniliselt on nende lehelugemus väiksem eestlaste omast ja peamiseks meediakanaliks on Venemaa televisioon. Kaabellevi kättesaadavuse tõttu eelistatakse Venemaa meedia kõrval Lääne kanaleid. Kohalike kanalite (raadio ja leht) jälgimine on seotud pigem olmeteabe hanke ja meelelahutuse, kui arvestatava Eesti meedia mõjuväljaga. Alameesmärgi täitmine aastaks 2007 on ebareaalne, sest

meediamonitooringute dünaamiline võrdlus näitab meediavalikute väga aeglast muutust.

A8. Eesti meedia aktiivsem osalemine riikliku programmi eesmärkide saavutamisel ja sellealase omavahelise koostöö tugevdamine.

Vaatamata meedia(haridus)programmidele ei ole täheldatav Eesti meedia aktiivne osalus programmi eesmärkide saavutamisel, samuti koostöö tugevdamisel. Riigipoolne peamine vahend, rahvuslik ringhääling, on integratsiooni kajastamiseks ja edendamiseks olnud alarahastatud ning puudub ka selge strateegia. Ringhäälingu esindajatega¹⁶ toimunud kohtumise põhjal on televisiooni kaudu edastatav kakskeelne saade kui võimalus alakasutatud. Eesti venekeelne meedia on programmi nõrgalt kaasatud. Vastupidiselt levinud arvamusele, et ETV kakskeelne programm ei suudaks vaatajaid Vene kanalitelt “üle meelitada”, arvasid hindamise raames läbiviidud küsitluse käigus ligikaudu pooled küsitletud mitte-eestlastest, et selline kanal koguks kindlasti vaatajaid.

Hindajad on seisukohal, et antud sõnastuses pole alameesmärk selle sisulises mõttes saavutatav ja vajab ümbermõtestamist.

A9. Eesti ühiskonna informeerituse tõus riikliku programmi eesmärkidest ja integratsiooniprotsessis toimuvast.

Inimesed huvituvad konkreetsetest neid puudutavatest asjadest, mitte niivõrd riikliku programmi eesmärkidest ja integratsiooniprotsessis toimuvast üldiselt. Näiteks huvitab üleminek osalisele eestikeelsele õppele gümnaasiumis õpilasi, õpetajaid ja vanemaid ilma et seda seostataks RIP-iga. Seetõttu on informeeritust programmi eesmärkidest raske hinnata. Paljud mitte-eestlased ei pea vajalikuks rääkida programmist, vaid ainult neile olulistest arengutest. Aruteludel sihtrühmadega selgus, et RIP on omandanud negatiivse maine.

Alameesmärgi täitmiseks aastaks 2007 tuleb otsustavalt, aktiivsemalt ja läbimõeldult kasutada kõiki ühise teabevälja tekkeks kavandatud tegevusi.

¹⁶ Fookusgrupp, 06.06.2005

A10. Tõsiste sotsiaalsete erivajadustega elanikkonna gruppide olukorra parandamine.

Sotsiaalsete erivajadustega elanikkonna hulka arvatakse alati ka puuetega inimesed, ent seos programmiga puuetega isikute jaoks praktiliselt puudub. Peamiselt sõltub see konkreetsest abivajajast ning paikkonnast.

Ida-Virumaa töötuse määr oli 2004. a 17,4 %, samal ajal kui kogu Eesti keskmine näitaja oli 9,7 %¹⁷. Ligikaudu kahekordne vahe on püsinud kõigi viimaste aastate jooksul. Siinkohal ei piisa mitte-eestlaste olukorra parandamiseks üksnes keeleõppest, vaid on olnud tarvis rakendada regiooni eripära ja töötute tausta arvestavaid tööturumeetmeid. MKM-i ning SM-i tegevus ei ole suutnud olukorda otsustavalt muuta. Vastavalt Statistikaameti andmetele on töötuse määr kõigi mitte-eestlaste seas langenud 18 %-lt 2000. aastal 15,6 %-le 2004. a.

Nagu näitavad sotsioloogilised uuringud¹⁸, on mitmed sotsiaal-psühholoogilised (Nõukogude Liidu perioodil sisserännanu staatus), sotsiaal-majanduslikud (Kirde-Eesti kõrge tööpuudus) ning keelelis-kultuurilised (riigikeele mitteoskamine) faktorid põhjustanud ühiskonnas märgatava osa muukeelse elanikkonna integreerumisraskusi, mille väljenduseks on proportsionaalselt kõrgem protsent kinnipeetavate, narkomaanide, HIV/AIDSi haigete ja töötute hulgas ("Mina. Maailm. Meedia" 2004. a uuringu järeldus).

Ida-Virumaa töötute omapära seisneb suurtööstuslikus taustas ja sellest tulenevates piiratud erialalistes oskustes (millele pole tihti alternatiivset rakendust), kombineerituna riigikeele mitteoskamisega. Ida-Virumaa tööhõiveameti kogemuse põhjal esineb teadlikku terve perekonna töötuks registreerimist, et kohalik omavalitsus kataks kõik eluasemekulud. Seoses suureneva hinnavahega aktiveerub spekulatsioon Venemaalt toodud kaubaga. Tööhõiveameti hinnangul on ligikaudu viiendik töötutest langenud olukorda, kus nende tagasitoomine töjõuturule pole võimalik. Seetõttu vajavad Kirde-Eesti tööturumeetmed täiendavat tuge, et püsivalt toetada uute töökohtade teket, pikemaajad adaptatsioonikursuseid, praktikate juhendamistasude maksmist, eesti keele kursusi. Käesoleval hetkel on maakonna eripära arvestades tööhõiveameti poolt täiendavalt koordineerimisel 6 projekti

¹⁷ Statistikaameti 2004. aasta andmetel.

¹⁸ Mina.Maailm.Meedia 2004.

(sealhulgas üks otseselt noortele suunatud), mis suurendab niigi koormatud ja alatasustatud ametnike tööpinget.

Kui jätkub senine suhtumine Ida-Virumaa sotsiaalse olukorra seostamises RIP-iga, ei ole põhjust aastaks 2007 selles vallas edu loota.

3.2. Missugune on olnud tegevuskavades sätestatud missioonide edukus ja säästlikkus tegevuste lõikes?

Hindajad leiavad olevat põhjendatud tegevuskavade korrigeerimise aastateks 2004 – 2007, mis viitab järelduste tegemisele perioodi 2000 – 2003 kogemustest. Seetõttu on loobutud iga tegevuse järgsest sobivuse kommentaarist ja tegevusi peetakse antud missiooni raames vajalikeks. Eraldi hinnang on välja toodud juhtudel, kui see on osutunud oluliseks.

Iga missiooni lõpus antakse hinnang missiooni edukusele ja aastate 2000 – 2003 tegelike eelarvete põhjal kujunenud missiooni keskmine suhe alamprogrammi ja kogu programmi eelarvesse.

Alamprogrammid on tähistatud rooma numbritega, missioonid ja alam-missioonid on tähistatud vastavalt tegevuskavades toodud tähistele.

I Alamprogramm “Haridus”

I.1. Kujundada eesti keele kui teise keele õppesüsteem, kus rakendatakse mitmekesist ja tänapäevast õppematerjali ning keelte koosmõju arvestavaid keele õppimise malle, et muukeelsed lapsed ja noored omandaksid eesti keele motiveeritult ja tulemuslikult.

Eelmisel aastal jõuti selle missiooni elluviimisel oluliste saavutusteni eesti keele kui teise keele õppeks lasteaedades. Hindamise raames läbiviidud küsitlus näitas, et seda otsust peab õigeks 100 % vahehindamise käigus küsitletud Tallinna ja Harjumaa õpilastest. Kõigi vene lasteaedade kiiret kaasamist takistab õpetajate puudus¹⁹.

Suurima probleemina võib IM2005 andmetel näha seda, et ka mitte-eestlastest noored ise on eesti keele omandamise suhtes koolis üsnagi skeptilised. Vanuse kasvades suureneb nende hulk, kes leiavad, et praeguses vene koolis eesti keelt peaaegu ei

¹⁹ Euroopa Nõukogu 2003. a inimõiguste aruanne Eesti kohta.

omandata. Tervikuna on umbes pooled vastanutest eesti keele õpetamise taseme suhtes rahulolematud, kusjuures rahulolematust on oluliselt suurem Eesti kodakondsuseta noorte seas.

Samas leiavad nii õpetajad kui ka õpilased ise, et need, kes on keeleõppimisest huvitatud, omandavad selle ka tavaklassides. Suurimaks takistuseks keeleõppele ongi huvipuudus, kuigi välja tuuakse siiski ka keele praktiseerimist toetava keskkonna puudumist.

Antud missioon koosneb kolmest alam-missioonist, milleks on:

I.1.a. Keeledidaktika arendamine, keeleõppe metoodikate ja õppematerjalide väljatöötamine, õpetajate koolitus

Keeledidaktika programmi väljatöötamine koolieelsetele lasteasutustele – ette on valmistatud keelekümblusprogramm (mis on ka edukalt rakendunud). Perioodil 2000 – 2004 on antud tegevuse teostamiseks investeeritud kokku ligikaudu 5,2 miljonit krooni.

Ligikaudu 10,5 miljoni krooni eest on vaadeldaval perioodil soetatud keeleõppe keskkonna kujundamist soodustavaid vahendeid ja töötatud välja õppematerjale – sealhulgas on sisustatud 2 multimeedia keeleõppekabinetti ja varustatud vene koole täiendavate lisamaterjalidega.

Olulise summa eest on mitmekesistatud ka eesti keele kui teise keele õppematerjale – CD-ROM-i väljatöötamine ja loomine 7. – 9. klassile. Venekeelsetele 7. – 12. klassidele on loodud interaktiivne keeleõppekeskkond alg- ja kesktasemel riigieksami tegemiseks.

Keeledidaktika osas planeeriti tegevuskavasse alles 2003. aastal olemasolevate keeledidaktiliste uurimuste kaardistamine ning annotatsioonide koostamine, mille raames oleks olnud võimalik leida nõrkused ja puudused ja vastavad uuringukonkursid välja kuulutada.

Keeledidaktika arendamisega tegeleti PHARE 2 programmi raames (keeleõpetaja metoodikavihikud, uute õppematerjalide väljatöötamine ja loomine).

Keeledidaktika tugipunktide kujundamise osas jõuti MEIS-i ja HTM-i koostöös seisukohale, et metoodiliseks ja didaktiliseks nõustamiseks kasutatakse eesti keele kui

teise keele kolm keskust, kus on olemas materjalid ja võrgustikku (eesti keele kui teise keele õpetajate liitu) kuuluv inimene, kes suudab nõustada. Keskuste tegevust on toetatud riigieelarvelistest vahenditest.

Keeledidaktika keskused kui uurimiskeskused jäeti 2004 –2007 tegevuskavast välja, sest selliste keskuste loomine eraldi oleks jätkusuutlikkuse, inimressursside piiratuse ja eraldi ülalpidamise seisukohast küsitav. Täna teostatakse vastavaid uurimusi valdavalt Tartu ja Tallinna Ülikoolide eesti keele kui teise keele õppetoolide kaudu ja juures.

Koolieelse lasteasutuse kui piirkondliku laste keeleõppekeskuse väljaarendamine, nõustamine ja koolitus koos alusharidust puudutavate tegevuste täpse planeerimisega toimus perioodil 2001 – 2002, kui kuulutati välja hankekonkursid materjalide, õpetajakoolitusmoodulite ja pilootkoolituste, keeleõppekeskuse mudeli ja seal töötavate inimeste koolitamise edasiste tegevuste saamiseks. Esimese riigihanke ebaõnnestumine põhjustas pooleaastase viivituse.

Eelnevalt oli alushariduses läbi viidud uuring, mis oli aluseks tegevuste ja nende järjestuse planeerimisel. Keeleõppekeskused olid ja on selles järjestuse reas viimasel kohal (eelneb konsultantide koolitus). Tegevused on planeeritud ja arendustegevus ka toimub.

Alam-missiooni tegevused on aidanud piisava kaetusega jõuda alameesmärgi täitmiseni.

I.1.b. Keelekümblusprogrammi väljatöötamine, arendamine ja rakendamine

Edukaimaks tegevuseks esimese missiooni raames on keelekümblusprogrammi laiendamine, mis on leidnud positiivset vastukaja nii rakendajate kui ka peamiste sihtgruppide lõikes. Projekt “Eesti keele kümblus lasteaedades” käivitati 2002. aastal koostöös MEIS-i Keelekümbluskeskuse, Soome Kooliameti ja Vaasa Ülikooliga. 2003. aastal laienes keelekümblus ka lasteaedadele, 2003/2004 õppeaastal rakendus programm üheksas pilootlasteaias. Vestluste käigus lasteaednikega toodi välja keelekümblusrühmade jätkuvalt kasvavat populaarsust lapsevanemate seas – paljud lapsevanemad otsivad võimalusi oma laste panemiseks keelekümblusrühmadesse. Vestlustel lasteaedade juhatajatega hinnatakse varajast keelekümblust lasteaias efektiivseks ja jätkusuutlikuks. Keelekümblusprogrammi tulemuslikkust on

kinnitanud ka läbiviidud tasemetööd ja küsitlused. Selge on see, et keelekümblyuse programmi sisust tulenevalt ei saa sellele loota kui kiiresti kõikidele vene koolidele laienevale programmile, sest õpetajate ettevalmistus võtab aega. Keelekümblyuskeskuse poolt saabunud kommentaaride põhjal ei olegi mõistlik püstitada eesmärki, et kõik vene õppekeele koolid lähevad mingil ajal üle keelekümblyusele. Keelekümblyuskeskus peab väga oluliseks vabatahtliku valiku põhimõtet: vanem võib otsustada mingi muu, tema lapse jaoks piisavalt tulemusliku meetodi kasuks. Selleks võib olla täiendav õpe keeltekoolis, osaline eestikeelne õpe ilma kümblyusmetoodikale iseloomulike joonteta vms.

Pidades aga kümblyusmetoodikat paljusid häid pedagoogilisi tavasid ja võtteid ühendavaks õppeviisiks (metoodikaks), peab keelekümblyuskeskus oluliseks, et niisugune metoodiliste lahenduste taimelava oleks igas piirkonnas päris tugevasti esindatud.

Praeguseks on välisabi toel elluviidud programmiga liitunud 32 kooli ja 17 lasteaeda²⁰. Keelekümblyus on edukas ka programmis osalejate endi hinnangul. Probleemiks nii keelekümblyuskoolidele kui lasteaedadele on õppevahendite loomine, sest õpilaste tase on õppeasutuste ja koduse ettevalmistuse tõttu erinev. Olukorras, kus keel peaks toetama ainet, toetab aine keelt. Aineõpetajad peavad hakkama saama ka keele õpetamisega. Kuigi palju abi on saadud programmi raames välja töötatud töölehtedest, on otsus, milliseid õpikuid kasutada, iga kooli pädevuses. Seega ei pruugi töölehtedel kajastatu täpselt õpikuga kattuda. Samuti tõid õpetajad välja, et 6. klassis nõutav loodusõpetus on ka eestikeelsele lapsele mahukas ning raskesti omandatav, mitte-eesti lapsed õpivad seda aga lisaks võõrkeeles. Ka lapsed ise hindasid 6. klassi raskeks, paljudel langes õppeedukus ning see põhjustas lisastressi nii lastele kui nende vanematele. Õpetajate hinnangul ei ole lapsevanemad vaatamata nendepoolsele teavitustööle piisavalt hästi informeeritud keelekümblyusklassis käiva lapse vajadustest ega paku piisavat kodust tuge, mis on seletatav suuremate ootustega kodule (võrreldes tavaklassidega).

Perioodil 2000 – 2003 töötati esialgu välja põhimõtted 1. – 3. klassi õppekavade koostamiseks. Ilmunud on kaheosalised õpikud ja töövihikud kõigile I kooliastme klassidele, s o 1., 2. ja 3. klass. Koolitatud on keelekümblyusklasside õpetajaid nii

²⁰ 2005. aasta augusti seisuga.

koolides kui lasteaedades. Koolituste taset hindavad õpetajad heaks. Peamise plussina nähakse võimalust vahetada kogemusi teiste kolleegidega. Koolitustele vaatamata on siiski suurimaks probleemiks sobiva kaadri olemasolu. Koolidel on raskusi noorte õpetajate kaasamisega. Lisaks heale eesti keele oskusele peaks õpetajal olema ka piisav arusaam sellest, mis on keelekümbel, ning seejärel tuleb talle tagada ka vajalik koolitus.

Samas tunnevad koolide õpetajad kõige rohkem puudust just hiliskeelekümbelust toetavatest õpikutest ja töölehtedest. Õpe hiliskeelekümbeluse klassides on lastele keerulisem, sest ained nõuavad rohkem ning seletused peavad olema täpsed. Lapsed peavad omandama nii sõnavara kui ka ettenähtud õppekava (teadmised õppekava raames). RIP-i koostamise ajal ei kavandatud keelekümbeluse laienemist hiliskeelekümbeluse variandiks, sest varase keelekümbeluse tulemuslikkust ja populaarsust ei osatud ette näha. Kui lastevanemate ootusi arvestades asuti ette valmistama HKK juurutamist, oli selge, et see eeldab olulist rahalist lisaressurssi, milleks valmis HTM-i ja MEIS-i koostöös valmis EL PHARE projekti taotlus. Aastate 2004 – 2007 tegevuskavades on sees hiliskeelekümbeluse arendamine eraldi tegevusena. Seega võib eeldada, et edasiminekuid ja tulemusi selles valdkonnas saab hinnata pärast 2007. aastat.

Vaid ligikaudu 173 100 eesti krooni oli perioodil 2000 – 2003 investeeritud²¹ tegevusse, mille raames pidanuks toetama keeleõpet soodustavate vahendite soetamist keelekümbeluskoolidele Sellele lisandus 2004. aastal 1 071 792 krooni eest raamatute, teadmike, tehnika ja muude vahendite hankimist hiliskeelekümbelusprogrammiga liitunud koolidele. Õpetajate hinnangul on suurim puudus just kaasaegsetest täiendavatest keeleõppevahenditest, s o erinevad audiovisuaalsed vahendid, mis aitaksid kaasa interaktiivsele keeleõppele.

Lisaks on keelekümbelusklassidele korraldatud suviseid keelelaagreid, koostatud on teadusuuringuid keelekümbeluse kohta ning testitud igal aastal kõiki keelekümbelusklasside õpilasi ning küsitletud lapsevanemaid.

²¹ Keelekümbeluskeskuse kommentaaride kohaselt ei saa keelekümbelusprogrammidele suunatud ressursse mõõta ainult riiklike vahenditega. Tallinn, Valga, Kohtla-Järve, Narva ja Jõhvi on toetanud oma piirkonna koole materiaalselt just vahendite soetamisel. See on kokkulepe kooli omanike ja keelekümbeluskeskuse vahel, kes eelkõige vastutab programmi metoodilise poole eest.

Üldine hinnang keelekümbuselastele tegevustele on positiivne ning keelekümbusel baseeruv keeleõpe on jätkusuutlik. Alam-missiooni raames ellu viidud tegevused on aidanud kaasa seatud eesmärgi saavutamisele. Oluline tugi on ka jätkuval poliitilisel toetusel nii riiklikul kui kohalikul tasandil. Ideaalis peaks keelekümbust rakendama alates lasteaiast kuni põhikooli lõpuni²². Lasteaias alustatud õpe peaks jätkuma algklassides.

Positiivne hinnang antud alam-missiooniga seotud tegevustele on antud ka 2005. aasta märtsis RASI poolt koostatud aruandes “Välisabiprojekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine”²³. Erinevate eelnenud uuringute raames on välja toodud õpetajate, metoodikute ja lastevanemate hinnangud, mille kohaselt on keelekümbus väga efektiivne keeleõppemeetod, sest selle tulemusena õpivad lapsed kiiresti ära teise keele ning neis tekib huvi ja soov kasutada eesti keelt ka mujal kui lasteaias. Hea sisekliima keelekümbusrühmades soodustab laste igakülgset arengut, tõstab nende huvi õppimise vastu, annab neile enesekindlust, julgust ja oskust suhelda teises keeles²⁴. Sarnast suhtumist peegeldasid ka antud vahehindamise käigus läbiviidud intervjuud ja kohtumised sihtgruppide esindajatega.

I.1.c. Õppetöövälised keelemallid

Keelelaagrite ja pereõppe kaudu on saavutatud lisaks praktilisele keelekasutusele edu Eesti tutvustamisel, kuid paljude osalejate jaoks on nende mõju eestikeelse keskkonna puudumise tõttu (Ida-Virumaa) siiski mõnevõrra lühiajaline. Tähelepanuväärne on, et üle kolmveerandi vahehindamise käigus küsitletutest väljapool Ida-Virumaad ja Harjumaad pidas keelelaagrite ja perepraktika võimalusi ebapiisavaks. Kohtumisel laste keelelaagris tõi laagrijuhataja välja probleemi, et tegelikult on vahel raskusi laste laagrisse leidmisel. Juhataja leidis, et antud küsimust saaks edukalt lahenda läbi ühiste koordineeritud teabepäevade või kohalike omavalitsuste noorsoo- ja sotsiaaltöötajate, kelle käes on olemas operatiivne informatsioon noorte ja laste kohta, kellele võiks laagriõppe võimalusi pakkuda.

²² Õpetajate ja lasteaednike hinnangul.

²³ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabiprojekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine, 2005, lk 6.

²⁴ Sealsamas, lk 7.

Nii lapsed kui lapsevanemad hindavad suvist keelesaagrit kui head võimalust lapsele täiendava ajaviite leidmisel, sõpradega suhtlemisel ning eesti keele oskuse arendamisel. MEIS-i poolset tuge nähakse peamiselt informatsiooni vahendajana ja täiendavate võimaluste loojana – sihtasutus võiks aktiivsemalt tagada koolide, lasteaedade, kohalike omavalitsuste noorsoo- ja haridusosakondade töötajate teavitatuse täiendavatest keeleõppe võimalustest ning pakkuda tuge nii uute keele- ja pereõppeprojektide tekkimisel kui ka olemasolevate vahendajate tegevuse täiendaval toetamisel. Eeskätt on oluline omavalitsuste kaasamine selliselt, et peamine initsiatiiv (ka teabe hankimisel) tuleks nende poolt. Järgnevatel perioodidel võiks tähelepanu pöörata lapse individuaalse arenguga seotud koolivälistele keeleõppevormidele.

Nii kohtumisel pereõppe vahendajaga kui ka pereõppes osalenud laste ja nende vanematega sai kinnitust, et läbi pereõppe õpitakse lisaks keelele tundma ka eestlast ning Eesti kultuuri. Pereõppe vahendaja hinnangul läheb ligikaudu 10 % pereõppe läbinud lastest edasi eestikeelsetesse koolidesse.

Perioodil 2000 – 2004 on tegevuse elluviimiseks investeeritud rahaliste vahendite kogumaht ligikaudu 25,3 miljonit krooni. Vaadeldaval perioodil on erinevaid laagri- ja pereõppevormide läbinud ligikaudu 16 752 last ja noort. Nii laste, lastevanemate kui laagrite korraldajate ja pereõppevahendajate hinnang antud tegevusele on positiivne ning see leitakse olevat efektiivne ja piisavalt jätkusuutlik, et tagada motiveeritud lastele piisav keeleõpe ja praktika kättesaadavus. Ühe pereõppevahendaja hinnangul võib osalise omafinantseerimise nõue olla probleemiks sotsiaalselt vähemkindlustatud perekondadele. Samas lisas ta, et reeglina leiavad motiveeritud pered siiski selleks võimalused. Kohtumisel osalenud pered leidsid, et taolist keeleõppevahendit võiks rohkem reklaamida (näiteks üks perekond oli kuulnud taolisest keeleõppevõimalusest Raadio 4 kaudu), ent see ei tohiks toimuda täiendavate kulude arvelt, vaid avaliku ringhäälingu igapäevaste ülesannete hulka kuuluva teavitamise osana. Lapsed ise on oma tuttavate seas heaks huvitekitajaks.

Perioodi 2000 – 2004 keeleõppelised ühisprojektid eesti koolidega on antud missiooni all aruannetes välja toomata ja on leidnud kajastamist missiooni I.4 (Arendada eesti ja vene õppekeelega koolide keelelis-kultuurilist koostööd, et paraneks õpilaste keeleoskus ja kujuneks sallivus teiste kultuuride suhtes) osas. Vestluste käigus õpetajatega selgus, et just keeleõppepõhised vahetusprogrammid eesti koolidega on see, millest kõige rohkem puudust tuntakse. Lastel peaks olema võimalus praktiseerida ja õppida keelt eestikeelses keskkonnas. See suurendaks nende

suhtlemisjulgust ning tutvustaks samas ka eesti kultuuri. Koolide õpetajad on endi hinnangul taoliste vahetusprojektide algatamise peale mõelnud, kuid seni on see jäänud peamiselt aja (õpetajatel ei ole piisavalt vaba ressursi projektitaotluste kirjutamiseks) ning rahaliste vahendite (koolidel ei ole täiendavaid rahalisi vahendeid programmide algatamiseks või täiskohaga projektikirjutajate palkamiseks) puudumise taha.

Antud alam-missiooni raames läbiviidavad tegevused on efektiivsed ja jätkusuutlikud, saades positiivset tagasisidet nii sihtgruppide esindajatelt kui ka laagrite ja pereõppe vahendajatelt ja läbiviijatelt. Alamprogrammi kuludest moodustas kogu missioon 58 % ning kogukuludest 28 %, olles nii enim vahendeid nõudnud missioon. Positiivne hinnang õppetööväliste keelemallide rakendamise kohta on toodud ka RASI 2005. aasta aruandes²⁵.

I.2. Sihipärastada ja laiendada eesti keele kui teise keele ning teiste ainete õpetajate põhi- ja täiendkoolitust, et muu õppekeelega koolis töötaksid kvalifikatsiooninõuetele vastavad õpetajad.

Antud missioon koosneb kolmest alam-missioonist:

I.2.a. Eesti keele kui teise keele õpetajate piirkondlik täiendkoolituse võrgustik

Missiooni raames elluviidud tegevuste läbi on loodud piirkondlikud täiendõppevõrgustiku keskused. MTÜna on registreeritud Eesti Keele Kui Teise Keele Õpetajate Liit. Liidu tegevuste ja võrgustiku õpetajate tegevuste toetamiseks on vaadeldaval perioodil (2000 – 2004) investeeritud üle 900 000 krooni. Toetatud on erinevate koolituste ja seminaride läbiviimist võrgustiku õpetajatele. 2004. aastal viidi läbi eesti keele kui teise keele õpetajate talve- ja suvekoolid. Toetatud on veebilehe www.eestikeelteisekeelena.ee käivitamist. Lehekülge uuendati käesoleva (2005. aasta) sügisel.

²⁵ Vöörmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabi projekti "Mitmekultuuriline Eesti" tegevuste hindamine, 2005, lk 13.

Toetatud on ka riigikeele õpetajate tööd (seda küll peamiselt esimesel kahel programmi rakendamise aastal).

Suhteliselt tagasihoidlikult võrreldes teiste tegevustega on investeeritud teiste ainete õpetajate eesti keele kui teise keele täiendkoolitusse (perioodil 2000 – 2003 vaid ligikaudu 628 000 krooni). 2004. aasta tegevusaruande kohaselt korraldati täiendkoolitust prioriteetsetel teemadel ligikaudu 800 000 krooni eest. Osales 50 õpetajat kahes õppesuunas – ajalugu ja ühiskonnaõpetus ning loodusõpetus ja geograafia. Samas hindavad õpetajad ise, et teiste ainete õpetajate keeleoskus ei ole sageli piisav ainete edastamiseks eesti keeles või keelekümblusklassidele. Teiste ainete õpetajate keeleoskus on üheks suurimaks takistuseks ka 2007. aasta koolireformile.

Läbiviidud küsitluste tulemusel nõustus suur enamus Ida-Virumaal vastanud õpilastest kas täielikult või osaliselt, et õpetajate ettevalmistus eesti keele kui teise keele õpetamiseks koolis on puudulik.

Võrgustiku väljaarendamise seisukohalt olid tegevused alam-missiooni raames piisavad, et luua tingimusi täiendõppe korralduseks õpetajatele lähemal. Ebapiisavaks saab lugeda vormi täitmist sisuga ehk reaalselt ja järjekindlat koolituse toimumist.

Edaspidi oleks otstarbekas siduda see alam-missioon esimese missiooni alam-missiooni tegevustega, sest teemad on lähedased ja kohati isegi kattuvad (Eesti keele kui teise keele õpetajate liit tegeleb nõustamisega).

I.2.b. Eesti keele õppe täiendkoolitus teiste ainete õpetajatele jm koolitus

Oluliselt on toetatud koolieelsete lasteasutuste õpetajate eesti keele kui teise keele õpetamise täiendkoolitust. 2000. aastal viidi läbi koolitus venekeelsetele koolijuhtidele. Samas on käesoleva vahehindamise käigus ilmnenu, et venekeelsete koolide juhtkonnad ei ole väga hästi teavitatud erinevatest võimalustest ning üheks selliseks teavitusvahendiks oleks kahtlemata MEIS-i ja HTM-i poolt teabe parem edastus nendeni.

Vaadeldaval perioodil on investeeritud koolitusprogrammide ja täiendõppemudelite väljatöötamisse (ligikaudu 3,3 miljonit krooni).

Käivitatud on projekt kutseõppeasutuste õpetajatele. Vahehindamise käigus toimunud külaskäigu raames Narva Kutseõppeasutusse selgus vestlusest kahe projektis osalenud pedagoogiga (üks osalenud projektides Kuressaares ja Võrus, teine ainult Võrus), et

eestikeelne keskkond ei tekitanud püsiharjumust eestikeelse erialase teabe hankimiseks, puuduvad kontaktid tugiõpetajatega ja projekti mõju on jäänud ühekordseks. Positiivsena märgiti võimalust saada välja tavakeskkonnast, tutvuda oma aine teistsuguste õpetamisviisidega ja praktiseerida eesti keelt. Olulisim probleem on aga selles, et kumbki küsitletutest ei osanud öelda, mis saab edasi: kas ta soovib kindlalt hakata oma ainet tulevikus eesti keeles õpetama ja millal ta selleks valmis oleks. Kooli direktor mainis, et Võrus minnakse vahel liiga kergelt narvakatele vastu tulles ikkagi üle venekeelsele suhtlusele.

Kuigi uute koolitusmoodulite väljatöötamises põhikooli õpetajate taseme- ja täiendõppe programmides osalevad Tartu ja Tallinna Ülikool, peab viimane kui põhiline õpetajate kasvulava oma kaasatust kvalifitseeritud eestikeelsete õpetajate puuduse probleemi lahendamisse nii rektori kui eesti keele teadlaste hinnangul nõrgaks. Täiendõppe on laienenud kõikidele koolidele ja õpetajatele, mille raames on TÜ Narva Kolledži juurde loodud mitmekeelse kooli tugipunkt.

Antud alam-missiooni tegevused toetavad eesmärgi saavutamist.

1.2.c. Õpetajate ümberõpe, töötavate õpetajate täiendkoolitus

Alam-missiooni raames on vaadeldaval perioodil korraldatud täiendkoolitusi muusikaõpetajatele. Tegeletud on ka eripedagoogide koolituse põhimõtete ja õppekavade väljatöötamise ning eripedagoogide koolitamisega. Oluliselt on 2000. aastal investeeritud Narva Kolledži ümberkujundamisse õppebaasiks (1,5 miljonit krooni). TÜ Narva Kolledžis koolitatakse venekeelse kooli jaoks eestikeelseid õpetajaid ajaloo ja ühiskonnaõpetuse ning loodusõpetuse ja geograafia tarvis.

2004. a lõpus viis TNS EMOR läbi uurimuse²⁶. Eestikeelse aineõppe rakendamise peamise takistusena ilmnes vajaliku kvalifikatsiooni ja keeleoskusega õpetajate puudus. EMOR-i uurimistulemustest selgus, et 72 % küsitletud koolidest planeeris järgmisel õppeaastal eestikeelse õppe mahtu suurendada. Vaid 31 % nendest õpetajatest, kes õpetasid oma ainet ainult vene keeles, olid põhimõtteliselt valmis seda eesti keeles õpetama hakkama. Kui ülejäänud ei taha eestikeelsetest koolidest tulevate õpetajate tõttu töökohta kaotada, peaks see arv vähemalt kahekordistuma. Mitmeid eestikeelsele aineõpetusele ülemineku probleeme ja barjääre nähakse õpetajate, mitte

²⁶ Vt lk 21.

aga õpilaste poolt, seda näitasid ka vahehindamise käigus toimunud kohtumised. Oma häälestust (peamiselt õpetajad) projitseeritakse ka teistele protsessi kaasatud sihtrühmadele (lapsevanemad, venekeelne meedia, ametnikud). EMOR-i uurimuse lõpus toodud asjalike soovitude elluviimiseks on seni puudunud selge tahe, kava ja ressurss. On positiivne, et käesoleva vahehindangu valmimisega samal ajal on jõutud valmis kavaga üleminekuks eesti keelele ainete kaupa.

Kuna riigi jaoks olulise muudatuse, aastast 2007 osaliseks kakskeelsele õppele osalise ülemineku suhtes peab vaid kolmandik mitte-eestlasi koolireformi otsust heaks ning usub, et tänu sellele paraneb mitte-eesti noorte toimetulek Eestis (kõige kriitilisemad on Tallinna mitte-eestlased, kellest üle kahe kolmandiku on koolireformi vastu), siis on õpetajate ettevalmistatus ja meeletatus muudatuse rakendamise kriitiline tegur. Kuigi venekeelsetes omavalitsustes ning Ida-Virumaa ja Harjumaa maavalitsustes tegeletakse venekeelse kooli temaatikaga, on võtmeroll integratsiooniprogrammi raames HTM-il, kus ei saa piisavaks lugeda vaid ühe venekeelsete koolidega tegeleva HTM ametniku olemasolu.²⁷ Hindamise käigus läbiviidud küsitluse põhjal peavad ligi pooled Ida-Virumaa õpilastest kooli valmisolekut eesti keele õpetamiseks ikka veel halvaks. Suur osa praegu töötavatest õpetajatest ei suuda keeleoskamatus tõttu eestikeelsele aineõpetusele üle minna. Paratamatult tuleb osal neist oma töökoht loovutada eesti keelt valdavatele õpetajatele. Samas puudub analüüs, kuivõrd ja milliste motivatsioonimeetmetega saaks väheneva laste arvu tõttu eestikeelsetest koolidest vabanevatele õpetajatele pakkuda tööd venekeelsetes koolides.

Käesoleva aasta mais väljendas RIP-i juhtkomitee oma valmisolekut toetada haridusministri taotlust suurendada eelarvelisi vahendeid õpetajate ettevalmistamiseks ja värbamiseks, oodates selleks täpsemalt lahtikirjutatud plaani. Ka rõhutas juhtkomitee vajadust nii õpilasi, õpetajaid kui lapsevanemaid paremini teavitada ning neid ettevalmistusprotsessi kaasa tõmmata. Seega polnud HTM suutnud välja töötada selget kava, kui palju milliste ainete õpetajaid ja millal tuleb ette valmistada (Euroopa Nõukogu 2003. a inimõiguste aruande koostamise käigus teatas HTM sellise kava kohesest valmimisest). Nimetatud aruande põhjal loetakse ka senised ressursid

²⁷ Ka 2002. aasta aruanne "Minority protection in Estonia – An assessment of the Programme Integration in Estonian Society 2000 – 2007" toob oma hinnangus välja seisukoha, et on ebapiisavalt inimesi (ametnikke) tagamaks kogu programmi raames komplekssete projektide läbiviimist.

ülesande täitmiseks ebapiisavaks. Meetmete puudulikkust rõhutatakse ka EN vähemusrahvuste komisjoni arvamuses.²⁸

Kokkuvõtteks – tegevused ei ole olnud piisavad eesmärgi saavutamiseks. Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 20 % ja kogukuludest 10 %, mis arvestades missiooni suurt tähtsust oodatud reformile näitab ettevalmistuse alarahastust.

I.3. Luua koolides tingimused, mis tagaksid õpperühmade eestikeelse töö ning kooli lõpetajate eesti keele kui teise keele oskuse olme- ja tööalaseks suhtluseks vajalikul tasemel, et õppurid integreeruksid Eesti ühiskonnas.

Antud missioon koosneb neljast alam-missioonist:

I.3.a. Meetmete kavandamine koolide arengukavades, ainekavad, koolitus

Antud alam-missiooni all on esimeseks tegevuseks eesti õppekeelele ülemineku kavandamine muukeelsete gümnaasiumite, kutseõppeasutuste ja kõrgkoolide arengukavades. Perioodil 2000 – 2004 on välja töötatud koolituskavad, ette valmistatud konkurss ja läbi viidud seminare. Ligikaudu 500 000 krooni eest on 2002. aasta kevadeni välja makstud stipendiume eesti keele kui teise keele õpetajatele, kes asuvad tööle venekeelses kooli (välisabiprojekt “Toetus riiklikule integratsiooniprogrammile”).

Ajavahemikus kevad 2002 – 2005 ei ole selleks otstarbeks stipendiume eraldatud ega sellega uute eesti keele kui teise keele õpetajate tööleasumist soodustatud. 2004. aastal toetati antud missiooni raames 261 000 krooniga Tartu Ülikooli Narva Kolledži juurde Narva mitmekeelse kooli tugipunkti loomist.

Antud alam-missiooni raames üheks olulisemaks tegevuseks on tugiõpetuse andmine venekeelsetele õpilastele eestikeelses koolis läbi projekti “Muukeelne laps eestikeelses koolis” (perioodil 2000 – 2003 on toetatud ligikaudu 22 projekti).

Tegevused ei ole olnud piisavad eesmärgi saavutamiseks.

²⁸ ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES Second Opinion on Estonia adopted on 24 February 2005.

I.3.b. Eesti ja vene õppekeelega koolide õppekavaarenduskoostöö

Oluliseks tegevuseks läbi vaadeldavate aastate on “Avatud õppekava” programmi arendamine ja rakendamine, millesse on vaadeldaval perioodil investeeritud ligikaudu 1,5 miljonit krooni. Investeeritud on ka uute koolitusmudelite ja -materjalide väljatöötamisele. 2000. aastal alustati koolide koostöövõrgustiku tugikeskuste ja nende koolituste väljaarendamist. 2000. aastal intervjueriti 18 pilootkooli ja koostati ülevaade vene õppekeelega koolide õppekavatööst. 2002. aastal valiti välja 16 vene õppekeelega pilootkooli, mille juhid olid valmis selleks, et nende koolidest saavad eestikeelse aineõppe rakendamise katsekoolid. Korraldatud on ka õppekavaarendustöö seminare pilootkoolidele. Investeeritud on koolide arendustööd tutvustavate materjalide koondamise, avalikustamise ja publitseerimisse.

Eestikeelsele õppele ülemineku kava omavate muukeelsete koolide arvu kavandati suurendada 2001. aasta viielt koolilt 20-ni 2003. aastal, ent sel perioodil tehti vaid ettevalmistusi. Vene õppekeelega koolide arv, mille põhikooliklassides õpiti eesti keeles vähemalt kolme ainet, oli 2000. aastal 28, ent aruannetest ei selgu, kui palju on olnud neid koole järgnevatel aastatel. Tulemusnäitajad – vene õppekeelega kutseõppeasutuste rühmade arv, kus õpetatakse eesti keeles vähemalt kolme ainet; muukeelsete õpilaste eestikeelsele õppele üleminekut toetava arengukavaga eestikeelsete koolide arv; ühisõppe osakaal kogu õppes – on samuti aruannete põhjal kajastamata. Tähelepanuväärne on, et tegevuskavadega püstitatud mõõdetavatest tulemustest on 2002. ja 2003. aastal täidetud vaid kolm: nõustatud ja koolitatud koolide meeskondade arv (2002), aasta jooksul väljatöötatud kutseõppeasutuste õppematerjalide arv (2003) ja aasta jooksul programmi toetusel vene õppekeelega koolide raamatukogudele soetatud eestikeelsete trükiste nimetuste arv (2002).

Toetudes RASI aruandele “Välisabi projekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine” võib nentida, et antud alam-missiooni raames seni teostatud on aidanud oluliselt kaasa nii uue õppekava arendamisele ja elluviimisele kui ka eesti ja vene õppekeelega koolide koostöö tihenemisele. Osundatud aruandest ei selgu aga nimetatud välisabi projekti õppekava arenduse osa tulemused: murelikult tuuakse välja, et kuna 90-ndate alguse entusiasm oli õpetajatel üle läinud ja töökoormus suur, siis puudus valmisolek pühendada oma aega pärast seminare aktiivselt saadud teadmiste rakendamisse: “Intervjueritavad pidasid töökoormust oluliseks takistuseks

projekti edule kaasaaitamisel”, sedastatakse aruandes. Järelikult oli hästi kavandatud projekti eduka realiseerimise takistuseks õpetajate õppekava arendusse kaasamise motivatsioonimehhanismi puudulikkus.

I.3.c. Eesti keele kui teise keele süvaõpe

Antud alam-missiooni raames on investeeritud eesti keele süvaõppeprogrammi arendamisesse kutseõppeasutustes ja kõrgkoolides, samuti on panustatud eesti keele kui teise keele süvaõppe rakendamisesse kutseõppeasutustes (teenindus- ja sotsiaalteenuste ning meditsiinieriala õpilastele eesti keele õpetamine) ning kõrgkoolides (läbi aastate on kolmes suuremas kõrgkoolis keelekursustel täiendavalt eesti keelt õpetatud).

Eesti keele õppimise õppeaja pikendamine rakendus Eesti kõrgkoolides alates 2000/2001. õppeaastast haridusministri 18.05.99 määruse nr 28 “Kõrghariduse omandamisel süvendatult riigikeele õppimise tingimused ja kord” alusel, mille kohaselt pikeneb nominaalne õppeaeg kuni ühe õppeaasta võrra. Üks tingimustest sätestab, et riigikeelt süvendatult õppima hakkava üliõpilase eesti keele oskuse tase on madalam keeleseaduses fikseeritud kesktasemest.

Tegevused toetavad missiooni saavutamist.

I.3.d. Eestikeelset aineõpetust ja eesti keele omandamist toetavad õppematerjalid

Alam-missiooni raames on investeeritud eestikeelseks aineõpetuseks vajalike õppematerjalide väljatöötamisse põhikoolidele ja gümnaasiumitele. Selle tegevuse raames on välja töötatud 4. – 9. klassile eesti keele õppekomplekte, kõnearenduskomplekt “Õpime eesti keelt koos Mütsiku ja Patsikuga”, “Kaks sammu sissepoole” (eestikeelsete ring- ja laulumängude kogumik), eesti keele grammatika seinatabelid, õpetaja tabeliraamat, metoodiline juhend eesti keele grammatika seinatabelite juurde, Eestimaa piltkaart, EFANT (veebipõhine eesti keele õppekeskkond) ja kuuldemäng “Mis teha, Ann?”.

Lisaks on ligikaudu 1,7 miljoni krooniga toetatud eestikeelseks aineõpetuseks vajalike koolitus- ja ainekavade ning materjalide väljatöötamist kutseõppeasutustele.

Investeeritud on erialaterminoloogia sõnastike väljatöötamisse. Olulisi summasid on investeeritud ka eestikeelse lugemismaterjali ja õppemetoodilise kirjanduse soetamiseks kooliraamatukogudesse (heade näidetena võib välja tuua: 2001. aastal varustati 34 muukeelset kutseõppeasutust eesti keele grammatika tabelitega, 2003. aastal varustati venekeelsete koolide raamatukogud raamatuga “Karu süda”).

Vahehindamise käigus ei tuvastanud hindajad probleeme õppematerjaliga. Seetõttu võib tegevused antud alam-missiooni raames lugeda piisavaks.

Keskhariduse omandajate keeletaset mõõdetakse kesktaseme testiga, mille keskmiseks tulemuseks oli viimasel kahel aastal 65 punkti sajast võimalikust ehk alla nimetatud keskmise tulemuse saavutanud noorte puhul ei saa rääkida alameesmärgi täitumisest. Eesti keele kui teise keele riigieksam on alates 2003. aastast kohustuslik ka kutsekeskhariduse omandanutele. Eksamitulemuste võrdlusest ilmneb, et kutseõppeasutuste eesti keele oskuse tase on oluliselt madalam kui üldkeskhariduse omandanud õppuritel.

Gümnaasiumi lõpetanutel võimaldavad mõned kõrgkoolid õppida ühe õppeaasta jooksul täiendavalt eesti keelt: seda võib lugeda üldharidussüsteemi puuduste korrigeerimiseks. Maakondade ja linnade hariduse arengukavades ei leidu reeglina viiteid muukeelse hariduse korralduse kohta, kakskeelse õppe juurutamine on seega jäetud koolide hooleks, kuigi kogu ühiskond ootab väga reformi õnnestumist²⁹.

Missiooni I.3. kokkuvõtva hinnanguna võib öelda, et Eesti õppekeelele ülemineku tempo ja sisu pole olnud vastavuses seaduses sätestatud tähtajaga. Kuigi viidi läbi koolitusi ja nõupidamisi koolide ainekavade väljatöötamises, ei järgnenud neile omandatu kollektiivset rakendamist koolis. Välisabi lõppemise järel stipendiumite maksmise lõpetamine eesti keele kui teise keele õpetajate tööleasumiseks ei ole kooskõlas vajadusega nende õpetajate järele. Õppeasutustel puudus muudatuste kavandamiseks ja elluviimiseks terviklik üleriigiline kava, juhendamine ja rahaline tugi.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 18 % ja kogukuludest 9 %.

²⁹ Asser, Hiie. “Tendentsid ja tingimused muukeelse kooli arenguks Eestis”.

I.4. Arendada eesti- ja vene õppekeele koolide keelelis-kultuurilist koostööd, et paraneks õpilaste keeleoskus ja kujuneks sallivus teiste kultuuride suhtes.

Antud missiooni raames käsitleme vastavalt tegevuskavale nii kutseõppeasutusi kui üldhariduskooli.

Arvestades seda, et kutsehariduse õppekavades ei ole võimalik suurendada eesti keele kui teise keele tundide arvu, algatati vahetusprogrammid, mille raames kutseõppeasutuste õppurid ja õpetajad veedavad teatud perioodi eestikeelses keskkonnas praktiliselt või osalevad samu erialasid õpetavate eestikeelsete kutseõppeasutuste õppes, mille käigus täiendavalt õpetatakse ja õpitakse eesti keelt. Aastatel 2000 – 2004 on vahetusprogrammides osalenud üle 200 kutsekoolide õppuri. Kutsekoolides puudulikult omandatud eestikeelse suhtlemisoskuse tõttu on eestivenelaste edasine ühiskonda lõimumine ja konkurentsivõime piiratud.

Vahetusprogrammides osalevate õpilaste arv on aasta-aastalt kasvanud, millest võib eeldada ka antud tegevuse populaarsust sihtgrupi seas. Narva Kutseõppekeskuses toimunud intervjuude põhjal on siiski vaid üksikud vahetuses osalenud õpilased pärast seda huvitatud eestikeelsete allikate kasutamisest hariduse omandamisel. Kahjuks on ka keelekasutus vahetuses olles ühekordne ega tekita harjumust eesti keelt kas või kuulates praktiseerida. Üks teeninduse eriala vahetusprogrammis osalenud õpilane ei suutnud end intervjuu ajal algtasemel arusaadavaks teha ega elementaarsetest küsimustest aru saada.

Toetatud on ka üldhariduskoolide õpilaste lühi- ja pikaajaliste vahetusprogrammide väljatöötamist. Investeeritud on üldhariduskoolide õpetajate vahetusprogrammi mudeli väljatöötamisse ja rakendamisesse (koostööd on korraldatud Tartu Ülikooli Avatud Ülikooliga ja Tallinna Pedagoogikaülikooliga; Narva Kolledži õpetajatele on koostatud individuaalõppekavad, erinevates projektides on osalenud üle 200 õpetaja).

Üldhariduskoolide õpetajate vahetusprogramm on koostatud 2001. aastal. Õpetajatele suunatud tegevusi on olnud aastatel 2002 – 2003 nii PHARE programmi ES0003.01 kui välisabi projekti “Toetus riiklikule integratsiooniprogrammile” raames. Kokku osales vahetusprojektides 113 õpetajat, kellest 57 olid praktikandid venekeelsetest koolidest ning 56 juhendajad eestikeelsetest koolidest.

Samas ei ole vaadeldaval perioodil toetatud tegevust, mis peaks tutvustama projekti “Eestisisene tööjõulähetus keele- ja erialapraktika eesmärgil” võimalusi õpetajatele ja

õppejõududele. Koolide koostööst rääkides on puudu olnud ka venekeelsete koolide omavahelisest suunatud koostööst, mille raames keelekümblusprogrammiga liitunud või eestikeelset aineõpet praktiseerinud koolid saaksid anda positiivset eeskuju ja jagada kogemusi.

Õpetajate väidetel kõikides eestikeelsetes aineühendustes vene õpetajad ei osale, mistõttu ei toimi see kanal kui vahend eestikeelse oma aine sõnavara omandamiseks piisavalt. Kohtumisel ühe vene kooli õpetajatega tõi õppealajuhataja välja probleemi vene õpetajate keeleoskusega. Ta lisas, et hetkel on saadetud eesti keelt õppima kaks õpetajat, kes peaksid tänu sellele omandama kõrgeima taseme.

Õpilastele mõeldud kontaktide loomine (nt Kodanikupäeva viktoriin, eesti ja vene õppekeele koolide ühise ajaloo-olümpiaadi korraldamine) on vajalik. Seega võiks kaaluda rahaliste ressursside paigutamist ning koolidevahelise koostöö ja teabevahetuse efektiivsemaks muutmist. Näiteks hindamise raames läbiviidud küsitluse põhjal pole üle poolte Ida-Virumaa õpilastest koolide koostööst midagi kuulnud.

Missiooni kokkuvõtva hinnanguna tuleb tõdeda, et koostöö koolide vahel on olnud süsteemselt korraldamata. Edu vahetusprogrammides on saavutatud projektipõhiselt, kuigi venekeelsed õpetajad ja õpilased peaksid kindla individuaalse arenguplaani alusel "rändama". Olukord on positiivne seal, kus koolijuhiks on eestlane – järelkult võiksid omavalitsused kui koolipidajad seda võimalust aktiivsemalt kasutada. Väga oluline oleks ka riiklikult korraldatud venekeelsete koolide koostöö, mille käigus positiivse arengu läbi teinud rahvuskaaslased annavad teistele eeskuju ja innustust. Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 4 % ja kogukuludest 2 %.

I.5. Luua muukeelsetele õpilastele tingimused selleks, et nad tahaksid ja oskaksid toimida kodanikuna ning teeksid teadlikult otsuseid edasise õpitee ja tööelu kohta.

Antud missioon koosneb kahest alam-missioonist:

I.5.a. Kodanikukasvatuse kontseptsioon, mitmekultuurilise kooli kontseptsioon, materjalid

Vaadeldaval perioodil on Jaan Tõnissoni Instituudi ja Tartu Ülikooli vahelises koostöös alustatud kodanikukasvatuse kontseptsiooni väljatöötamist. Läbi aastate on oluliselt investeeritud kodanikukasvatuse ja Estica õppematerjalide mitmekesistamisesse, loodud rahvuskultuurilist identiteeti toetavat materjali, kujundatud mitmekultuurilise kooli kontseptsiooni, viidud läbi pedagoogide vastavat täiendõpet ning edendatud õpilaste kodanikuteadvust (Eesti Entsüklopeedia 11. köite väljaandmine vene keeles, Vabadussõja ajaloo ja Eesti riigi sünni tutvustamine, koostöös REKK-iga eesti- ja venekeelse trükise “Abiks Eesti Vabariigi põhiseaduse õpetamisel” väljaandmine 2004. aastal).

Tegevused toetavad missiooni saavutamist. Probleemid on siinkohal üldist laadi – kui noortel eestivenelastel puudub vanemate eeskujul huvi siinse ühiskonna vastu, siis ei teki ka huvi kodanikuõpetuse temaatika vastu. Tulevikus võiks õppekavade uuendamise protsessis kaaluda erinevaid lähenemisi Eesti jaoks oluliste asjade selgitamisel, et suurrahva uhkustunne õppimise protsessis omandatavat ei häiriks (näiteks Teise maailmasõja puhul).

I.5.b. Koolitus kodaniku ja mitmekultuurilise kooli teemadel, teavitamine ja nõustamine

Investeeringud on õpetajate ja koolijuhtide täiendkoolitusse kodaniku ja mitmekultuurilise kooli teemadel, samuti on läbi viidud huvialajuhtidele ja noorsootöötajatele suunatud täiendkoolitusi nimetatud teemadel. On toetatud erinevate venekeelsete koolide tutvustamist messil “Teeviit” ning lehekülje www.rus.delfi.ee/jti/ avamist.

Missiooni tervikliku rakendamise huvides oleks olnud venekeelsete õpilaste kutsenõustamise süstemaatiline läbiviimine, mis karjääriplaneerimise kõrval etendanuks tähtsat osa eesti keele oskuse ja Eesti kohta suuremate teadmiste vajalikkuse selgitamisel.

Kodanikuõpetuse õppesisu ja metoodika osas ei ole piisaval määral peetud nõu õpilasomavalitsuste ja õpetajatega, saavutamaks vene lastele huvi pakkuvat aineprogrammi. Ida-Virumaa noortel puudub sageli teadmine õppimis- ja töötamisvõimalustest mujal Eestis.

Antud missiooni (I.5.) raames toimunud tegevused on olnud alameesmärgi täitmiseks vajalikud. Õppekavade uuendamise protsessis tasub teiste maade kogemuste põhjal rohkem uurida kultuurierinevustest tingitud vajadusi erinevateks lähenemisteks vähemuste jaoks tundlike teemade käsitlemisel. Iseseisva kodaniku kujundamisele aitaks kaasa kutsenõustamissüsteemi juurutamine põhikooli lõpuklassis. Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 3 % ja kogukuludest 2 %.

I.6. Luua uusimmigrantide ja pagulaste laste koolitamise süsteem, et võimaldada neile hariduse omandamine Eesti haridussüsteemis

Tegemist on uue missiooniga, mis kujutab modifikatsiooni programmi ühiskonnapädevuse missioonist **Töötada välja koolitusmallid, et toetada pagulaste ja muude vähemuste integratsiooni Eesti ühiskonda.**

Uusimmigrantide laste õpetamisel on valmisoleku suurendamiseks andnud esimesi tulemusi Eesti – Hollandi koostööprojekt MATRA. Eestis on hetkel ligikaudu 200 last, keda saab selle missiooni alla liigitada. Projekti raames on välja antud Eesti hariduskorraldust tutvustavad infobrošüürid uusimmigrantide laste vanematele nii inglise kui vene keeles (“Astu sisse! Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis. Käsiraamat eesti õppekeelega koolide õpetajatele, koolijuhtidele ja haridusametnikele”, “Astu sisse! Uusimmigrantide ettevalmistus eesti keeles õppimiseks. Õpilase tööraamat”, “Astu sisse! Uusimmigrantide ettevalmistus eesti keeles õppimiseks. Õpetajaraamat”, “Avatud noortekeskuste arendamine mitmekultuurilises ühiskonnas”, “Kuidas kohaneda võõras kultuuris?”, “Noorsootöötaja kultuuridevahelises kommunikatsioonis”). Koole on 2004. ja 2005. aastal toetatud ka projektikonkursside kaudu, tänu millele on koolid saanud õpetajakoolitust ja õppematerjale.

Käivitatud tegevused on uue missiooni saavutamiseks vajalikud.

II Alamprogramm “Etniliste vähemuste haridus ja kultuur”

II.1. Tõsta Eesti ühiskonna teadlikkust kultuurierinevustest, laiendada Eestis elavate etniliste vähemuste võimalusi keele- ja kultuurilise eripära säilitamisel ning suurendada nende teadmisi Eestist.

Perioodil 2000 – 2004 on antud missiooni täitmiseks ellu viidud järgnevaid tegevusi: Teadusuuringute tellimine mitmekultuurilisuse mudeli kujundamisel, mille raames näiteks 2000. aastal toetati Estica konkursi raames 10 projekti summas 294 786 krooni. Lisaks on tehtud koostööd Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudiga integratsioonimonitoringute ettevalmistamisel ja läbiviimisel, uuritud on venekeelse elanikkonna kultuuritarbimist.

Aastatel 2001 – 2002 on toetatud 30 projekti, mille eesmärgiks on olnud Eesti multikultuurilisust tutvustavate materjalide väljaarendamine, mis peaksid andma ülevaadet Eesti ajaloost, kultuurist, eestlastest ja Eestis elavatest etnilistest vähemustest.

2001. aastal telliti ligikaudu 2,9 miljoni krooni eest võrkeelset perioodikat erinevate etniliste vähemuste emamaadest (Ida-Virumaa raamatukogudesse hangiti 120 erinevat nimetust ajalehti, 731 nimetust ajakirju ja 43 920 eksemplari erinevaid raamatuid). Aastatel 2001 – 2004 on olulises summas investeeritud ka muuseumide pedagoogiliste programmide väljatöötamisse (projektilepingud üle Eesti 11 muuseumiga, pidevalt on toetatud täiendavate materjalide väljatöötamist ja levitamist). 2001. aastal toetati 1,9 miljoni krooniga Ida-Virumaa venekeelsete teatrite Ilmarine, Tuuleveski ja Lepatriinu tegevust. Eesmärgiks on pakkuda venekeelsetele lastele ja noortele professionaalseid teatrietendusi, mis peaksid põhinema Eesti ja maailma dramaturgial ja/või rahvaloomingul. Ida-Virumaa kohalike teatrite toetamine on oluline tegevus. Vestlusest Ida-Virumaa maavalitsuse kultuuriosakonna juhatajaga ilmnes, et kohalikud mitte-eestlased eelistavad pigem tarbida Venemaalt sisetoodud kultuuri kui kohalikul tasandil loodut (võrdluseks kasutati intervjuus teatrietendusi ja kohalike vähest huvi piirkonda toodud Eesti etenduste vastu). Siinkohal võiks kaaluda ka täiendavate eesti kultuuri tutvustavate tegevuste lülitamist missiooni tegevuskavasse.

2000. aastal alustati eeltööd piirkondlike kodulooliste materjalide väljatöötamiseks, kuid puuduvad edasised viited antud tegevuse elluviimisele.

Teiste rahvaste (sh ka vene) keele ja kultuuri õpetamise toetamine eestlaste poolt loob positiivse sotsiaalse fooni ühiskonna multikultuurilisuse tunnustamisele.

Euroopa Nõukogu 2003. aasta inimõiguste aruandes rõhutatakse vajadust paremaks mustlaste probleemide lahendamiseks Tallinnas aastal 2000 toimunud EN ümarlaua valguses.

2002. aastal korraldatud konkurss oli suunatud koolivälise õppetegevuse aktiveerimisele muuseumide, huvialakoolide, looduskaitsealade, näituste, raamatukogude, kultuuriasutuste jms vahendusel. 2003. a jooksul valmisid riiklikust õppekavast lähtuvad õppematerjalid ja õppeprogrammid (sh digitaalsed) venekeelsete koolide õpilastele.

Missiooni II.1. kokkuvõtteks võib elluviidud tegevused hinnata heaks. On ette võetud palju tegevusi ka väikeste vähemusrahvuste lõimumise toetuseks. Välja antud trükiste puhul jääb muidugi teadmata, milline on nende kasutuse ulatus, st kui palju ikkagi on etnilised vähemused (kes omavahel suhtlevad vene keeles) tundnud huvi Eesti vastu või kui paljud eestlased teiste siinsete rahvuste suhtes. Edaspidi tuleks mõelda atraktiivsematele infotehnoloogilistele või audio-visuaalsetele lahendustele missiooni realiseerimisel.

Antud missiooni kulud moodustavad alamprogrammi kuludest 33 % ning kogukuludest 4 %.

II.2. Toetada rahvuskultuuriseltside, kunstikollektiivide ja pühapäevakoolide tegevuse kaudu etniliste vähemuste keele ja kultuuri säilimist.

Oluliseks tegevuseks on olnud pühapäevakoolide staatuse määramine ja nende riikliku toetamise aluste väljatöötamine. 2001. aastal korraldati avalikke arutelusid antud teemal ja sõlmiti koostöölepingud, 2003. aastal viidi läbi teabepäevad pühapäevakoolidele ning 2004. aastal toetati 34 pühapäevakooli tegevust ja valmistati erinevaid trükiseid.

Suuri edusamme on tehtud 2003 – 2005. aastal pühapäevakoolide õpetajate koolituste läbiviimisel, mille raames korraldas Tartu Ülikool rahvusvähemuste emakeele õpetajatele koolituse metoodika alal, lisaks korraldati 2004. aastal seminar, tutvustamaks hariduslikke võtteid erivajadustega lastega töötamiseks.

Oluliselt on toetatud rahvuskultuuriseltside, kunstikollektiivide ja pühapäevakoolide poolt algatatud projekte. Läbi aastate 2000 – 2004 on ligikaudu 11,7 miljoni krooni

eest saanud toetust üle 300 erineva projekti (muuhulgas on eraldanud raha ka Kultuuriministeerium, toetatud on seminaride korraldamist, jne).

2000. aastal korraldati konverents rahvuskultuuriseltside liidritele (peamiselt nende koolitamise ja teavitamise eesmärgil). Rahvuskultuuriseltside töö arendamisel on liidritel oluline roll ning nende koolitamine ja pidev teavitamine aitaks kaasa kultuuriseltside töö aktiivsemaks muutumisel. Alates 2000. aastast on paljude seltside liidrid vahetunud ning haldussuutlikkuse tõstmiseks on toimunud liidrite regulaarne ja pidev koolitamine ning teavitamine. Rahvuskultuuriseltside hetkeprobleemideks on peamiselt projektidega kaasneva paberimajanduse administreerimine (seltsid on väikesed ning projektide ja aruandluse koostamine on muutunud liiga aeganõudvaks) ning rahavoogude juhtimine (paljud üritused jäävad korraldamata või korraldatakse väiksemas mahus, kuna projektipõhine toetus ei taga 100 %-list kindlust, et toetus saadakse, samuti on küsimus rahade saamise ajastuses). Samas nähakse MEIS-is olulist tuge oma rahva kultuuri tutvustamisel eestlastele ning vajalikku toetajat projektide elluviimisel.

Etniliste vähemuste esindajate hinnangul võiks senisest rohkem tutvustavaid üritusi olla suunatud eestlastele. Seltside tegevus on peamiselt suunatud omaenda liikmeskonnale ning üritused ei ole saavutanud laiemat kõlapinda (näiteks meedia huvi etniliste vähemuste kodanikualgatuste kohta). Suureks abiks oleks ka projektide koostamise ja aruandlusega seotud protseduuride lihtsustamine väiksemate seltsingute jaoks. Koostatud on rahvuskultuuriseltside teatmik, mis on oluliseks allikaks kõikidele huvilistele.

Järgnevatel perioodidel saab oluliseks valdkonnaks, millele tuleb kindlasti tähelepanu pöörata, uute etniliste vähemuste saabumine Eestisse (seoses EL laienemisega).

Elluviidavad tegevused toetavad missiooni eesmärgi saavutamist. Antud tegevuste elluviimiseks tehtavad tegevused moodustavad alamprogrammi kuludest 65 % ja kogukuludest 5 %.

II.3. Soodustada rahvuskultuuriseltside omavahelist koostööd ja koostööd riigiga.

Regulaarselt on toetatud Presidendi Ümarlaua tegevust soovitude väljatöötamiseks riigi- ja ühiskonnaelu küsimustes. Tegevusaruannetes ei ole antud missiooni all

kajastatud perioodiliste teabepäevade korraldamist rahvuskultuuriseltsidele nii riigi rahvuspoliitika kui muudel teemadel. Et seda on tehtud missioonide II.2 ja IV.1 osas, näitab nende kolme missiooni suurt kattuvust ja vajadust programmi ülesehituse muutmisel koondada nad üheks tegevuste kogumiks.

Sõltuvalt probleemiasetusest küsivad valitsusasutused katusorganisatsioonide arvamusi. Vahehindamise raames läbiviidud küsitluse põhjal ei ole vähemusrahvuste esindajate hinnangul neile omavahelisest koostööst erilist abi ning seetõttu on murede korral harjutud pöörduma eestlaste organisatsioonide või valitsusasutuste poole. Samuti mainiti küsitluste stampvastusena teabepuudust, mis viitab vajadusele arutada neile vajaliku teabe paremat suunamist. Vahehindamise käigus läbiviidud intervjuude põhjal toodi esile ka etniliste vähemuste vähest kaasatust rahvuspoliitika teemades. Küsimusele, kuidas hinnatakse koostööd valitsuse ja valitsusasutustega etniliste vähemuste probleemide teemal, leiti, et sellega ei olda pigem rahul (30 % vastajatest). Ligi pooled vastajatest leidsid, et Eesti on osaliselt kasutanud teiste mitmekultuuriliste maade kogemusi rahvusküsimuste lahendamisel.

Tegevused toetavad missiooni saavutamist.

Alamprogrammi kuludest moodustavad antud missiooni kulud 2 % ning kogukuludest 0,2 %.

II.4. Toetada uute rahvuskeelsete põhikoolide tegevust.

Ametlikus programmis esinev missioon ei oma praktikas mingit tähendust, sest esialgselt soovitud rahvuskeelseid erapõhikooliklasse on vaid ühes koolis – Vladimir Kornijenko Eragümnaasiumis. Kuna munitsipaalkoolid on olemas, pole eestivenelased pidanud vajalikuks rohkem erakoole luua. Teised rahvused on aga liiga väikesed, et oma põhikool asutada ja emakeeleõppeks kasutatakse pühapäevakooli. Sõjajärgset juudi kogukonna erakooli täies mahus taastada pole õnnestunud, kuna kogukonna killustatus ja vananemine ning ühe vahepealse perioodi vahelejäätamine on teinud oma töö. Sellele vaatamata on tegelikust haridusnõudlusest tulenenud esmane ülesanne täidetud (taastatud munitsipaalkool), mille juures juudi kogukonnal on abistav roll. Arvestades ukraina rahvaarvu suurust Tallinnas võinuks mõelda ka Ukraina kooli asutamisele linna abiga. Soome keelt õpetatakse süvendatult

tavakoolides. Missioon ei oma mõtet erakooli seaduse kontekstis, kuna riiklikul õppekaval põhinevaid üldhariduskooli tuleb kesk- ja omavalitsusel nagunii toetada.

Hindamise raames läbiviidud küsitluse käigus uuriti, kas ollakse teadlikud omakeelse hariduse omandamise võimalikkusest. Umbes pooled vastajatest arvasid, et nende rahvusgrupil ei ole seda võimalust ning umbes 1/4 vastajatest olid teadlikud, et selline võimalus eksisteerib.

Viimaste aastakümnete ülemaailmseks tendentsiks on oma etnilise identiteedi rõhutamine. IM2005 andmetest nähtub, et kahe kolmandiku mitte-eestlaste jaoks on nende etnilise identiteedi säilitamine oluline, kusjuures assimilatsiooni pooldab vaid iga kümnes. Rahvusgrupi väiksusest tulenevate administratiivsete ja finantsprobleemide olemasolu ei tähenda, et antud rahvusgrupil ei oleks soovi põhikooli luua, kui tekib vastav võimalus/haldussuutlikkus.

Antud missiooni raames ei olnud tegevusi kavandatud perioodil 2000 – 2004. Küsitav on ka missiooni edaspidine vajalikkus, arvestades rahvusvähemuste (peale eestivenelaste potentsiaali) väikest haldussuutlikkust. Kui erapõhikooli loomise võimalus tekib, saab sellele kaasa aidata, pidades silmas üldist etniliste vähemuste alamprogrammi.

III Alamprogramm “Täiskasvanute eesti keele õpe”

III.1. Arendada eesti keele oskuse tasemeeksamite süsteemi ja sellega seotud nõustamist eesmärgiga tagada eksamitulemuste suurem usaldatavus ja positiivne tagamismõju eesti keele kui teise keele õppele.

Antud missiooni raames on 2000. aastal korraldatud põhikooli tasemeeksami läbiviijate koolitus ning samal aastal anti välja ka põhikooli eksami käsiraamat. 2000. aastal on tegeletud ka eesti keele tasemeeksamite analüüsiga, selleks sisestati põhikooli ja gümnaasiumi eksamite tulemused ning anti välja eksamianalüüsi kogumik. Samas ei ole järgnevate aastate tegevusaruannetes viiteid antud tegevuste jätkamisele, kuigi REKK seda funktsiooni kandis. REKK-i kodulehel on olemas riigikeele eksami kohta statistika ja analüüs (põhjalikum) 2001/2002 võrdluste põhjal; baasstatistika 2002 – 2005 aastate kohta tasemete lõikes ning 2003. aasta kohta riigieksamil käinute hulgas läbiviidud küsitluste analüüs ja kokkuvõte.

Koostatud ja levitatud on keeleeksameid ja eksamikorda tutvustavaid materjale (kokku on perioodil 2000 – 2004 investeeritud ligikaudu 400 000 krooni erinevate infoteatmike koostamisse ja levitamisse, proovieksamite läbiviimisse jne). Eksamitulemused on usaldatavad ja eksamite edukas sooritamine annab positiivset tagasimõju. Peamised probleemid on keeleõppe motivatsioonis.

Perioodil 2000 – 2004 on toetatud ka erinevate arendusprojektide koostööd (ALTE, Euroopa Nõukogu ja Eesti ekspertide vahel).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et rahvusvaheline keeleksamite korralduse kogemus on Eestis edukalt rakendatud. Sellega on tagatud huvilistele ja valitsusele olulise keelekontrolli süsteemi rutiinne toimimine.

Missiooni kulud moodustavad alamprogrammi kuludest 2 % ja kogukuludest 0,4 %.

III.2. Luua eeldused täiskasvanud mitte-eestlastele keelelis-kommunikatiivseks integratsiooniks kvaliteetse eesti keele õppe kättesaadavuse näol.

Perioodil 2000 – 2003 tegeleti keeleõppemotivatsiooni käsitlevate uuringute tellimisega, kokku investeeriti antud tegevuse elluviimiseks vaadeldaval perioodil ligikaudu 470 000 krooni.

Toetatud on ka õpetajate täiendõppevajaduste selgitamist ja täiendõppemudelite väljatöötamist (kokku ligikaudu 546 000 krooni) ning meetodiliste ja didaktikajuhendite koostamist õpetajaile (kokku ligikaudu 931 000 krooni), mis üheselt ei haaku missioonis sõnastatud kättesaadavusega.

2000. aastal viidi läbi 4 (2 – 3-päevast) keeleõppeseminari. Kokku osales ligikaudu 120 täiskasvanut. Ligikaudu 200 vene koolide õpetajale korraldati infopäevi.

Perioodil 2000 – 2004 ei ole tegeletud näiteks piirkondlike õpetajakoolitajate koolitamise ja võrgustiku aktiveerimisega ning täiskasvanute eesti keele õpetajate nõustamisabi käivitamisega, mida kinnitab ka vahehindamise raames läbiviidud küsitlus. RIP-i 2004. a aruanne valitsusele antud missiooni tegevusi ei käsitle. Ometi tuleb just siin ära märkida oluliste elualade töötajate – politseinike, tervishoiutöötajate, vanglaametnike – eest vastutavate ministeeriumide ja teiste riigiasutuste passiivset suhtumist parema keeleõppe korraldusse. Tuleks analüüsida, millised on vajadused ja moodused keeleõppe eesmärkide teavitamiseks täiskasvanud

mitte-eestlaste seas. Viimaste aastate jooksul ei ole probleemiks enam niivõrd kvaliteetse keeleõppe korraldus, kuivõrd erinevate võimaluste kohta usaldusväärse ja kompaktse teabe hankimine.

Kokkuvõtva hinnanguna ei saa antud missiooni täitmisega rahul olla, sest piirkondlik mõõde on koolitamisel ja teabe edastamisel jäänud väga nõrgaks. Iseloomulikuks näitajaks valitsuse suhtumisest on oluliste elualade töötajate jaoks süsteemse riigikeele õppekorralduse puudused. Küsitav on vene koolide õpetajate käsitlemine siin, mitte hariduse alameesmärgi õpetajate täiendõppe raames.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 8 % ja kogukuludest 1 %.

III.3. Laiendada muukeelsetele täiskasvanutele eesti keele õppe võimalusi, et tagada eesti keele oskus olme- ja tööalaseks suhtlemiseks vajalikul tasemel.

Antud missiooni elluviimiseks on üheks olulisemaks tegevuseks sotsiaalselt prioriteetsete gruppide – töötud, tööotsijad, ajateenijad, avaliku sektori teenistujad – keeleõppe doteerimine. Perioodil 2000 – 2004 on investeeritud ligikaudu 5 miljonit krooni ning koolitust on saanud ligikaudu 2716 avaliku sektori teenistujat ning ajateenijat. 2004. aastal korraldati konkurss 120 tunni ulatuses keeleõppe läbiviimiseks 800 osalejale.

Aastatel 2000 – 2002 on PHARE projektide raames doteeritud ka sotsiaalsete riskirühmade (töötud, tööotsijad) keeleõpet. Peamiselt on olnud antud tegevusega seotud Ida-Virumaa ning Tallinna Tööhõiveametid, pidades omaaegset keeleõpet töölesaamisel oluliseks teguriks. Ida-Viru Tööhõiveameti hinnangul on sellise keeleõppe järele tekkinud tänaseks tungiv vajadus: töötud küsivad pidevalt selle võimalikkuse järele.

Kõige olulisem tegevus antud missiooni raames on laiaulatuslik keeleõppe tulemuspõhine doteerimine – projekt “Interest”. Perioodil 2000 – 2004 on keeleõpet kokku doteeritud ligikaudu summas 14 miljonit krooni. 30. augusti 2005 seisuga on tagasimakseid sooritatud 11 200 inimesele. Lisaks on korraldatud keelekursusi ning tööjõulähetust. Hindamise käigus läbiviidud küsitluse tulemusena leiavad ligi pooled küsitletutest, et keeleõpet peaks toetama sõltumata tulemustest. Samuti leiavad ligi pooled, et kursused pole asukoha või kalliduse tõttu kättesaadavad.

RIP-i raames jätkus tööjõuvahetuslähete toetamine täiskasvanud mitte-eestlaste keeleõppe toetamiseks, mis on eestlaste ja venelaste koostööd ja integreerumist soodustav tegevus. Tegevusaruannete põhjal on ligikaudu 1,8 miljoni krooniga toetatud erinevaid projekte, mille raames on tööjõulähetes osalenud kokku 165 avaliku sektori teenistajat.

Aastatel 2000 ja 2001 on toetatud ka tugiisikute programmi loomist täiskasvanutele eesti keele õppeks.

RASI 2005. aasta aruande kohaselt võib tööjõuvahetust pidada innovatiivseks lahenduseks³⁰. Olulised on nii keeleõppeline komponent (peamiselt keelebarjääri ületamine) ning sotsiaalsete sidemete loomine. Positiivset tagasisidet vahetusprogrammidele andsid ka antud vahehindamise käigus sihtgrupi esindajatega läbiviidud intervjuud.

Tõsist analüüsi ja vajadust otsustada nõuab asjaolu, et tervikuna ei ole viimase kaheksa aasta jooksul mitte-eestlaste eesti keele oskuse keskmine tase paranenud, püüdes IM2005 andmetel 40 % lähedal. Kuigi keeleeksperdid on arvamusel, et uuringumetoodika ja -andmed ei võimalda monitooringu tulemusi tõeselt aktsepteerida, pole järelduste tegemiseks keeleoskuse kohta antud hetkel paremaid viise ega andmeid. Eesti keele omandamine sõltub mitte ainult riigi poolt läbiviidavatest keeleõppeprogrammidest, vaid ka ühiskonna laiematest sotsiaalmajanduslikest ja kultuurilistest arengutest.

Kokkuvõtva hinnanguna on eesti keele kasutusala laienemine, mis kujutab endast Eesti ühiskonna integratsiooni üht peamist eesmärki, oma olemuselt pikaajaline sotsiaalne protsess, mida projektipõhise lähenemisega saavutada ei ole võimalik.

Eesti keele õppe vajalikkust on mitte-eestlaste silmis vähendanud ka valitsuste poliitika järjekindlus, riigikeele teadmisele püstitatud nõuete ja tähtaegade leevendamine ja muutmine on põhjustanud usu kaotuse nendes nõuetesse. Ligi pooled keelekursustel käinud küsitletutest leidsid, et eesti keele efektiivset õppimist takistab keelekasutuse võimaluste puudumine. Missiooni raames läbiviidud tegevused olid asjakohased ja eriti vajalik oli sotsiaalsetele riskigruppidele suunatud keeleõpe ning keeleõppe tulemuspõhine toetamine.

³⁰ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabi projekti "Mitmekultuuriline Eesti" tegevuste hindamine, 2005, lk 20.

Missiooni kulud moodustavad alamprogrammi kuludest 68 % ja kogukuludest 11 %, näidates antud missiooni olulisust alamprogrammis.

III.4. Toetada mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivset integratsiooni avalikkuse kaasamise ja teavitamise kaudu.

Antud missiooni raames on olulisemaks tegevuseks sotsiaalreklaami kampaaniate läbiviimine keelelis-kommunikatiivse integratsiooni soodustamiseks, sh eesti keele maine tõstmiseks ja keeleoskuse väärtustamiseks. 2000. aastal viidi läbi kampaania “Interesti” tutvustamiseks (1,4 miljonit krooni), 2002. aastal toetati antud tegevuse raames küsitluste korraldamist (ligikaudu 500 000 krooni), 2002. aastal viidi täiendavalt läbi “Interesti” reklaamikampaania (1,14 miljonit krooni), 2003. aastal algatati “Lugu sellest, kuidas ma keelt õppisin” kampaania ja viidi läbi “Keel toidab!” kampaania (kokku ligikaudu 2,7 miljonit krooni), 2004. aastal viidi läbi kampaania “Lugu sellest, kuidas ma keelt õppisin” (kokku ligikaudu 3,5 miljonit krooni). Lisaks on toetatud eraldi tasuta infotelefoni tegevust, korraldatud avalikke infoüritusi ja teabepäevi. Eraldi on tegeletud ka erinevate elektrooniliste infokanalite arendamisega (MEISI kodulehekülje täiendamine, PHARE kodulehekülje loomine).

Tegemist on väga segaselt sõnastatud ja tulemuste hindamist raskelt võimaldava missiooniga. Antud missiooni tegevused saavad aga olla vaid kindlale pikaajalisele ja stabiilsele valitsuse tegevusele toetavat laadi (vt eelmist missiooni). RIP-i aruanded toovad sotsiaalreklaamikampaaniate kohta välja tegevuskokkuvõtteid (näiteks 2001 – küsitluse tulemusena selgus, et reklaame oli märganud 94 % sihtrühmast, eesti keele õppe projektist “Interest” olid teadlikud rohkem kui pooled (58 %) sihtrühmast; 2002 – loodi venekeelne kodulehekülg www.interest.edu.ee, levitati 20 000 infovoldikut ning paigaldati inforiivlid peamistesse infokeskustesse; 2003 – jätkus kampaania “Keel toidab!”, mille eesmärkideks oli anda piisavat infot keeleõppevõimaluste kohta, edendada projekti “Interest” ning suurendada keelekursustele registreerujate voogu; kampaania “Lugu sellest, kuidas ma eesti keelt õppisin” oli mõeldud selleks, et avaldada tunnustust eesti keele õppijatele, luua positiivne suhtumine eesti keelt võõrkeelena kõnelejatesse ning julgustada eesti keelt emakeelena kõnelevaid inimesi olema heatahtlikud suhtluspartnerid, mis aga ei näita kampaaniate efektiivsust ega mõjusust (mida näitab keeleoskuse üldise taseme samaks jäämine).

Missiooni kokkuvõtteks tulebki tõdeda, et ressursikasutus pole olnud efektiivne. Suured kulutused keeleõppe reklaamile pole IM2005 põhjal tulemustes muudatusi esile toonud. Kulukate reklaamikanalite asemel tulnuks paremini läbi mõelda odavamad sihtrühmadeni jõudmise teed: otsesuhtlus (suur)ettevõtetega, kohalikud odavad meediakanalid, interneti laiem kasutus.

Missiooni kulud moodustavad alamprogrammi kuludest 21 % ja kogukuludest 3 %.

III.5. Analüüsida erinevate inimrühmade keelesuhete ja sotsiokultuurilise pädevuse arengut erinevates eluvaldkondades ning selle alusel välja töötada meetmed eesti keele ühiseks suhtluskeeleks kujundamise kiirendamiseks ja mitmekeelsuse arenguks.

Antud juhul on tegemist missiooniga, mis on viimaste aastate jooksul olnud tegevustega katmata. Siinjuures on tegemist programmi koostamisel täheldatud võimaliku ohu osalise realiseerumisega – *teaduslike lähtekohtade eiramine ja tulemuslikkuse mõõtmisest hoidumine*. Kuigi monitooringu tulemused on vastavas publikatsioonis esitatud analüütilisel kujul (artiklid + tabelid) koos järelduste ja soovitustega, ei toimu nende andmete alusel edasist teadlaste poolset analüüsi, võimaldamaks uuringute kaudu jõuda vajalike RIP-i korrektsioonideni.

Erinevalt kahest antud alameesmärgi esimesest missioonist ei saa siinkohal rääkida aktuaalsuse kaotusest (vaid 40 % mitte-eestlastest saavad eesti keelega hakkama). 2002 – 2003. aastatel läbiviidud küsitlustest uuringu “Mina. Maailm. Meedia” raames ilmneb: 1981. a ei osanud eesti keelt üldse 58 %, 2003. a oli selliseid inimesi mitte-eestlaste hulgas 12 %; 1981. a hindas end eesti keelt vabalt valdavaks 10 % mitte-eestlastest, 2003. a valdas vabalt või rääkis ja kirjutas 27 %; eestlased hindavad oma vene keele oskust paremaks kui mitte-eestlased oma eesti keele oskust; venelastel on rohkem eesti keele testimise võimalusi ja nad hindavad oma keeleoskust adekvaatsemalt; mida kõrgem haridustase või mida kõrgem sissetulek, seda enam on rühmas aktiivse eesti/vene keele oskusega inimesi. Laiem keele- ja sotsiaalteadlaste kasutamine oleks antud missiooni raames kindlasti vajalik.

Eelpool nimetatud uuringut ei rahastatud programmi raames.

IV. Alamprogramm “Ühiskonnapädevus”

IV.1. Arendada mitte-estlaste integratsioonialast koostööd kolmanda sektori ja riigi institutsioonide vahel.

Üldkonkursi kaudu on perioodil 2000 – 2004 toetatud projekte ligikaudu summas 4,5 miljonit krooni (kokku on saanud toetust ligikaudu 143 erinevat projekti).

Eraldi tegevusena on korraldatud perioodiliselt teabepäevi, teavitatud MEIS-i tegevusest, antud välja iga-aastaseid arendusstipendiume (kokku summas 140 000 krooni). Igal aastal väljaantavate arendusstipendiumide eesmärk on motiveerida uute integratsiooniprojektide väljatöötamist. Stipendiumile võivad kandideerida eelneva aasta jooksul elluviidud projektide väljatöötajad ja korraldajad. Järelikult on tegemist nn missioonide-ülese lähenemisega, mis haakub kõikide RIP-i valdkondadega.

Samas ei ole antud missiooni all tegeletud mittetulundusühingute integratsioonialase tegevuse rahastamise printsiipide analüüsi ja täiendamisega.

Missioon kattub suuresti etniliste vähemuste alamprogrammi missiooniga **Soodustada rahvuskultuuriseltside omavahelist koostööd ja koostööd riigiga** (vt missioon II.3 lk. 61), sest rahvuskultuuriseltsid kuuluvad kolmandasse sektorisse. Otstarbekas on nende missioonide ühendamine.

Kokkuvõttev hinnang teostatud tegevustele on positiivne. Kaalumist vääriv teabepäevade korraldamisel kutsutavatele info parem edastamine, kindlustamaks suuremat osavõttu. Missioonis väljendatu võiks pigem olla igapäevase rutiinse töökorralduse osa kui programmis rõhutamist vääriv tegevuste kogum.

Missiooni kulud moodustavad alamprogrammi kuludest 13 % ja kogukuludest 1 %.

IV.2. Toetada noorteühingute ja õpilasmavalitsuste arengu järjepidevust, et tagada muukeelsetele noortele enam ühistegevuse võimalusi ning kujundada nende ühiskonnapädevust.

Toimunud on noorteühingute ja õpilasomavalitsuste liidrite regulaarne koolitus, toetatud on ka uute regionaalsete õpilasomavalitsuste alaliitude/noorteühingute moodustamist ja tugevdamist. Oluliselt on aastatel 2000 – 2001 toetatud tegevust, mis on suunatud noorteühingute ja õpilasomavalitsuste teema sisseviimisesse koolide juhtkondade ja pedagoogide koolitusprogrammidesse ning vastavate materjalide koostamisega. Kokku on 48 erineva projekti elluviimiseks investeeritud ligikaudu üle 1 miljoni krooni.

Perioodil 2002 – 2004 on toetatud ka noorte koostööd programmide ja projektide kaudu (kokku ligikaudu 1,35 miljonit krooni ja 22 erinevat projekti ning lisaks veel avatud noortekeskuste arengukavade koostamine). Läbi on viidud ka noorteühingute arengukavade uuring, uuringu tulemusel materjalide koostamine ja vastava koolituse läbiviimine.

Samas ei ole venekeelsed noorteühingud ja õpilasomavalitsused kaasatud eestikeelsete eakaaslaste tegevustesse ning eri rahvustest noorte omavahelist lävimist on seetõttu vähe. Noorteühingu Avatud Vabariik andmetel on Eestis ligi 50 vene koolide õpilasomavalitsust, kuid kõik neist ei tegutse aktiivselt. Ühistegevust takistab keeleprobleem, kuna vene noored ei valda piisavalt eesti keelt ja eesti noored oskavad halvemini vene keelt. Seetõttu ei saa rahul olla missiooni ühistegevuse kitsendamisega vaid etniliste tunnuste alusel. Noorte omavahelised kontaktid aitaksid kaasa keelekümbluse ja -laagrite programmi kinnistumisele, siseriiklikule suhtlusele, õppevõimaluste avardumisele.

Noorsoopoliitikat viib ellu HTM vastava osakonna kaudu ning heakskiidetud noorsootöö kontseptsiooni alusel. Ministeeriumi panus oleks teretulnud eri tasandite õpilasomavalitsuste töö ühendamisse eestlaste ja venelaste vahel.

Hinnang antud missiooni edukusele on kahetine. Teostatud tegevused on oluliselt noorteühingute jätkusuutlikkuse tugevdamisele kaasa aidanud. Toetatud omaalgatuslikud projektid on lisaks aidanud kasvatada noorte teadlikkust teiste kultuuride olemusest, kujundada noorte koostöökaks avatud hoiakuid, sallivust ja

üksteisemõistmist ning tekitanud sõprussuhteid³¹. Tegevuste edukale rakendamisele on kaasa aidanud ka see, et on teostatud põhjalikku eelanalüüsi (näiteks noorteühingute arengukavade uuring) ning välja on selgitatud tegelikud vajadused. Samas on puudunud selged tegevused eesti ja vene noorteorganisatsioonide tegevuste kokkuviiamiseks, eriti õpilasomavalitsuste tegevuse osas. Edaspidise suhtes on küsitav noorteühenduste toetamise vajadus etnilise tunnuse alusel ja kaalumist väärrib ühtse noorsoopoliitika elluviimine väljaspool RIP-i HTM vastava osakonna kaudu.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 14 % ja kogukuludest 1 %.

IV.3. Arendada mitmekülgsemalt välja integratsioonitemaatika eesti- ja venekeelses meedias; tekitada ja laiendada eesti- ja venekeelse meediasüsteemi ühisosa; suurendada venekeelse meedia interaktiivsust; parandada venekeelse institutsionaalse-utilitaarse info kättesaadavust ja kvaliteeti meedias, soodustamaks venekeelse elanikkonna sotsiaalset osalust.

Antud missiooni elluviimiseks on kavandatud üheks tegevuseks ajakirjanike koolituste ja stipendiumikonkursside läbiviimine. Kokku on antud tegevust toetatud perioodil 2000 – 2002 ligikaudu poole miljoni krooniga ja välja on antud stipendiume ning korraldatud seminare.

Oluliseks tegevuseks on antud missiooni raames olnud eesti- ja venekeelsete hooajaliste telesaadete tootmine. Kokku on antud tegevuse toetamise investeeritud ligikaudu 3 miljonit krooni. Tuntumad telesaated on näiteks Sputnik, Unetus, Dilemma, Uudistaja saadete tsükkel, jne. Peamiseks eesmärgiks on olnud eestivenelaste vaatamisharjumuste muutmine. Perioodil 2002 – 2004 on hakatud ka toetama raadiokanalite venekeelsete programmide loomist. Näiteks Raadioga 4 on sõlmitud leping, mille alusel toodetakse ühiskonnaelu ja integratsiooniteemalisi venekeelseid saateid. Positiivse muudatusena käivitati saated väikerahvastele ukraina keeles ja juudi kogukonnale (2002. aastal toetati kaht vähemusrahvustele suunatud raadiosaatesarja). RASI aruande põhjal on ka tulevikus raske teostada eelmise välisabi projekti hindajate soovitus rakendada meetmeid, kindlustamaks väiksematele rahvusvähemustele võimalus osaleda Eesti ühiskonna elus, seda vaatamata nende

³¹ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabiprojekti "Mitmekultuuriline Eesti" tegevuste hindamine, 2005, lk 26.

piiratud võimalustele ja oskustele projektide kirjutamise ja vahendite taotluse osas. Olukorras, kus avalik-õigusliku Raadio 4 omavahendid on üsna piiratud ja tegevuse tulemuslikkuse oluliseks kriteeriumiks on kuulajaskonna arv, aitaks ainult vahendite sihipärane suunamine just väiksematele vähemusrahvustele neil end kuuldavaks teha. Kokku on raadioprogrammi toetuseks investeeritud ligikaudu 1,45 miljonit krooni). Raadiosaated aitavad kaasa just vähemusrahvuste kultuuri- ja seltsielu teadvustamisel laiemale üldsusele.

Kahjuks ei ole avalik-õigusliku ringhäälingu puhul (eriti ETV näol) tegemist loomuliku osaga 30 %-lisele elanikkonnale mõeldud programmist, vaid ka saadete tegijate (arutelud ETV ja ER esindajatega) hinnangul projektipõhise lähenemisega. Kaabeltelevisiooni levimise järel on eestivenelased valinud Venemaa telekanalid oma põhiliseks meediakanaliks, mistõttu on raske nendeni üldse viia teavet Eestis toimuva kohta; lehelugejate arv näitab pidevat langustendentsi. Oleks loomulik, kui riigieelarvest rahastatava avaliku ringhäälingu loomulikku ja püsivasse programmi osas kuuluksid professionaalsed kakskeelsed saated ja vastutavaks institutsiooniks vähemustele mõeldud tele- ja raadioprogrammi osas oleksid nii Kultuuriministeerium kui ringhäälingu nõukogu. Ühise teabevälja tekkeks ei ole Riigikogu lahendanud ETV ja ER alarahastamisprobleeme ning juhtkomitee antud temaatikat RIP-is väärtustanud ega prioriteetide hulka seadnud. Lepingulistel alustel venekeelsete kirjutavate ajakirjanikega saanuks paremini kajastada integratsioonilaseid teemasid, vältimaks negatiivselt meelestatud arvamuste domineerimist. Kohtumisel Ida-Virumaa tööandjatega leidis väga positiivset väljatoomist ajalehe Põhjarannik integratsiooniteemaline venekeelne lisaleht "Istoki", mis edastas muuhulgas olulisemaid muudatusi regiooni puudutavas seadusandluses. „Istoki” väljaandmine lõpetati, kuna see oli rahastatud projektipõhiselt.

Hindamise raames läbi viidud küsitlusele vastanud Ida-Virumaa mitte-eestlastest peavad ligi pooled oma eesti keele oskust selliseks, mis ei võimalda eestikeelseid saateid jälgida. Eesti kanalites näidatavad venekeelsed saated pakuvad kõneainet ainult 23 % vastanud mitte-venelaste hulgas.

Kokkuvõtvana tuleb selle missiooni täitmist lugeda ebaõnnestunuks. Mitmed head tegevused on kaasa toonud projektipõhiselt lühiajalisi muutusi, kusjuures tulemused pole meediamonitooringute tõttu ühise teabevälja tekkimist näidanud. RIP-i

loomulikuks osaks pole saanud avalik-õigusliku ringhäälingu igapäevase töö raames elluviimist võimaldavad saated, sealhulgas on täiesti hääbunud mõte ETV teisest – kakskeelsest – programmist.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 23 % ja kogukuludest 2 %.

IV.4. Suurendada meedia- ja infovaldkonna professionaalide arvu mitte-eestlastest noorte seas; kasvatada uue, regulaarse meediatarbimise harjumusega ja infoühiskonnas orienteerumise oskusega mitte-eestlaste põlvkonda.

Missiooni raames on läbi viidud koolitusi üldhariduskoolide õpetajatele ja kooli juhtkonnale, analüüsitud koolide meediaõpetuse õppekavasid, vajalikke täiendõppekavasid meediaõpetajatele, antud välja juhendmaterjale (“Meediaharidus üldhariduskoolides”) ning korraldatud erinevaid koolitusi.

Teisi kavandatud tegevusi antud missiooni käigus ei ole tegevusaruannete kohaselt vaadeldaval perioodil ellu viidud. Nendeks oli kavandatud näiteks muukeelsete koolide õpetajate koolitusprogrammi väljatöötamine ja rakendamine ajakirjanduse, reklaami ja avalikkussuhete erialadel kõrgkoolides, koostöös kõrgkoolidega elektroonilise meedia ajakirjanike diplomiõppe süsteemi väljatöötamine ja rakendamine ning stimuleeriva eeltöö tegemine koolides, sh artiklitekonkursid, noorte koostatud rubriigid päevalehtedes. Kohtumisel Noorte Meediaklubi³² esindajatega, kes on viinud läbi koolilehti käsitlevaid koolitusi mitte-eestlastest noortele ja õpetajatele, toodi välja, et kuigi huvi on olemas, on näiteks õpetajate täiendava koolituse puhul suurimaks barjääriks jäänud keeleoskuse puudus (näiteks pidid venekeelsete koolide õpetajad osalema lastega ühel koolitusel, sest õpetajatele suunatud koolituse materjalid osutusid puuduliku keeleoskuse tõttu liiga keerulisteks). Vastavalt RASI aruandele on põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas meediaõpetus üks kohustuslikke läbivaid teemasid, mida õpetatakse III kooliastmes ja gümnaasiumis ning mille eesmärgiks on anda õpilasele tervikpilt meediaga seotud põhitõdedest ja kujundada pädevused meedias orienteerumiseks, et seeläbi kasvatada

³² Noorte Meediaklubi on korraldanud koolilehtede tegijatele koolituslaagreid alates aastast 2000, 2003. aastast osales viiel korral laagrites ka õpilasi ja õpetajaid vene õppekeele koolidest. Laagrites anti õpilastele nii teoreetilisi teadmisi kui ka praktilisi näpunäiteid koolilehtede tegemiseks, mida õpilased said koheselt rakendada ka laagri lõpuks valminud ajalehe koostamisel.

kriitilist meediatarbijat, kes ei lase endaga manipuleerida ning kellel on vajadus ja harjumus endale meediast vajalikku teavet hankida³³. Üldhariduskoolid olid kohustatud oma õppekavad viima riikliku õppekavaga vastavusse läbivate teemade kaasamise osas hiljemalt 1. septembriks 2004. Siinkohal väärrib äratoomist RASI aruande hinnanguline osa: “Kokkuvõtteks võib öelda, et meediahariduse tegevuse alategevuste hiline mine ja seatud eesmärkide mittesaavutamine on suures osas seotud piisava eelanalüüsi puudumisega ja tegelikust olukorrast ülevaate mitte omamisega, mistõttu eeldused, millele tegevuskava ja eesmärgid toetusid, osutusid valeks. Projekti meeskonnal ei olnud ka meediahariduse valdkonnas samal määral eelnevaid kogemusi, võrreldes näiteks mitmete nn jätkutegevustega, kus vajalikud kogemused olid saadud eelmise välisabiprojekti elluviimise käigus. Seetõttu ei olnud adekvaatseid teadmisi ei vene õppekeele koolides valitsevast olukorrast ega nende õpetajate eesti keele oskuse ja meediahariduse alaste teadmiste tasemest. Kahe õpetajate täiendkoolituse suhteliselt erineva tagasisideme võrdlemine annab kinnitust väitele, et meediahariduse tegevuse planeerimisel ja teostamisel ei pööratud alati piisavalt tähelepanu sihtrühma vajaduste ja ootuste eelnevale analüüsile. KEA koolitus, mis lähtus eelnevatest kogemustest ja mille puhul oli koolitajal sihtrühma ootustest ja teadmiste tasemest adekvaatne ülevaade, osutus ka osalejate hinnangul palju edukamaks.”

Noortega toimunud kohtumiste põhjal on venekeelsetele noortel suhteliselt hea infoühiskonnas orienteerumise oskus ja ollakse harjunud otsima teavet ka inglisekeelsetest allikatest. Huvi tekkimisel eestikeelse teabe vastu on määrav roll õpetajatel – kui eesti keelt ei osata, jäävad ka eestikeelsed allikad tahaplaanile. Hindamise käigus läbiviidud küsitluse tulemusel arvasid ligi pooled õpetajatest, et nad saavad ja ka hangivad vajalikku teavet Eesti ajakirjandusest, kuid seda ei peetud piisavaks. Ka antud missiooni saavutamisel oleks oluline kasutada ühtseid ja häid ringhäälingu õppesaateid ning valmistada juhendmaterjale CD-del.

Analüüsides antud missiooni raames planeeritud tegevusi ja realselt elluviidud tegevusi, võib kokkuvõtvalt nentida, et teostatud on oluliselt vähem kui esialgselt planeeritud. Põhjusteks, miks seatud saavutusnäitajad on nii kesised, võivad olla

³³ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabiprojekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine, 2005, lk 28.

liigselt entusiastlikud tegevuskavad ja ebareaalsed eesmärgid, mis omakorda on tingitud sellest, et puudus adekvaatne ülevaade tegelikust olukorrast ja seda nii hariduspoliitika prioriteetide kui ka vene õppekeele koolides valitseva olukorra osas. Teiseks põhjuseks on valitud koostööpartnerite poolse panuse mitte realiseerimine³⁴.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 6 % ning kogukuludest 1 %.

IV.5. Tihendada eestlaste ja mitte-eestlaste omavahelist suhtlemist; tekitada ja arendada kultuuridevahelist dialoogi.

Olulisemad tegevused on olnud näiteks kakskeelsete telesaadete tootmine, sh keeleõppesaadete tootmine. Perioodil 2000 – 2004 on antud tegevust toetatud ligikaudu 2,7 miljoni krooniga. Toetatud on näiteks 25 pooletunnise saate “Eetris on Eesti” tootmist, 2002. aastal valmistati ette keeleõppe telesaadete ja videomaterjalide loomise konkursi ning 2003. aastal toetati 3 suuremat projekti.

2000. aastal toetati näiteks kakskeelsete etenduste lavastamise raames projekti “Save Your Soul”.

Vaadeldaval perioodil on läbi viidud ka tegevusi, mis on seotud sotsiaalreklaami kampaania korraldamisega, avalikkuse tähelepanu juhtimisega mitmekultuurilisusele ning meediasuhete korraldamisega. Näiteks on toetatud kampaaniaid “Palju toredaid inimesi” ja “Naeratuses algab sõprus” ning kodanikupäeva reklaamivaid üritusi. Kokku on sotsiaalreklaamikampaaniate toetamisele investeeritud ligikaudu 2 miljonit krooni.

Valmisid kakskeelse ajalehe Ruupor väljaanded, mis annavad olulist integratsioonialast teavet, lisaks on loodud piltpostkaartide komplekte.

Samas ei ole tegeldud Ühisürituste raamprogrammi väljatöötamise ja rakendamisega seotud valdkondadega.

Positiivse tendentsina võib siinkohal ära märkida hästi toimivat lõimumist kolmanda sektori kohtades, kus harrastus inimesed kokku viib – 90-ndatel alguse saanud venekeelsest jalgpallist on saanud massides harrastatav kakskeelne spordiala, kus edasipääsu tagab sportlik tase, meistriliigas käivad narvakad mängimas Kuressaares ja

³⁴ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabi projekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine, 2005, lk 30.

vastupidi. Oluline on eestikeelsete eestvedajate olemasolu (antud jalgpallinäitel pole RIP-iga seost).

Antud missioonil on palju kokkupuutepunkte meedia ning omavahelise suhtlemise missioonidega, mistõttu on otstarbekas nende tegevuste ühendamine. Senised tegevused ei ole monitooringutulemuste põhjal viljakad olnud – atraktiivseid saateid on vähe ja integratsiooni soodustavad programmid pole saanud loomulikuks ETV programmi osaks. Küsitavad on kulutused sotsiaalreklaami kampaaniasse. Missiooni sõnastus ei võimalda tulemuslikkust hinnata.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 26 % ning kogukuludest 3 %.

IV.6. Toetada mitte-eestlaste õiguslik-poliitilist integratsiooni.

Kodakondsuseksami sooritamist motiveeriva-julgustavate sotsiaalreklaami kampaaniate läbiviimiseks, saadete ja artiklite tellimiseks ning meediasuhete korraldamiseks on investeeritud ligikaudu 900 000 krooni, mille eest on toetatud kodanikupäeva kampaaniate korraldamist, erinevate trükiste (sh plakatite ja kaardi “Hea kodanik”) tootmist ja voldikute väljaandmist.

Kodakondsuseksami sooritamiseks ja kodakondsuse taotlemiseks vajaliku praktilise informatsiooni kohta teavitamisprogrammi väljatöötamise ja rakendamisega seotud tegevuste hulgas on olulisemaks edusammuks 2004. aastal “Kodaniku käsiraamatu” valmimine. Tegemist on kakskeelse väljaandega.

Poliitilis-õigusliku integratsiooni teemadel noortele suunatud ühisürituste, debattide ja teiste tegevuste korraldamise raames on aktiivselt toetatud erinevaid väitlusprojekte (kokku ligikaudu poole miljoni krooniga).

Toetatud on veel veebilehe www.kodanik.ee tegevust. Koostöös Eesti Põlevkiviga on toetatud kodakondsuseta töötajate ettevalmistamist eesti keele ja seaduste tundmise eksamiks.

Lisaks on tegeletud aktiivsete tööturumeetmete rakendamise toetamisega, eesmärgiga tagada noorte muukeelsete töötute lõimumine tööturule. 2002. aastal toetati koostöös Tallinna Tööhõiveametiga projekti, milles osales 25 muukeelset noort töötut ning koostöös Ida-Virumaa Tööhõiveametiga projekti, milles osales 40 noort töötut. 2003.

aastal viidi täiendava tegevusena läbi projekt “Dokumenteerimata inimeste integreerimine Eesti ühiskonda”.

Mitte-eestlaste kodumaakuuluvuse tajumise muutused seonduvad “kahe kodumaa” fenomeniga (IM2005). Iga neljas/viies inimene, nii kodanikud kui kodakondsuseta isikud, peab oma kodumaaks nii Eestit kui Venemaad. Kui aastatel 2000 – 2003 sai naturalisatsiooni korras kodakondsuse alla 4100 isiku aastas, siis 2004. aastal naturaliseerus kokku juba 6523 isikut. Oma osa selles on kahtlemata laiemalt Eesti liitumisel EL-ga, mis avab Eesti kodanikele hulga võimalusi tööks, õppeks või reisimiseks EL liikmesriikides. Samuti on protsessi mõjutanud ka Riigikogus 10. detsembril 2003 vastu võetud kodakondsuse seaduse muutmise seadus, millega hüvitatakse eesti keele eksami ning põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksami positiivselt sooritanud või eesti keele õppekursuse ning põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise õppekursuse läbinud isikule koolitusloaga erakoolile eesti keele õppe eest tasutud õppemaks 100% ulatuses. Määratlemata kodakondsusega elanike arv Eestis väheneb, olles üheks olulisemaks integratsioonilaseks näitajaks. Seisuga 31. detsember 2004 oli nende isikute arv kahanenud juba 150 536-ni. Realiseerimata on Euroopa Nõukogu 2003. aasta inimõiguste aruande soovitus kodakondsuse automaatseks määratlemiseks sünnijärgselt, et vähendada kodakondsuseta laste arvu.

RASI aruande³⁵ põhjal oli tervikuna antud tegevus projekti ühe komponendina väga vajalik. Leitakse, et välisabi eraldamine antud tegevusele oli igati õigustatud, kuid tuuakse välja selgusetus jätkusuutlikkuse suhtes – REKK-i poolt valitsusele esitatud rahaeralduse taotluse esialgne rahuldamata jätmine tõstatab taas küsimuse, kas teatud tegevusi (keeleõppe osalist tasumist) on vaja ainult niikaua, kuni selleks on võimalik kaasata välisvahendeid? RASI aruandest ei selgu, kuidas kodanikuteadlikkuse kasvuks astunud sammud kajastusid otseselt kodanikkonna suurenemises.

Kodanikud tunnetavad end paremini seostatuna siinse kogukonnaga, on motiveeritumad (keelt) õppima ja kasutama ning aktiivsemad töajourul. Väheoluline pole ka poliitiliste õiguste lisandumine, mille järel väheneb esindamata elanikkonna hulk. 2004. aastal käivitus Euroopa Liidu programmi *Transition Facility* projekt “Kodakondsuseta isikute integratsiooni toetamine”. Projekti eesmärgiks on Eesti kodakondsusega isikute arvu kasv määratlemata kodakondsusega isikute arvelt.

³⁵ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabiprojekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine, 2005.

Õiguslik-poliitilise integratsiooni käsitus vaid kodakondsuse temaatikaga on kitsas. Kui vaadelda mitte-eestlaste hõivatust avalikus sektoris, siis see on väike. Riigikogus on 9 mitte-eestlast³⁶, valitsuses ja maavanemate hulgas mitte ühtegi.

Kokkuvõtvalt on positiivne, et lisaks kodakondsuse taotlemist soodustavale projektile “Interest” on käivitatud ka *Transition Facility* projekt. Küsimuse all on RASI³⁷ aruannetes tõstatatud jätkusuutlikkus pärast välisabi lõppemist (mis tänaseks on saanud positiivse lahenduse riigieelarve kaudu).

Alamprogrammist kulud 19 %, kogukuludest 2 %: proportsioonid ei vasta olulisele missioonile.

IV.7. Tõsta muukeelse elanikkonna toimetulekut, võimaldades neile vältimatut psühholoogilist abi venekeelse usaldustelefoni kaudu.

IV.8. Tõsta muukeelsete kurtide toimetulekut, aidates neil jätkata õpinguid ja saavutada tööalane karjäär.

IV.9. Tõsta pimedate muulaste meelelise, intellektuaalse ja sotsiaalse funktsioneerimise tase võimalikult kõrgele, arendades neis suuremat iseseisvust, võimaldades neil lugeda punktkirja või kuulata heliinformatsiooni teel ilukirjandust, erialaraamatuid, õpikuid, noodikirja, perioodikaväljaandeid, teatmeteoseid.

Need missioonid on osutunud spetsiifilisteks ülesanneteks, mida programmi aruannetes ei kajastata. Probleemiks on sihtrühmade väikearvulisus võrreldes teiste missioonidega. Hindajate andmetel viiakse kirjeldatud tegevused ellu hoolekandepoliitika raames Sotsiaalministeeriumi valitsemisalal ja kohalike omavalitsuste poolt, sealjuures ilma etnilist tunnust esiplaanile tõstmata.

IV.10. Töötada välja koolitusmallid, et toetada pagulaste ja muude vähemuste integratsiooni Eesti ühiskonda.

³⁶ Riigikogu koosseisu põhjal

³⁷ Võõrmann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabiprojekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine, 2005.

Antud missioon on üle viidud hariduse alameesmärgi alla muudetud sõnastusega:

Luu uusimmigrantide ja pagulaste laste koolitamise süsteem, et võimaldada neile hariduse omandamine Eesti haridussüsteemis (vt missioon I.6. lk 58)

V Alamprogramm “Riikliku programmi juhtimine, hindamine ja asutuste tegevusvõime suurendamine”

Institutsioonide tegevusvõime ei suurene, kui integratsiooniga seotud ametnike/töötajate hulk ei suurene. Juhtkomitee ja sihtasutuse liikmetega tehtud intervjuude põhjal ei tunneta teised ministriumid peale HTM-i otseselt vastutust programmi elluviimise eest. Rahvastikuministri büroo ei kanna järjepidevust, sest ministri vahetudes võetakse tööle ka uued nõunikud.

V.1. Korraldada riikliku programmi Integratsiooni Sihtasutuse vastutusala juhtimine ja hindamine, et tagada programmi areng, tõhus rakendamine ja põhieesmärkide saavutamine.

Integratsiooniprogrammi juhtkomitee töö korraldamist on toetatud perioodil 2000 – 2004 ligikaudu poole miljoni krooniga.

Integratsioonialaste uuringute ja projektihindamiste korraldamise ja aastaraamatu väljaandmise tegevuste raames on toetatud järgmiste uuringute läbiviimist: meedia- ja integratsiooni üldmonitooringud, Sihtasutuse aastaraamatute väljaandmine, rahvusvahelise konverentsi “Mitmekultuuriline Eesti” läbiviimine, Balti Ajakirjandusuurijate Assotsiatsiooni poolt teostatud integratsiooniteemaline meediauuring. Kokku on erinevate uuringute läbiviimiseks vaadeldaval perioodil investeeritud ligikaudu 2,9 miljonit krooni.

Integratsiooni Sihtasutuse riigieelarveliste tegevuskulude finantseerimine on seotud kahe pealmise valdkonnaga. Üheks on MEIS-i tegevuskulude katmine ning teiseks valdkonnaks on erinevate projektide kaasfinantseerimine. Sihtasutus administreerib suurt enamust integratsiooniprogrammi raames elluviidavatest tegevustest.

Lisaks on eraldi tegevustena toodud välja Multi 1 ja Multi 2 tegevuskulude finantseerimine (sisaldab töötasusid, aruandluse ja auditeerimisega seotud kulusid ning juhtkomiteede koosolekutega läbiviimisega seotud kulusid). PHARE 1 ja PHARE 2 tegevuskulude finantseerimine (sisaldab töötasusid, aruandlusega seotud kulusid ning juhtkomiteede koosolekutega läbiviimisega seotud kulusid).

Ellu on viidud *PriceWaterhouseCoopers* (PWC) poolt 2003. aastal läbiviidud hindamise käigus antud soovitusi. Riigikontroll hindas 2004. aastal integratsioonirahade jaotamist ning toetuste maksmine oli auditi hinnangul hästi korraldatud.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 76 % ja kogukuludest 12 %.

V.2. Korraldada riikliku programmi HTM-i vastutusala juhtimine ja hindamine, et tagada programmi areng, tõhus rakendamine ja põhieesmärkide saavutamine.

Missiooni raames on toimunud järgmised tegevused:

- programmi suunamine ja koordineerimine, programmi arendusnõupidamised ja koolitus (perioodil 2000 – 2004 investeeritud ligikaudu 4,1 miljonit krooni);
- tegevuskavade koostamine ning nende elluviimise jälgimine ja hindamine (investeeritud ligikaudu 700 000 krooni);
- programmi ja üksikute projektide tulemuste hindamise kriteeriumite edasiarendamine ja programmi raames tellitavate uuringute kooskõlastamine (investeeritud 2000. aastal 48 000 krooni);
- konkreetsete projektide juhtimine ja koordineerimine (EL PHARE “Eesti keeleõppe programmi” juhtimise toetamine, investeeritud 180 000 krooni).

Vaadeldaval perioodil ei ole rakendatud järgnevat tegevusi:

- programmi ja üksikute projektide tulemuste hindamise kriteeriumite edasiarendamine ja programmi raames tellitavate uuringute kooskõlastamine;
- programmi põhieesmärkide saavutamise hindamine ja analüüs;
- sisu- ja finantsaruandluse korra väljatöötamine ja programmi koondaruannete koostamine.

Kuna suurimad probleemid programmi elluviimisel on seotud keeleõppe ja venekeelse kooliga, ei saa tagasisideme olemasolu ja sellele reageerimist Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt rahuldavaks pidada. Koostatud haridusprogrammi aruanded koos kitsaskohtade äratoomisega pole hindamise käigus HTM-is läbiviidud vestluse põhjal leidnud vajalikku tähelepanu ega korrektsiooni. Programmi tõhusaks rakendamiseks on antud vastutusala ressursid olnud selgelt ebapiisavad. Puudu on olnud valitsuste kindlast tahtest hariduse alamprogrammi eesmärke prioriteetseks seada.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 9 % ja kogukuludest 1 %.

V.3. Suurendada integratsiooniga seotud asutuste tegevusvõimet, sh parandada venekeelse institutsioonilis-utilitaarse info kättesaadavust ja kvaliteeti asutustes.

2000. aastal toimus Ida-Virumaa maavalitsuse ja kohalike omavalitsuste ametnike koolituse toetamine. Viidi läbi üleriigiline seminar, millega võeti kokku kaks aastat väldanud piirkondlike keeleõppestrateegiate arendamise projekt, korraldati viis 2-päevalist seminari.

2000. aastal koostati ka 10 viimase aasta jooksul Ida-Virumaa kohta tehtud uuringute andmebaas. Samas ei ole tegevusaruannetes viiteid antud andmebaasi info täiendamisest ning uuendamisest.

Antud missiooni raames on pidevalt tegeletud MEIS-i juhtkonna ja töötajate koolitamise ning tehnilise baasi tugevdamisega. Kokku on antud tegevusse vaadeldaval perioodil investeeritud ligikaudu 940 000 krooni. Peamiselt on toetatud koolitusi, veebilehekülgede loomist (näiteks veebileht "Mitmekultuuriline Eesti") jne. Eraldi tegevusena on toimunud Kodakondsus- ja Migratsiooniameti ametnike koolitus.

Lisaks on toimunud koolituste toetamine ministeeriumitele ja riigiasutustele peafookusega arendada suhtlemisoskust venekeelse meedia ja kliendiga. 2003. aastal sõlmiti leping Eesti Avaliku Halduse Instituudiga arendusprojekti konkursi "Kohaliku omavalitsuse muukeelse elanikkonna integratsiooni meetmed ja mõõdikud" tulemusena ning EL PHARE programmi toetati ekspertabi IS ja integratsiooniprojektide sihtrühma haldussuutlikkuse tõstmisele. Koolitus toimus 150-le MTÜ-de esindajale.

Antud missiooni raames on rõhku pandud eeskätt koolitusele (sihtasutus, Kodakondsus- ja Migratsiooniamet, seotud ministeeriumid ja riigiasutused). Venekeelse praktilise teabe kättesaadavuse üle kurdeti eeskätt Ida-Virumaal. Kuna meediakanalite kaudu on raske olulist teavet elanikkonnani viia, omandavad teabe toimetamisel sihtrühmadeni olulise koha valitsusasutused (sh omavalitsused), kus inimesed nagunii vajalike toimingute tõttu käivad (läbiviidud küsitlus). Kahjuks on programmi tähelepanu alt välja jäänud kinnipidamisasutused, kus domineerivad venekeelsed vangid, kes pöörduvad tagasi ühiskonda keele- ja kutseoskusteta.

Missioon moodustab alamprogrammi kuludest 15 % ja kogukuludest 2 %.

Kõikide missioonide hindamise kokkuvõte

Vahehindamise aluseks olnud materjalide põhjal on väga raske hinnata missioonide täitmiseks kulunud vahendite säästlikkust, sest paljude tegevuste kohta ei ole võimalik kasusaajate hulka ega määra kindlaks määrata. Kindlate kasusaajatega tegevuste puhul võib küll mõõta kulu ühe isiku kohta, kuid seda ei saa suhestada tulu ehk kasuga, kuna pole võimalik mõõta nn “pehmeid” väärtusi: eestimeelsust, eesti kultuuri paremat tundmist, riigikeele jätkuvat kasutust konkreetse kasusaaja puhul. Kui ikkagi püüda seda teha valitud grupi puhul, tekib küsimus valikgrupi representatiivsusest ja omakorda otstarbekusest kulutada ressursse sellisele hindamisele. Antud juhul on RIP-i raames toimunud hinnangute andmise käigus selgunud, et kõik tegevused, mis toetavad pidevat eestikeelse keskkonna olemasolu, on vajalikud – küsimus on pigem selles, et nn isikupõhine lähenemine eeldaks iga toetatava mitte-eestlase puhul täpsema kava olemasolu: kui toimub tegevus a, siis sellele peaks järgnema tegevus b jne, kuni konkreetne isik ei vajaks enam mitmekultuurses ühiskonnas edukalt elamiseks RIP-i poolset lähenemist. Teiste sõnadega on küsimus jätkusuutlikkuses. Tegevuste kavandamine on olnud ainult tegevuste põhine ja puudu on olnud individuaalsemast lähenemisest. Kui Narva õpetaja suudab intervjuu käigus nentida, et Kuressaares edasine tegevus lähimal ajal sellest muutub, on ilma raha lugematagi selge, et nii ei saa jätkata.

Muudes eluvaldkondades levinud põhimõtet – anna avaliku sektori toel esialgne tugi ja edasi toimib projekt ise – on integratsiooniprogrammis motivatsiooni puudusel

raske kasutada. Vastupidi – paljud kulutused pole kaasa toonud loodetud tulemusi (näiteks keeleõppe kampaaniad pole suurendanud keeleoskust), mitmed ettevõtmised on jäänud ühekordseks (vahetusprogrammis osalenud õpetajatel puudub edasine tegevuskava), teadmata on tehtud kulutustest tegelike kasusaajate hulk (näiteks trükiste, meediaprogrammide, V osa tegevuste puhul), kui väga paljud tegevused on suunatud kõikidele. Keelekümblusprogrammile suunatud ressursid on põhjendatud heade keeletundmis- ja õpitulemuste kaudu, kuid ainuüksi trükiarv ei anna meile tegelikult mingit teavet saavutatud mõju kohta.

3.3. Missugused on programmi ja tegevuskavade ülesehituse tugevused ja nõrkused?

Programmi tugevuseks võib lugeda soovi katta kõiki integratsiooniga seotud tegevusi, et näha seoseid eluvaldkondade vahel ja killustatuse vastandina koondada nad ühte raami. Monitooringute ja hindamiste läbiviimine on loonud hea aluse järgmiste tegevuste kavandamiseks.

Järgnevalt on täpsemalt välja toodud programmi ülesehituse nõrkused:

3.3.1. Keeruka struktuuri (põhieesmärgid, põhieesmärgid valdkonniti, väljundid, alameesmärgid, missioonid jm) kõrval ei ole üheselt selge lõppeesmärk.

Mida ikkagi kujutab see mitmekultuuriline ühiskond, kuhu integratsiooni eduka kulgemise järel jõuda tahame? Vahehindamise käigus toimunud rohkete kohtumiste põhjal võib teha järelduse, et ei saada aru, “kuhu jaama integratsioonirong peaks jõudma”. Et ühiskonna ühtlustumine ja erinevuste säilitamine on omavahelises vastuolus, vajaks lõppeesmärk meedia vahendusel paremat lahtirääkimist.

3.3.2. Põhi- ja alameesmärgid ei ole omavahelises parimas kooskõlas. Raske on aru saada alameesmärkide kuuluvusest põhieesmärkide juurde.

Põhieesmärkide juures lahtikirjutatud valdkonnad (tähistatud tähtedega a,b,c) moodustavad loogilise struktuuri, millest tulenevalt võiks igat valdkonda täpsustada

alameesmärkidega (tekiks nn puukujuline üldistelt teemadelt detailsetele arusaadavate seostega struktuur). Põhieesmärgis korra kajastatud haridus esineb kolmes alameesmärgis. Etniliste vähemuste haridus ja kultuur eraldi alameesmärgina ei haaku piisavalt põhieesmärgi valdkondadega. Alamprogramm ühiskonnapädevus aga seostub kõigi kolme põhieesmärgiga ja on seetõttu mitte põhieesmärke täpsustav, vaid pigem koondav. “Ühiskonnapädevus” ei ole õnnestunud termin, sest ühest arusaamist selle sisust pole. Põhieesmärgiga “sotsiaal-majanduslik integratsioon” ei haaku otseselt ühtegi alameesmärki (väljajätmise põhjusena toodud sellega kaasnev liigne juhtimiskeerukus ei ole argumenteeritud ning kulude liigne lisandumine saab olla määrav siis, kui lisanduv kasu on väikseima tähtsusega). Arusaamatuks jääb ka programmi juhtimise, hindamise ja asutuste tegevusvõime liigendamine alamprogrammiks, sest tegemist on töökorralduslike meetmetega, mitte põhieesmärkide täpsustamisega.

3.3.3. Alamprogrammide struktuur on ebaühtlane ja olulisuse poolest tasakaalustamata. Nii näiteks on alaealistele mitte-eestlastele mõeldud tegevused hajutatult kolmes alamprogrammis, mis raskendab erinevate vastutajate tõttu eesmärkide saavutamist.

Seejuures on selge, et ühiskonnapädevus tekib täisealiseks saaval isikul ikkagi hariduse omandamise kaudu. Etniliste vähemuste temaatika ei ole võrreldav hariduse või ühiskonnapädevuse probleemidega ja on küsitav selle asetsemine samal tasemel. Loomulikult on mitmekultuurse ühiskonna ja mõlemas suunas toimuva integratsiooni tunnuseks paljurahvuselisus ning toetused ja tähelepanu vähemustele on jätkuvalt vajalik, ent probleemide analüüs sunnib tunnistama, et peamine rõhuasetus peab olema 26 %-lise³⁸ vene vähemuse lõimumisele kaasaaitamisel. Ühiskonnapädevusse on aga koondatud väga lai valdkond tegevusi, mis ei anna alameesmärkide tasemel lihtsalt arusaadavaid vastuseid põhieesmärke täpsustavate eesmärkide kohta ega võimalda vastutajat alamprogrammile üks-üheselt vastavusse seada.

³⁸ 2004. aasta RIP-i tegevusaruande kohaselt on Eesti elanikkonna rahvuslikust koosseisust 26 % venelased.

3.3.4. Programmis kasutatakse mõistet *missioon* oluliselt erinevas tähenduses (samastatuna ülesandega), võrreldes tavakasutusega programmides ja strateegilistes kavades.

Näiteks missioon “**Soodustada rahvuskultuuriseltside omavahelist koostööd ja koostööd riigiga**” on klassikaline ülesanne. Missiooniga püütakse tavaliselt kokkuvõtlikult näidata kogu programmi ideed, juhtmõtet või erilist tähendust ühiskonnas. Integratsiooniprogrammis on aga missioone palju ja nad kajastavad rohkem tegevuskogumeid ühe alameesmärgi raames. Suur kõrvalekalle harjumuspärasest viib programmiga tutvuja esialgu segadusse, mis põhjustab aga vastuolu sooviga teha programmis sisalduv üldsusele võimalikult lihtsalt hoomatavaks. Lisaks sellele kinnitati valitsuses programm koos missioonidega, ent osasid neist enam ei käsitleta ning samas on ilma valitsuse otsuseta missioone lisatud ja muudetud (seda teeb juhtkomitee).

3.3.5. Mitmed püstitatud eesmärgid on sõnastatud segaselt (näiteks missioon **Toetada mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivset integratsiooni avalikkuse kaasamise ja teavitamise kaudu) või mõõtmatult tulemuse saavutamise mõttes (**Tõsta Eesti ühiskonna teadlikkust kultuurierinevustest, laiendada Eestis elavate etniliste vähemuste võimalusi keele- ja kultuurilise eripära säilitamisel ning suurendada nende teadmisi Eestist**).**

3.3.6. Tegevuste osas on valitsenud ebahühtlus tegevuse lahtikirjutatuse detailsuse osas (nt põhjalik meediaosa vastandina deklaratiivsete sotsiaalprobleemidega).

Pole selgelt välja öeldud, et sotsiaal-majanduslik aspekt jääb teisejärguliseks, kuigi see nii on kujunenud. Samuti on tegevuste hulgas neid, mida valitsusasutused saavad ise otseselt ellu viia, aga ka selliseid, mille puhul jääb rakendamisosa lahtiseks (nt ajakirjanike premeerimise süsteem). Missioonide omavaheliste piiride ähmasuse tõttu on raske tegevusi missiooniti liigendada.

3.3.7. Tegevuste osas ei ole seatud täpsemaid tähtaegu, millest tuleneb, et aastal 2000 seati võrdselt kõikide tegevuste jaoks tähtajaks aasta 2007, see pole aga ressursikasutuse kavandamiseks sobiv alus.

Projektijuhtimise põhimõtte kohaselt on nii ka määratlemata tegevuste sõltuvus üksteisest ehk järgnevus. Kujukaks näiteks selle tagajärjest on tegemata jätmised venekeelses gümnaasiumis eestikeelsele aineõpetusele üleminekul – õpetajate ja õppevara ettevalmistuse kava väljatöötamine ning elluviimine.

3.3.8. Tulemuste hindamise kriteeriumid on kvantitatiivsed ega võimalda mõõta kvalitatiivseid muutusi.

Ühe näitena võib tuua I alamprogrammi tegevuse “Eesti keele laagri- ja pereõppe mudeli arendamine ja rakendamine ning sellealane koolitus”, kus võimalike tulemusmõõdikutena on välja toodud järgmised: laagri- ja pereõppe läbinute arv (sh keelekümbluskoolide 1. ja 2. klassi õpilaste arv), keelelaagri projektijuhi käsiraamat, keelelaagri eesti keele kui teise keele õpetajate koostatud abimaterjalide arv ja koolituste läbinute arv. Antud mõõdikud toovad aga välja arvulise tulemuse, nad ei võimalda hinnata tegevuse tulemuslikkust keeleoskuse paranemise või isegi eestikeelse meedia osakaalu jälgimise tõusu seisukohast.

3.3.9. Vahehinnangu läbiviimise käigus toimunud arutelude, intervjuude ja küsitluste kokkuvõtteks võib programmi kohta öelda, et kavandatud on väga palju tegevusi, ellu viidud aga vähem. Piisavat tähelepanu ega edu ei ole aga saavutatud peamise – riigikeele õppimise ja valdamise valdkonnas.

See seisukoht ei tähenda, nagu poleks teisi tegevusi üldse vaja – küsimus on tähelepanu ja ressursside määratlemises. Hindajad on arvamusel, et täiskasvanutele mõeldud programmid oleks pidanud olema teisejärgulised, võrreldes lastele ja noortele suunatuga (vt Katrin Saksa arvamust lõpphinnangu osas ptk. 3.10 lk 114).

3.4. Kas ja kuidas on programmi eesmärgid kaetud tegevuskavades sätestatud missioonide ja tegevustega?

3.4.1. Keelelis-kommunikatiivne integratsioon.

3.4.1.1. Haridus

Alamprogrammidest tervikuna teenib "Haridus" formaalharidussüsteemis toimuva integratsiooni huve. Probleem on siinkohal selgelt programmi elluviimises. Puudu on olnud selgest kavast kakskeelsele õppele üleminekul ja selle realiseerimisest. Kohe programmi algul oleks pidanud käivitama kõikide vene õpetajate organiseeritud ja HTM-i poolt koordineeritud liitumise eestikeelsete aineõpetajatega (näiteks koolivaheaegade laagrite vormis), mitte jätma seda omaalgatusliku mittetulundusühingu ülesandeks. Õpetajavahetus toimus PHARE projekti raames 2002 – 2003, ent õpilaste hinnangul on seda vähe. Positiivsena on toimunud ühine õppekava arendustöö. Vaatamata võimaluste piires käivitatud tegevustele, mis pakuvad õpilastele püsivaid kontakte eestikeelse keskkonnaga – laagrid, elu eesti peres, liitumine eesti õpilasmavalitsustega, õpilasvahetus, õppekursioonid – ei ole Ida-Virumaa noorte hinnangul neil piisavalt võimalusi eestikeelses keskkonnas suhtlemiseks (arvamus põhineb kohtumisel Sillamäe noortega).

3.4.1.2. Eesti keele oskus

"Täiskasvanute eesti keele õpe" ja "Haridus" tervikuna vastavad antud põhieesmärgile. Probleemiks on pigem eesti keele õppe aeglane tempo ja ebajärjekindlus seadustes eesti keele nõuete osas kui vajalike tegevuste puudumine programmis. Eestivenelased on hindamise käigus väitnud, et eestlaste väikesearvulisus ei tekita keeleõppe motivatsiooni. Programmis on kajastamata kinnipidamisasutustes vajalik ja organisatsiooniliselt korraldatav keeleõpe.

3.4.1.3. Hoiakute muutumine ühiskonnas

Kogu "Etniliste vähemuste haridus ja kultuur", "Ühiskonnapädevuse" programmist alameesmärgid "Eesti elanikud osalevad aktiivselt kodanikuühiskonna arendamisel"

ning “Eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakud on riikliku programmi põhieesmärkide saavutamist soodustavad” missioonid koos tegevustega katavad antud põhieesmärgi. Vaahendamise käigus toimunud arutelud tõid aga selgelt välja tegevused, mis siinkohal ka programmis puudu:

- 1) ER venekeelse programmi atraktiivsemaks muutmine noorte eestivenelaste jaoks;
- 2) ETV-s maksimumkavana kakskeelse teise kanali loomine, kus oluline koht ka õppeprogrammidel;
- 3) regulaarne koostöö venekeelse meediaga; tasuta väljaannete publitseerimine olulisematest muudatustest mitte-eestlasi puudutavas õiguses ja integratsiooniprotsessis.

Vastuargumendid loetletud meetmete kallidusest saab ümber lükata esiteks kohustusega viia oluline teave riigi elanikeni, teiseks vajadusega astuda samme ühise teabevälja tekkimise suunas ja vähendada seeläbi andekate eestivenelaste soovi siit läände lahkuda. Aruannetes tuuakse küll välja edu väiksemate meediaprojektide puhul, mis ei saa aga asendada peamist. Hoiakute muutmisel on suur tähtsus ka avalikul sektoril – kui ebaseeldivate koduste asjade asemel on valitsusasutuste esmahuvi tegeleda europrojektidega, siis mitte-eestlaste hoiakud ei parane.

3.4.2. Õiguslik-poliitiline integratsioon.

3.4.2.1. Kodakondsus

Tänaseks on selge, et just kodakondsuse saamine aitab paljudel tunda end Eestis kindlamalt ja selle kaudu kujunevad Eestis ka mitte-eestlaste positiivsed hoiakud. Määratlemata kodakondsusega isikute vähenemine seoses Eesti kodanikuks saamisega oli programmi esimestel aastatel selgelt alaväärtustatud. Vaid “Ühiskonnapädevuse” alamprogrammi ühe alameesmärgi üks missioon koos mõne tegevusega kajastas seda põhieesmärgi. Kindlasti oli siseriiklikuks kodakondsete kasvu stimuleerimiseks väga oluline Eesti integreerumine EL-i.

3.4.2.2. Poliitilistes struktuurides osalemine

Ilmselt on tegemist põhieesmärgiga, mille olulisus võrreldes teiste peamiste sihtidega pole selge. Poliitiliselt saavad olla aktiivsed riigi kodanikud, seetõttu on oluline Eesti kodakondsusega kodanike arvu kasv mitte-eestlaste hulgas ja järelkult on eesmärk suuresti samastatav eelmisega. On ju kodanikel sõltumata rahvusest võimalik endale valida nii meelepärane erakond kui ka esindaja. Kuigi selline eesmärk programmi loomisel sõnastati, ei kajasta seda otseselt ükski missioon ega tegevus (mis on ka eespool öeldu tõttu arusaadav).

3.4.2.3. Lojaalsus

Kommentaariid on siinkohal sarnased eelneva põhieesmärgi juurde käivaga. Lojaalsus riigi suhtes on paljuski kodakondsuse, aga ka hoiakute muutumise tagajärg. Seetõttu ei ole viimati nimetatud eesmärkidele vastavusse seatud missioonidele ja tegevustele programmist midagi lisada.

3.4.3. Sotsiaal-majanduslik integratsioon.

3.4.3.1. Osalemine Eesti ühiskonnaelus

Programmis seisneb selle põhieesmärgi kaetus “Etniliste vähemuste” alamprogrammis ja “Ühiskonnapädevuse” programmi kolmandat sektorit ja noorsooühendusi puudutavates missioonides. Loomulikult aitab ühiskonnaelus osalemisele kaasa ka kohapeal loodava meedia tarbimine. Vahehindamise käigus püstitus siiski küsimus antud eesmärgi sobivusest programmi pakiliste ja tõsist mõju omavate eesmärkide kõrvale. Fookusgrupis ja kohtumisel noorteühendustega esitati arvamus, mille kohaselt kultuuri- ja noorsootöö alane tegevus võiks juba toimuda üleriigiliste ühtsete põhimõtete alusel ja ei peaks kuuluma integratsiooniprogrammi (ehk mitte olla rõhutatud rahvusliku tunnuse järgi). Erinevast rahvusest noorte koostöö arendamine toimub ngunii etniliste vähemuste omavahelise suhtlemise ja hariduse omandamise (sh keelelaagrid ja perekülastused) kaudu. Positiivsena märkisid ligi pooled küsitletutest, et ühistegevus kohalikul tasandil ei sõltu rahvusest.

3.4.3.2. Mitte-eestlaste regionaalse isoleerituse vähenemine

Majanduslike meetmete väljajätmine programmist põhjendusega, et need on kajastatud muudes dokumentides, ei ole kooskõlas üldise põhimõttega koondada programmi kõik integratsiooni mõttes olulised tegevused. Nii võiks ka hariduse osas konstateerida, et üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele on sätestatud haridusalaste aktidega ja integratsiooni juures kordamist ei vajaks. Oluline on mitte unustada majandus- ja sotsiaalpoliitikate väljatöötamisel ja elluviimisel spetsiifikat, mis tuleneb rahvuslikust koosseisust – just seetõttu on sarnaselt haridusküsimustele vaja nende teemade käsitlemist integratsiooni juhtkomitee ja valitsuse tasandil, et näha tervikut (mille tekkimise teenistuses on keel ja haridussüsteem).

Ida-Virumaa vajab elanikkonna keele- ja erialaliste oskuste tõttu spetsiifilisi tööturumeetmeid ning investeerimisabi, mis on paljuski seotud teiste integratsiooni eesmärkide ja tegevustega ning seetõttu olulised programmi ühtse koordineerimise mõttes. See ei tähenda vastavate ministeeriumite vastutuse vähendamist või rahade koondamist RIP-i, vaid eeskätt paremat koordineerimist ja protsessi terviklikumat käsitlemist.

Loomulikult tekib küsimus, kui õigustatud on eraldi käsitleda sotsiaalhoolekande küsimusi, kui seaduste alusel on kõikidele elanikele tagatud ühesugune abivõimalus ning venekeelsete sootsiumitega omavalitsused võimaldavad teenuseid abivajaja emakeeles. Hindamise käigus läbi viidud küsitluse tulemusel leidsid alla poole küsitletutest, et töötus ja keeleoskamatus on omavahel seotud ning et halb keeleoskus on takistuseks tööjõu liikumisele.

“Majandusliku ja sotsiaalse olukorra halvemus viib sotsiaalsete lõhedeni, millest võivad välja areneda etnilised pinged ning põhi- ja vähemusrahvuste eraldumine.”³⁹

3.5. Kas ja kuivõrd jätkusuutlikud on tegevuskavade raames realiseeritud missioonid tegevuste lõikes?

Siinkohal peatutakse vaid nendel tegevustel, mis käesoleva aruande koostamise eel vahehindamise käigus on leidnud kriitilist käsitlemist.

³⁹ Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise II aruanne Eesti kohta (2001).

Hariduse osas on tegelikult kogu senine tegevus seatud jätkusuutlikkuse mõttes kahtluse alla, kuna näiteks äsja koolipingist tulnud Narva noortest on 38 % umbkeelsed (IM2005). Teiste sõnadega ei ole senine eesti keele õppe korraldus venekeelsetes Ida-Virumaa linnades olnud piisavalt jätkusuutlik. Küsimus pole niivõrd õppekorralduses, kui keeleõpet toetavate meetmete terviklikus rakendamises. Nagu juba küsimusele 3.4 vastuses rõhutatud, peab lisaks keeleõppele olema tegelik võimalus omandatud keelt praktiseerida. Muidugi oleks ideaalne, kui õppijad ise selle vastu huvi tunneksid, sest võimalused on olemas.

Samasugune olukord valitseb täiskasvanute keeleõppes. Hindamise käigus läbi viidud küsitlus näitas, et isegi kolm ja enam korda kursustel käinud inimesed unustavad keele seda kasutamata. Erinevalt õpilastest, kelle puhul on keelekasutuse jätkusuutlikkuse tõstmiseks võimalik kasutada õppekorralduslikke meetmeid, on haridussüsteemist lahkunud eestivenelaste puhul ainukesed riigikeelega kokkupuuted võimalikud läbi meedia, töö, kolmanda sektori tegevuse või olmeprobleemide lahendamise (näiteks elamuühistud) kaudu. Ent küllalt suur on venekeelsete inimeste hulk, kel nimetatud kokkupuuted puuduvad. Seega on jätkusuutlikkuse teema siinkohal väga aktuaalne ja kinnitab programmis toodud noortele suunatuse põhimõtte õigsust. Ilmselt ei ole programmi autorid pidanud õigeks jõuda olukorda, kus kasvab Eesti kodanike hulk, kes ei oska eesti keelt.

Mitte-eestlasi häirib projektidele tuginev lähenemine meedias ja inimeste teavitamises. Ida-Virumaal kiidetud venekeelse olulise teabelehe "Istoki" (eesti keeles "Lätted", toimetaja Eduard Odinets) väljaandmine kujunes vaid projektiks. Avalik-õiguslikus ringhäälingus tehakse ühekordseid saatesarju kuni projekt kestab, kuigi 30 % elanikest ühiskonnas vajaks ühisosa tekkeks ja tunnetamiseks regulaarselt toimivat ja neile arusaadavat teabeedastust ning muud huvi pakkuvat meediat. Professionaalseid ajakirjanikke ei kõida ajutised lahendused, nad suunduvad stabiilset töökeskkonda pakkuva tööandja juurde.

3.6. Kas ja kuidas on kaetud programmi sihtgrupid tegevuskavade missioonide ja tegevuste raames?

Antud tabeli koostamisel on võetud arvesse tegevuskavades 2000 – 2003 välja toodud tegevused ja sihtgrupid ning vajadusel on neid korrigeeritud tegevuskavades 2004 – 2007 tehtud täiendustega tegevuste ja sihtgruppide osas.

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
Alamprogramm I		
I.1.a. Keeledidaktika arendamine, keeleõppe meetodikate, õppekavade ja õppematerjalide väljatöötamine, koolitajate koolitus.	Õppejõud, õpetajad, sh koolieelsete lasteasutuste ja koolide õpetajad ja juhatajad (vene- ja eestikeelsetest koolidest), koolieelsete lasteasutuste omanikud	Küsitav on vanemate ja laste käsitlemine sihtgrupina kindlaid oskusi eeldavas tegevuses
	Õpilased, sh koolieelsete lasteasutuste ja koolide õpilased, muukeelsed koolieelses vanuses lapsed	
	Lapsevanemad	
I.1.b. Keelekümblusprogrammi väljatöötamine, arendamine ja rakendamine.	Õpetajad	
	Õpilased	
	Koolide juhtkonna, sh keelekümbluskoolide juhtkonnad	
	Lasteaedade õpetajad ja juhatajad	

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
	Lapsevanemad (koolieelsed lapsed ja vanemad)	
I.1.c. Õppetöövälised keeleõppemallid.	Õpetajad	Üliõpilased on mainitud, ent tegevusi programmis pole
	Muukeelsed ja eesti lapsed	
	Lapsevanemad	
	Keelelaagri ja pereõppe projektijuhid	
	Etnilised eestlased	
I.2.a. Eesti keele kui teise keele õpetajate piirkondlik täiendkoolituse võrgustik.	Eesti keeles aineid õpetavad õpetajad	
	Eesti keele kui teise keele õpetajad, eesti keele kui emakeele õpetajad	
	Võrgustikus osalevad õpetajad	
	Vastavate erialade üliõpilased	
	Õpilased	
	Eesti keelt kui teist keelt õppivad lapsed	
I.2.b. Eesti keele õppe täiendkoolitus teiste ainete õpetajatele jm koolitus.	Kutseõppeasutuste eesti keele õpetajad	Kutsekoolide aineõpetajad on puudu; tegevuse nimetuse tõttu ei peaks siia kuuluma eesti keele õpetajad
	Üldhariduskoolide eesti keeles aineid õpetavad õpetajad	
	Õpetajad, sh eesti keele kui teise keele õpetajad, koolieelsete lasteasutuse õpetajad	

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
	Koolijuhid	
I.2.c. Õpetajate ümberõpe, töötavate õpetajate täiendkoolitus.	Vene ja eesti õppekeelega koolide pedagoogid	Üliõpilased on siinkohal tarbetud, kuna nad ei pruugi osaleda täiendõppes
	Väljaspool Eestis erialase hariduse omandanud õpetajad	
	Õpetajad, sh klassiõpetajad	
	Eripedagoogid	
	Erikoolid	
	Üliõpilased	
	Eesti õppekeelega koolides õppivad erinevatest rahvustest õpilased ja nende vanemad	
I.3.a. Meetmete kavandamine koolide arengukavades, ainekavad, koolitus.	Muu õppekeelega koolide õpilased	Õpilased on siin sobimatu, puuduvad koolijuhid ja omavalitsus
	Muu õppekeelega koolide õpetajad	
I.3.b. Eesti ja vene õppekeelega koolide õppekava arendus ja koostöö.	Muu õppekeelega koolide juhtkonnad	Koolid üleliigne, õpilased sobimatu
	Koolitustoimkonnad, teised koolitajad	
	Vene õppekeelega koolide 1. klasside õpilased	
	Õpetajad	
	Koolitusvõrgustiku meeskonnad, võrgutoimkond	

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
	Koolid	
I.3.c. Eesti keele kui teise keele süvaõpe.	Muu õppekeelega koolide õpetajad	Üliõpilaste roll arusaamatu
	Üliõpilased	
	Muu õppekeelega koolide õpilased	
	Vene õppekeelega koolide 1. klasside õpilased	
I.3.d. Eestikeelset aineõpetust ja eesti keele omandamist toetavad õppematerjalid.	Muu õppekeelega koolide õpetajad	
	Muu õppekeelega koolide õpilased	
	Koolid	
I.4. Arendada eesti- ja vene õppekeelega koolide keelelis-kultuurilist koostööd, et paraneks õpilaste keeleoskus ja kujuneks sallivus teiste kultuuride suhtes.	Vene ja eesti õppekeeles töötavate koolide pedagoogiline personal	Koolide kostööd saavad algatada ka omavalitsused
	Vene ja eesti õppekeeles töötavate koolide Õpilased	
I.5.a. Kodanikukasvatuse kontseptsioon, mitmekultuurilise kooli kontseptsioon, materjalid.	Õpilased	Vaja oleks suhelda vene intelligentsiga
	Õpetajad	
	Huvialajuhid	
I.5.b. Koolitus kodaniku ja mitmekultuurilise kooli teemadel, teavitamine ja nõustamine.	Õpilased	Koolitus peaks toimuma õpilaste, mitte abstraktselt noorte kaudu
	Õpetajad	
	Huvijuhid	
	Muukeelsed noored	
	Lapsevanemad	

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
	Noorsootöötajad	
	Keeledidaktikud	
	Koolijuhid	
Alamprogramm II		
II.1. Tõsta Eesti ühiskonna teadlikkust kultuurierinevustest, laiendada Eestis elavate etniliste vähemuste võimalusi keele- ja kultuurilise eripära säilitamisel ning suurendada nende teadmisi Eestist.	Eesti elanikkond	
	Etnilised vähemused	
	Koolide õpilased	
	Muukeelne elanikkond, sh eriti Ida-Virumaal	
II.2. Toetada rahvuskultuuriseltside, kunstikollektiivide ja pühapäevakoolide tegevuse kaudu etniliste vähemuste keele ja kultuuri säilimist.	Pühapäevakoolid	
	Pühapäevakoolide õpetajad ja õpilased	
	Vähemusrahvuste kultuuriomavalitsused	
	Rahvuskultuuriseltside ja pühapäevakoolide asutajad ja emakeele õpetajad	
	Rahvuskultuuriseltsides ja kunstikollektiivides osalejad	
II.3. Soodustada rahvuskultuuriseltside omavahelist koostööd ja koostööd riigiga.	Presidendi Ümarlaua liikmed	Valitsusasutused on loetelus, ent senises tegevuses passiivsed
	Ekspertid	
	Valitsusasutused	

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
II.4. Toetada uute rahvuskeelsete põhikoolide tegevust.	Etnilised vähemused	
Alamprogramm III		
III.1. Arendada eesti keele oskuse tasemeeksamite süsteemi ja sellega seotud nõustamist eesmärgiga tagada eksamitulemuste suurem usaldatavus ja positiivne tagasimõju eesti keele kui teise keele õppele.	Eesti keele õppijad ja õpetajad	Positiivsena on sihtgruppe fookuseeritud
III.2. Luua eeldused täiskasvanud mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivseks integratsiooniks kvaliteetse eesti keele õppe kättesaadavuse näol.	Eesti keele õppijad Õpetajad, sh täiskasvanute eesti keele õpetajad	
III.3. Laiendada muukeelsete täiskasvanute eesti keele õppe võimalusi, et tagada eesti keele oskus olme- ja tööalaseks suhtlemiseks vajalikul tasemel.	Eesti keele õppijad Ida-Virumaa ja eestikeelsete piirkondade kutseõppeasutuste õpetajad ja KOVide töötajad Õpetajad Politseiametnikud	Siin võiks eraldi välja tuua vangid, vangivalvurid, töötud ja tööotsijad

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
	Täiskasvanud mitte-eestlased	
III.4. Toetada mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivset integratsiooni avalikkuse kaasamise ja teavitamise kaudu.	Avalikkus: meediafirmad	Halb ülesandepüstitus ei võimalda sihtgruppe määrata
III.5. Analüüsida erinevate inimrühmade keelesuhete ja sotsiokultuurilise pädevuse arengut erinevates eluvaldkondades ning selle alusel välja töötada meetmed eesti keele ühiseks suhtluskeeleks kujundamise kiirendamiseks ja mitmekeelsuse arendamiseks.	Eesti elanikkond, keeleõppefirmad, õppekavade ja ainekavade koostajad	Analüüsi teostajad peaks olema ülikoolid koos mitte-eestlastest asjatundjatega, analüüsi tulemused suunatud aga valitsusasutustele ja integratsiooniküsimuste otsustajatele
Alamprogramm IV		
IV.1. Arendada mitte-eestlaste integratsioonialast koostööd kolmanda sektori ja riigi institutsioonide vahel.	Eestlased	Esimesed 2 on määratlematud, puudu on valitsusasutused
	Mitte-eestlased	
	MTÜ-de liikmed	
IV.2. Toetada noorteühingute ja õpilasomavalitsuste arengu	Muukeelsed noored	Toetada saab ikka neid, kes ise on aktiivsust näidanud ehk
	Õppurid, sh muukeelsed õppurid	

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
järjepidevust, et tagada muukeelsetele noortele enam ühistegevuse võimalusi ning kujundada nende ühiskonnapädevust.	Õpilasmavalitsuste liikmed	organiseerunud – nende toetamine annab organiseerumata noortele hea motiivi
	Organiseerumata 15 – 25-aastased noored	
	Noorteühingute juhtorganite liikmed ja projektijuhid	
	Noortekeskuste töötajad	
	Õppeasutuste juhtkonnad	
	HTM, HPK	
	Huvialajuhid	
	Laiem avalikkus	
IV.3. Arendada mitmekülgsemalt välja integratsioonitemaatika eesti- ja venekeelses meedias; tekitada ja laiendada eesti- ja venekeelse meediasüsteemi ühisosa; suurendada meedia interaktiivsust; parandada venekeelse institutsionaalse-utilitaarse info kättesaadavust ja kvaliteeti meedias, soodustamaks venekeelse elanikkonna sotsiaalset osalust.	Meediatöötajad	Konkreetselt oleks vaja määratleda ka Kultuuri-ministeerium, ringhäälingu nõukogu, ETV ja ER juhtkond
	Eesti- ja muukeelne vaatajaskond	
	Muukeelne kuulajaskond	
IV.4. Suurendada meedia- ja infovaldkonna professionaalide arvu mitte-	Õpetajad	Positiivsena on sihtgruppe fokuseeritud

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
eestlastest noorte seas; kasvatada uue, regulaarse meediatarbimise harjumisega ja infoühiskonnas oriienteerumise oskusega mitte-eestlaste põlvkonda.	Õpilased, sh muukeelsetes koolides õppivad noored	
IV.5. Tihendada eestlase ja mitte-eestlaste omavahelist suhtlemist; tekitada ja arendada kultuuridevahelist dialoogi.	Eesti- ja venekeelne vaatajaskond	Ülesandepüstituse ebaselgus raskendab sihtgruppide määramist
	Eesti- ja venekeelne elanikkond	
IV.6. Toetada mitte- eestlaste õiguslik-poliitilist integratsiooni.	Määratlemata kodakondsusega isikud, eeskätt noored	Kodanike asemel võiks siin avalik sektor olla kutsuja rollis ning kindlasti ka erakonnad
	EV Põhiseaduse ja Kodakondsusseaduse tundmise eksamiks valmistujad	
	Kodanikud	
IV.7. Parandada muukeelsete töötute ja töötajate erialast eesti keele oskust kombineerituna riigikeele valdamisega, mis võimaldab neil edukalt integreerida tööturule.	Muukeelsed töötud ja töötajad, koolitusasutused, osalevad firmad-asutused	
IV.8. Luua muukeelsetele noortele ja täiskasvanutele nende sotsiaalset, etnilist ja keelelist eripära arvestavad	Muukeelsed isikud sotsiaalsetes riskirühmades (narkomaania, HIV/AIDS,	Ka Sotsiaalministeerium

MISSIOON	SIHTGRUPP	KOMMENTAARID
võimalused, mis vähendavad nende osalust sotsiaalsetest riskirühmades, sh narkomaania, HIV/AIDS, kuritegevus, tööpuudus.	kuritegevus)	
Alamprogramm V		
V.1. Korraldada riikliku programmi IS vastutusala juhtimine ja hindamine, et tagada programmi areng, tõhus rakendamine ja põhieesmärkide saavutamine.	RIP-i juhtkomitee	Puudu on teadlased, kes analüüsiks ja annaks soovitusi
	PHARE 2003, Multi 2, Multi 2 ja MEIS-i töötajad, EL Accession Facility	
V.2. Korraldada riikliku programmi HTM vastutusala juhtimise ja hindamine, et tagada programmi areng, tõhus rakendamine ja põhieesmärkide saavutamine.	Programmi elluviijad	Positiivsena on sihtgrupe fokusseeritud
	PHARE 1, PHARE 2, Multi 1, Multi 2 ja MEIS-i töötajad	
	Projektides osalejad	
V3. Tõsta integratsiooniga seotud asutuste tegevusvõimet, sh parandada venekeelse institutsionaalse-utilitaarse info kättesaadavust ja kvaliteeti asutustest.	MEIS-i töötajad	Vajaks eraldi väljatoomist, et Sotsiaal-, Sise-, Majandus-, Kultuuri- ja Justiitsministeeriumi suunas oleks selles osas suurem valitsuse tähelepanu
	Ministeeriumite, riigiasutuste töötajad	

Sihtgruppide valikul tuleb arvestada vajadusega keskenduda vaid olulistele sihtrühmadele ja mitte liialdada nimekirja pikkusega. Peamine on sihtgruppideni jõudmine. Ühtlasi on otstarbekas määratleda sihtgrupid konkreetsemalt ning mitte suunata tegevusi avalikkusele (mis meedia puhul loomulikult kaasneb). Programmis on õpilased sihtgrupina määratletud ka siis, kui nad vaid hilisemas õppeprotsessis saavad tegevuse tulemusena valminut kasutada. Kui tegevus on õpe, võiks sihtrühmaks olla õpilased, kui aga parema õppekorralduseni jõudmine, siis neid seal pole.

Positiivne on, et enne iga tegevuse läbiviimist üritatakse määrata täpne sihtgrupp ja programmi elluviimise väitel on sisse viidud korrektsioone.

3.7. Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi ja tegevuskavade realiseerimise riskide maandamine?

3.7.1. Riikidevaheliste suhete mõju

Kogu integratsiooniprotsessi mõjutavaks suurimaks riskiteguriks on Eesti ja Venemaa vahelised riiklikud suhted. IM2005 põhjal peab iga neljas/viies intervjuueeritud eestivenelane oma kodumaaks nii Eestit kui Venemaad. End Venemaaga identifitseerivad elanikud suhtuvad Eesti riigi ponnistustesse tihti just Venemaa ametlikelt seisukohtadelt, mis aga on valdavalt negatiivsed. Sellega seoses on programmi elluviimisel olnud nn julgeolekuriskiks etnilisel pinnal toimivate konfliktide puhkemine, mis halvanuks rahulikku lõimumisprotsessi.

Iraagi sõja puhkemine (aktsioonid Ameerika saatkonna juures 2003. aastal) ja 9. mai sündmuste tähistamine (2005. aastal) näitasid, kui suure riskiga on tegemist liiga erinevate ajalookäsitluste kooseksisteerimise näol. 2005 aasta juulis korraldatud BNS/Faktumi uuringu kohaselt pidas üle poole küsitatud mitte-eestlastest nõukogude perioodi elu paremaks praegusest ehk on raske pakkuda Eesti ühiskonda sulamise võimalusi neile, kes pole vabatahtlikult meie riiki tulnud, vaid loevad ikka veel paremaks eestlastele omal ajal pealesurutud ühiskonnakorraldust.

3.7.2. Lahkumise ja mõjutatavuse risk

Vajaliku tähelepanuta on jäänud risk, mis tuleneb edukate ja andekate eestivenelaste lahkumisest (läände). Kui allesjääjatel puuduvad rahvuskaaslastest Eesti riigile lojaalsed eeskujud, on nad vaenulike jõudude poolt kergesti mõjutatavad. Seetõttu võib järeldada, et Ida-Virumaa sotsiaal-majanduslike probleemide alahindamine või venekeelse elanikkonna olulistest arengutest teavitamata jätmine võrdub arvestatava riski maandamata jätmisega.

3.7.3. Programmi koostamisel eeldatud riskid

RIP-i dokumendi eesmärgiks on anda suunda ning esmaseid juhiseid tegevuskavaks põhiliselt riigiasutustele ja kohalikele omavalitsustele. RIP-i dokumendis on toodud välja võimalikud ohud, mida tuleb vältida riikliku **programmi juhtimisel ja koordineerimisel**. Samas on tähelepanuta jäänud üldised, integratsiooniprotsessi tervikuna mõjutavad riskid (ülalpool toodud näited).

Juhtimise ja koordineerimise peamisteks riskideks on toodud:

1) Integratsiooniprotsessis puudub teaduslik juhtimine (mis eeldab regulaarselt toimivat tagasisidestatust ning analüüsi) ja kontroll, mille tõttu võib integratsiooni mõiste muutuda sisutühjaks fraasiks, millega kaasneb sellega seotud teaduslike lähtekohtade eiramine, eesmärgipärasuse ähmastamine, tulemuslikkuse mõõtmisest hoidumine.

Läbiviidud fookusgruppide ja intervjuude põhjal on võimalik järeldada esimese riski realiseerumist, sest integratsioon kui selline on muutunud fraasiks, mida ei kasutata positiivses kontekstis. Kuigi negatiivne suhtumine mõistesse ei pruugi tähendada veel eesmärgipärasuse puudumist, on programmi põhinimetuse suhtes selline tendents kahjulik. Mitte-eestlaste jaoks on ähmane integratsiooniprogrammi eesmärk – milleks antud dokument on loodud ning kellele see on loodud. Integratsioon on dokumendi alusel kahe-suunaline protsess, samas reaalsuses on tavainimestele tajutav kui ühesuunaline integreerimise protsess (sarnaselt assimileerimisele).

Küsimärgi all on ka tulemuslikkuse mõõtmine. Tegevuskavades toodud tulemusmõõdikud hindavad konkreetseid kvantitatiivseid tulemusi, samas on lahtine

see, kas saavutatud tulemused on aidanud kaasa kogu protsessi sisulisele tulemuslikkusele. Mõõdikud on küll esitatud RIP-i aruannetes peatükkides “Hoiakud” ja “Olulisemad arengud”, kuid kõik mõõdikud ei ole olnud aruannetes igal aastal esitatud ning mis peamine – mitmed kvantitatiivsed näitajad ei mõõda kvalitatiivseid RIP-i alameesmärkide poole liikumise tulemusi.

Lahtine on ka küsimus, kes peaks antud riski mitterealiseerumise eest vastutama? Kas selleks on programmi juhtkomitee? Intervjuude põhjal programmi juhtkomitee liikmetega selgub, et juhtkomitees ei ole arutletud programmiga seotud riske ega riskide hindamise teemal. Seega võib eeldada, et kui üldse, siis integratsiooniprogrammiga seotud riskide hindamise ja juhtimisega tegelevad programmi tegevuste rakendajad.

2) Vähene või ebaregulaarne finantseerimine, eesmärgipärasuse või tulemuslikkuse mitteametamine finantseerimisel.

Programmi finantseerimine on toimunud nii riigieelarvest kui ka välisvahenditest. Intervjuude põhjal MEIS-i töötajatega ilmnes, et finantseerimist ei nähtud olulise riski allikana. Reeglina on kõik planeeritud tegevused saanud rahastamise. Küsimuse all on tulemuslikkuse arvestamine rahastamisotsuste tegemisel, sest ei ole vastavaid tulemuslikkust ja mõju hindavaid mõõdikuid. Samuti ei ole järjepidev juba olemasolevate mõõdikute kasutamine. Monitooringute ja aruannete koostamise peale läheb arvestatav aja- ja raharessurs, ent kuna nende tõsist analüüsi ja järelduste tegemist otsustajate poolt (sihtasutuse nõukogu, juhtkomitee, rahvastikuministri büroo) ei toimu, rahastatakse eeskätt tegevuste plaani ja välisvahendite kaasamise võimaluste alusel, mitte aga tulemuslikkuse järgi. Kuna eesmärke on palju ja rahastamist vajavad kõik, ei ole jätkunud vahendeid peamiste sihtide vajalikus mahus ressurssidega katmiseks.

3) Vastutavate valitsusasutuste ning teiste partnerite (maavalitsused, kohalikud omavalitsused, kolmanda sektori asutused ja organisatsioonid jne) madal tegevusvõime nii riikliku programmi üksikute alamprogrammide ettevalmistamisel ja läbiviimisel kui ka omavahelise koostöö korraldamisel.

Küsimuse all on, kas on hinnatud programmis toodud partnerite tegevusvõimet. Riigikontroll on viinud läbi auditi Mitte-estlaste Integratsiooni Sihtasutuses. Samas ei ole hinnatud teiste partnerite tegevus- ja haldussuutlikkust tulenevalt nende rollist ja eeldatud vastutusest programmis. Kuigi programmi on sisse kirjutatud mitmeid vastutavaid osapooli, on programmi kandvaks jõuks Haridus- ja Teadusministeerium. Samas ei tohiks olla integratsioonivaldkonnast distantseerunud ka teised osapooled (Sotsiaal-, Kultuuri-, Sise-, Justiits-, Välis- ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium).

Programmis ei ole toodud välja võimalikke riske programmi põhi- ja/või alameesmärkide täitmise kohta. Samuti ei ole analüüsitud, millised tegurid võimalikke riske esile kutsuvad, millised on võimalused antud riskide maandamiseks ning millise institutsiooni vastutusallas peaks olema identifitseeritud riskide maandamise eest vastutamine (siis konkreetsed tegevuskavad).

Riskijuhtimise põhimõtted eeldavad tugeva juhtstruktuuri olemasolu, samas on algselt olnud idee ehitada üles tugev ja detailne programm, mis ei vajaks pidevalt funktsioneeriva juhtkomitee olemasolu.⁴⁰ Juhtkomitees ei ole siiani tegeletud riskide juhtimisega. Intervjuude põhjal liikmetega ei ole juhtkomitees arutatud ka programmi riskijuhtimise teemadel. Riskide üle ei arutatud ka 2003. aastal, kui hakati koostama uusi tegevuskavasid perioodiks 2004 – 2007.

Integratsioon on pikaajaline protsess. Tänapäevaste tegevuste mõju saab hinnata alles aastate pärast. Samas võiks programmi edukusele kaasa aidata süstemaatiline (näiteks aastane) võimalike riskide identifitseerimine ja hindamine. Juhtkomiteel on vastavalt Vabariigi Valitsuse määrusele õigus kutsuda vajadusel kokku ekspertkomisjone. Programmi riskide hindamine ning analüüs võikski olla kokkukutsutava ekspertkomisjoni ülesandeks.

Programmis võiks olla kajastatud ka suunda andvad nõuanded võimalike riskide identifitseerimiseks ja nende maandamise põhimõtete väljaarendamiseks. Riskide juhtimine kui tegevus peaks jääma iga institutsiooni enda pädevusse. Eesmärk oleks

⁴⁰ Juhtkomitee koguneb 3 – 4 korda aastas.

juhtida programmi täitjate tähelepanu võimalikele riskidele ning nende maandamise vajalikkusele.

3.7.4. Kokkuvõtte olemasolevatest riskidest

Programmi kui terviku seisukohast võiks hindajate arvates üldistatult tuua välja järgmised riskid:

- Integratsioon kui protsess on ühiskonnas madala mainega (peamiselt mitte-eestlaste hulgas).
- Programmile pideva poliitilise toetuse tagatus ehk positsioon valitsuse prioriteedina.
- Rahaliste vahendite ebapiisavus programmi planeeritud tegevuste elluviimiseks.
- Tehnilise teostuse kvaliteet ei ole piisav – kas suudetakse tagada vajalike valdkondade ekspertide olemasolu?
- Programmi ei ole kaasatud kõik olulised sihtgrupid ja/või programmi on kaasatud ebaolulised sihtgrupid.
- Tegevuskavades toodud tegevused ei toeta programmi üldeesmärkide saavutamist.
- Programmi eesmärgid on liiga üldsõnalised, puudub konkreetsus.
- Tegevuskavades toodud tegevused on dubleeritud ministeeriumite poolt koostatud arengukavadega. Puudub kooskõlastamisprotsess integratsioonivaldkonna inimestega.
- Programmist on võõrandunud olulised osapooled ministeeriumite näol, kes ei tunnetata, et integratsioonivaldkond on nende vastutusalas.
- Vastuvõetud õigusaktid ei toeta integratsiooniprotsessi tegelikke vajadusi. Piisavalt ei ole teostatud poliitikaanalüüsi.
- Integratsiooniprogrammi osad eesmärgid suurendavad riski tegeleda mahu saavutamiseks vähetähtsate ja tulemusetute ettevõtmistega.
- Puudub analüütiline kindlustatus ning riskijuhtimine on nõrk.

3.8. Kas ja kuidas edukas on olnud programmi ja tegevuskavade juhtimine ja koordineerimine?

Programmi juhtkomitee

Vastavalt 14. novembril 2000. aastal Vabariigi Valitsuse korraldusele Riikliku programmi "Integratsioon Eesti Ühiskonnas 2000 – 2007" juhtkomitee moodustamise asjatundjate komisjoni ülesannetes (viimati muudetud korraldusega nr 312 27. mai 2005 (RTL 2005, 61, 879) kuuluvad programmi juhtkomiteesse:

Paul-Erik Rummo – Rahvastikuminister, juhtkomitee esimees;

Juhtkomitee liikmed:

Mailis Reps – haridus- ja teadusminister;

Ruth Annus – Siseministeeriumi välismaalaste osakonna juhataja;

Mati Luik – Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse juhataja (kuni 26.09.2005);

Reet Mikkel – Kultuuriministeeriumi asekancler;

Kadri Reinthal – Rahandusministeeriumi välisfinantseerimise osakonna juhataja;

Maarja Saks – Sotsiaalministeeriumi tööturu osakonna peaspetsialist;

Maie Soll – Haridus- ja Teadusministeeriumi nõunik;

Silver Tammik – Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi majandusarengu osakonna majanduspoliitika talituse peaspetsialist;

Raivo Vetik – Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi direktor.

Juhtkomitee eesmärk

Vastavalt ülalmainitud korralduse punktile 3, on riikliku programmi juhtkomitee ülesanne juhtida riiklikku programmi, jälgida selle elluviimise eesmärgipärasust ja tulemuslikkust ning seda vastavalt vajadusele korrigeerida.

Vastavalt punktile 4 esitab riikliku programmi juhtkomitee esimees Vabariigi Valitsusele iga aasta 30. juuniks aruande riikliku programmi läbiviimise käigust eelneval aastal.

Juhtkomitee töökorraldus

Juhtkomitee käib koos 3 – 4 korda aastas (kord kvartalis). Kooskäimise sagedus ei ole otseselt reguleeritud. Toetudes läbiviidud intervjuudele sõltub see peamiselt vajadusest kokku saada – arutamise all on mõni oluline valdkond või teema (näiteks uute tegevuskavade kinnitamine, uus integratsiooniprogramm jne.).

Vastavalt ülalmainitud korralduse punktile 6, tuleb Rahvastikuministri bürool tagada riikliku programmi juhtkomitee töö korraldamine, teenindamine ja finantseerimine.

Juhtkomiteel on õigus:

- 1) saada riigi- ja omavalitsustelt oma tööks vajalikke dokumente ja asjakohast informatsiooni;
- 2) moodustada ekspertgrupe ja töörühmi;
- 3) teha ettepanekuid asjasse puutuvatele valitsusasutustele riikliku programmi tegevuste ja nende finantseerimise kohta.

Juhtkomitee istungite ettesaadetavate materjalide informatiivsuse kohta ei teinud intervjuueeritavad olulisi märkusi. Osaliselt tekitas küsimusi saadetavate materjalide detailsus. Mõned juhtkomiteesse kuuluvad ministeeriumite esindajad ei ole integratsioonivaldkonna spetsialistid ega oma ametikoha tõttu ministeeriumis mõjukat rolli, et juhtkomitee otsused oma valitsemisalal tõhusalt ellu viidaks. Riskiks on oskus ja teadmised hinnata materjalide informatiivsuse taset. Intervjuude käigus kaheldi, kas liikmed jõuavad piisavalt tutvuda materjalidega ning kas need edastatakse vastavate ametnikeni, kellest sõltub otsuste rakendamine – siit ka põhjus mõne ministeeriumi “leige” suhtumise kohta integratsiooniküsimustesse.

Intervjuudest lähtuvalt ei ole juhtkomitee liikmed teadlikud juhtkomitee eesmärgist ja täpsest rollist programmi juhtimisel. Küsimusele, kas oma töös lähtutakse juhtkomitee tööd reguleerivast relemendist, vastas enamus, et ei ole sellist dokumenti näinud. Juhtkomitee roll programmi juhtimisel on toodud Vabariigi Valitsuse korralduses.

Juhtkomitee liikmete poolt tehti ettepanek selgitada juhtkomitee rolli ning tegevusi programmi juhtimisel. Eriti tundsid selle järele vajadust liikmed, kes on

juhtkomiteesse kuulunud lühemat aega. Kui juhtkomitee eesmärgiks on koordineerida riiklikku programmi, siis komitee liikmete hinnangul on juhtkomitee siiani jäänud pigem mõtetevahetamise kohaks. Samas on programm ehitatud üles piisavalt detailselt, mistõttu algselt ei olnud vaja tugevat tsentraalset juhtorganit, vaid pigem järelvalvet teostavat ning analüüsivat organit. Tugeva ja detailse programmi olemasolu positiivne külg on see, et programm on suhteliselt hästi vastu pidanud erinevatele võimuvahetustele, tuues kaasa juhtkomitee mugava ning lõdvema töökorralduse.

Juhtkomitee liikmeid ei teavitata operatiivselt muutustest juhtkomitee liikmeskonnas. Juhtkomitee ei kinnita kohtumistel eelmise kohtumise protokollit, samuti ei saadeta juhtkomitee protokolle liikmetele tutvumiseks pärast kohtumise toimumist. Antud funktsioon peaks jääma juhtkomitee tööd teenindava üksuse ülesandeks.

Algselt on programmi juhtkomitee liikmelisuse kohta kirjutatud integratsiooni programmis – “Juhtkomitee liikmeteks on alamprogrammide eest vastutavate institutsioonide esindajad. Juhtkomitee otsused alamprogrammide rakendamise ja korrigeerimise kohta valmistavad ette alamprogrammide eest vastutavad institutsioonid, moodustades selleks vastavalt vajadusele ekspertgrupe”.

Hetkel kuuluvad juhtkomiteesse riikliku programmi kirjutatud ministriumite (Haridus- ja Teadusministeerium, Sotsiaalministeerium, Kultuuriministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium ning Siseministeerium) ja rakendusasutuste esindajad (Mitte-estlaste Integratsiooni Sihtasutus) ning sotsiaalteadusliku poole pealt Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi esindaja, kelle peamiseks ülesandeks juhtkomitees on anda infot integratsiooniprotsessi kulgemise kohta ühiskonnas. Suuremaks probleemiks ministriumite kaasamisel oli ja on siiani nende rolli selgitamine integratsiooniprotsessis. Kandvaim roll on HTM-il. Peamine probleem on teiste ministriumite kaasatuse ja huvitatuse tagamises – puudub kokkulepitud mehhanism, kuidas näiteks osakonna juhataja tuleks juhtkomitee koosolekule vähemalt kantsleri volitustega otsustatavates küsimustes või kuidas vastuvõetud otsus muutub osalevale ministriumile kohustuseks. Integratsioon on pidev protsess ning selles osalemine

peaks kuuluma kõikide programmis toodud valdkondadega seotud ministriumite kohustuste hulka.

Programmi algusaastatel oli juhtkomitee loodud administratiivse organina. Kuid juhtimise efektiivsemaks muutmiseks ning ka kaasatuse tekitamiseks tasub kaaluda ka sihtgruppide ja kolmanda sektori esindajate kaasamist juhtkomitee töösse alaliste esindajate näol – eestivenelaste autoriteedid toovad arutellu lisateavet ning aitavad suurendada otsuste legitiimsust. Sarnase tähelepanekuga on tulnud välja ka näiteks juba 2002. aastal koostatud EL liitumisprotsessi monitoorimise raames koostatud aruandes “*Minority protection in Estonia*”.⁴¹ Samas aruandes on viidatud ka vajadusele koostööle kohalike omavalitsustega, tagamaks efektiivsemat eesmärkide täitmist ning arendamaks paremat koostööd sihtgruppidega regionaalsel tasandil.

Juhtkomitee liikmete poolt tõstatati veel järgnevad küsimused:

- a) kas oluline informatsioon jõuab alati õigete otsustusõigust omavate isikuteni?
- b) kas juhtkomitees peaks olema ministriumite tippametnike tase, kes oma igapäevatöös oleksid seotud konkreetsete otsustusprotsesside tegemisega?

Küsimärgi all on erinevates ministriumites koostatavate arengukavade kooskõlastamine rahvastikuministri bürooga ning arvamuse küsimine MEIS-ilt. Hetkel on sellest protsessist väljas mõlemad institutsioonid ja näiteks tööhõive probleematika käsitlemisel ei arvesta valitsusasutused piisavalt Ida-Virumaa rahvuslikku spetsiifikat.

Programmi juhtimine on olnud asjakohane (on toimunud kokkusaamised, esitatud ülevaated tegevusaruannetest, jne), samas on eeltoodu põhjal parandatavad juhtimise efektiivsus ja tõhusus.

3.9. Kas ja kuivõrd edukas on olnud programmi realiseerimise monitooring ja aruandlus?

⁴¹ Minority protection in Estonia – An assessment of the Programme Integration in Estonian Society 2000 – 2007, 2002, p.203.

Vahehindamise läbiviimiseks oleme saanud Vabariigi Valitsusele aastate 2000 – 2004 kohta esitatud aruanded “Riikliku programmi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000 – 2007” rakendamine” ning kõik teised olulisemad aruanded, kokkuvõtted ja monitooringud.

Vastavalt Vabariigi valitsuse korralduse punktile 4 peab riikliku programmi juhtkomitee esimees esitama Vabariigi Valitsusele iga aasta 30. juuniks aruande riikliku programmi läbiviimise käigust eelneval aastal. Lisaks koostab MEIS aastaraamatud oma tegevustest.

Reaalne vajadus oleks integratsiooni monitooringuid korraldada iga kahe aasta tagant, tegelikkuses ei ole see nii olnud. Enne 2005. aasta monitooringut toimus viimane monitooring aastal 2002. Selline ebastabiilsus viitab integratsiooni analüütilise komponendi alahindamisele. Monitooringute eesmärgiks on anda hinnang integratsiooni programmi mõjudele ühiskonnas.

Suurimaks puuduseks aruandluse ja monitooringute valdkonnas võib pidada nõrka analüütilist toetust – erinevate poliitikate mõjude analüüse. Lisaks hoiakute ja meedia katmisele peaks monitooring hõlmama veel integratsiooni mõjutavaid sotsiaal-majanduslikke näitajaid ja rahvusvahelist kogemust (eriti EL mõju).

Aastate 2000 – 2003 tegevuskavad olid varustatud tulemusindikaatoritega. Tegelikke muudatusi on aga nendega raske mõõta, sest me ei saa teada, millist sisulist kasu tõid näiteks infomaterjalide ja sündmuste arv, õppes osalejate arv, ajakirjanduses avaldatud teabehulk jm sellised. Tulemuskriteeriumiteks on programmis määratud ka sellised näitajad nagu mittetulundusühingute rahulolu, info kvaliteet või konkursil osalemise aktiivsus, mida ise mõõta on võimatu. On selge, et selliste mõõdikute praktikad polnud mõtet uutes tegevuskavades jätkata. Vajadus integratsiooniprotsessi konkreetselt eesmärgistada ja selle saavutamist mõõta on aga endiselt olemas.

Vaja oleks laiemalt uurida EL vastavaid suuniseid ja eeskirju ning teiste riikide integratsioonialast kogemust, konkreetsemalt võib siinkohal nimetada *European Integration Handbook*'is (valminud 2004) toodud rahvusvahelist kogemust ja soovitatud indikaatorite võimalikku kasutamist Eestis.

Käesoleval aastal valminud teatmikus “Kohaliku omavalitsuse muukeelse elanikkonna integratsiooni meetmed ja mõõdikud” (L. Kasemets, Ü. Kurvits) tehakse järgmised järeldused:

- läbisegi on esitatud integratsiooni arengut kajastavad ja tegevuste tulemuslikkust või toimumist hindavad mõõdikud;
- ei ole kokku lepitud, kes ja mil viisil peaks mõõdikuid jälgima ning vajalikku andmestikku koguma;
- mõõdikuid on liiga palju ning loetelust ei selgu, millised on olulisemad (iga tegevuseesmärgi kohta, mida on ligikaudu 100, on ära toodud kuni 5 mõõdikut).

3.10. Missugused on programmi ja tegevuskavade finantseerimise tugevused ja nõrkused?

Programm on koostatud peamise fookusega rahalistele vahenditele. Tegevuskavade detailsus on aidanud programmil pidada vastu ka poliitilistele valitsusevahetustele.

Programmis on tegevusi, millele ei ole jagunud rahalisi vahendeid.

Riigikontroll auditeeris riikliku programmi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000 – 2007” elluviimist ja valimi piires alamprogrammidele antud raha kasutamist aastal 2004. Auditeeritud asutused olid rahvastikuministri büroo, Kultuuriministeerium ja Siseministeeriumi valitsemisalas olev MEIS.

MEIS sai 2003. aastal sihtotstarbelisi toetusi 45,7 miljonit krooni ulatuses, sh riigieelarvest 8,0 miljonit krooni. Kultuuriministeeriumile eraldati riigieelarvest 2,4 miljonit krooni. Auditeerimisel selgus, et toetuste maksmine MEIS-is ja Kultuuriministeeriumis oli hästi korraldatud. Riigikontrolli poolt tõstatatud kriteeriumite puudumine kultuuriühenduste toetamisel ei ole kahjuks suveks 2005 lahendust leidnud – rahvastikuministri büroo on selle väljatöötamise teinud vaid MEIS-i ülesandeks. MEIS-is ja rahvastikuministri büroos valmisid integratsiooni alamprogrammide tegevuskavad. Nende alusel töötati sihtasutuses välja reeglid ja kontrollisüsteem projektikonkursside korraldamise ning toetuste maksmise kohta. Projektide rahastamisega kaasnevate riskide vältimise meetmed toimusid.

Tagasilükatud taotluste hulk oli MEIS-is küll märkimisväärne (ligikaudu kolmandik), kuid auditeerimisel leidis kinnitust, et tagasilükkamine oli põhjendatud. MEIS-il oli ülevaade projektidele eraldatud raha kasutamise kohta. Kehtestatud aruandlus raha kasutamise kohta toimus. Kriitiliselt märkis Riigikontroll ära kultuuriühendustele toetuse eraldamise korra puudumist.

Programmi toimimise aastatel jäid tegelikud kulud üldjuhul allapoole eelarvega planeeritust. Suur välisabi projektide osakaal on peamine ebastabiilsuse allikas, sest kui taotlus jäetakse rahuldamata, kaob ka Eesti-poolse kaasrahastamise mõte. Nii näiteks olid aastal 2004 riigieelarve vahendid ligikaudu 6,7 miljonit krooni ning välisabi vahendid 4,7 miljonit krooni planeeritust väiksemad. Kuigi on väga raske tõmmata piiri kohalike omavalitsuste igapäevaste ülesannete ja integratsioonimeetmete vahele, on selge, et eriti venekeelsetes piirkondades on omavalitsuste eelarvete osa märkimisväärne.

Aastatel 2000 – 2004 on programmi kogukulu olnud 267 681 387 krooni. Sellest on hariduse alamprogrammile kulutatud 51 %, etnilistele vähemustele 9 %, täiskasvanute eesti keele õppele 16 %, ühiskonnapädevusele 10 % ning juhtimisele, hindamisele ja tegevusvõime suurendamisele 15 %. Teisele küsimusele toodud vastustes näitab antud missioonide kulusuhe alamprogrammi ja kogukulusse ilmekalt rahaliste vahendite killustamist teisejärguliste tegevuste tarvis.

Siit võib teha järgmised kriitilised järeldused:

- 1) Üle poole vahenditest on kulutatud haridussüsteemile, sealhulgas ilma selge tegevuskavata kakskeelsele õppele üleminekuks (alles 2005. a maikuu juhtkomitee istungil lubas haridus- ja teadusminister täpsemat kava);
- 2) Kui tegelikud vahendid jäävad väiksemaks võrreldes eelarvesse planeerituga, tekib vajadus määratleda prioriteedid, millele kulutamata ei saa protsessi jätkata;
- 3) Kuigi tulemuste hindamine pole ootuspäraselt kvalitatiivne, analüütiline ega piisavalt eelarvestatud, on hindamisele koos juhtimise ja koordineerimisega kulunud suurem summa (40 152 208 krooni) kui kahe alamprogrammi peale (24 091 325 ja 26 768 139 krooni);
- 4) Vaatamata rahastamise poolelt teisele eelistusele pole täiskasvanute keeleõpe IM2005 põhjal suhtelises keeleoskuses positiivseid muudatusi toonud.

Hinnang programmile

Programmi rakendamise osas projektide algatamise ja koordineerimise, välisabi kaasamise, oskusteabe ühendamise, kompetentsikeskuste tekke ja rakendusasutuste tegevuse mõttes on kasutatud ressursside piires **tehtud head tööd** ja nagu näitab IM2005, on mitmed näitajad paranenud.

RIP-i loomise aegne rahvastikuminister Katrin Saks võtab senise arengu kokku:

“Hea on see, et võrreldes näiteks Lätiga sündis meie programm võrdlemisi väikese vaevaga, konsensust leida oli oluliselt lihtsam. On positiivne, et tehti erakordselt head koostööd sotsiaalteadlastega ning püüti saavutada kaht, esmapilgul ühildamatut eesmärki: integreerida mitte-estlasi eesti kultuuriruumi ning samas pakkuda tuge nende oma kultuuri ja keele säilitamisele. Kõige olulisem ongi õige tasakaalu leidmine. Samuti on positiivne, et integratsiooni ei käsitleta ühepoolsena, vaid selles nähakse selget rolli ka eestlastel. Üritatakse luua toimivat struktuuri ja vähemalt algusetapil toimus väga hea koostöö erinevate ministeeriumitega. Veel tuleks positiivsena märkida ära ka välisabi ja riigi aasta-aastalt suurenevat panust. Väga suur välisrahade hulk sundis meid ehitama üles korralikku süsteemi sihtasutuse näol.

Nüüd probleemidest. Peamine probleem pole mitte selles, et midagi oleks valesti tehtud, vaid pigem on jõutud teha liiga vähe, võrreldes vajadusega. Oleks pidanud tegutsema kiiremini ja korda saatma rohkem, kuid see oleks keeruline juba ainuüksi nappiva inimjõu tõttu. Kuid nii mõndagi oleks võinud ka teisiti teha, kui me oleks olnud alguses nii targad kui praegu või kui oleks olnud võimalik paindlikult reageerida. Kõik välisrahad tuli pikalt ette kokku leppida ja nende kasutamist oli pea võimatu muuta. Näiteks oleks võinud algusest peale maksta keeleeksami sooritajatele tagasi 100 % 50 % asemel. Oleksime poliitiliselt palju võitnud. Põhimõtteliselt oleks pidanud hoopis rohkem keskenduma lastele, eriti just lasteaialastele. Sellest oleks pidanud alustama. Kõige odavam ja kõige efektiivsem meetod, aga meie kulutasime 90ndatel tohutuid summasid, et õpetada neid, kes tegelikult ei tahtnudki õppida.

Väga tõsine probleem on see, et programm ei ole suutnud tõhusalt kaasa aidata vene gümnaasiumi reformimisele. See on küll pigem HTM süü, sest nemad ei ole suutnud selleks valmistuda, aga ikkagi oleks see pidanud olema prioriteetne.

Loodan, et probleemide loetelust saab välja lugeda ka tulevikusoovid.”

Hinnang alamprogrammide täitmisele aastaks 2005 tulenevalt RIP-is aastaks 2007 seatud soovitud alameesmärgist, kokkuvõetuna kogu eelneva aruande põhjal, seisneb järgnevas 4-punktises hindamisskaalas:

Suurepärane – alamprogramm on vahehindamise hetkel saavutanud oma 2007. aastaks püstitatud eesmärkide saavutamiseks vajalikud tulemused; teostus on tõhus.

Hea – alamprogramm on vahehindamise hetkel saavutanud enamiku oma 2007. aastaks seatud eesmärkide saavutamiseks vajalikest tulemustest; programmi teostus on piisava tempoga.

Rahuldav – alamprogramm on vahehindamise hetkeks saavutanud mõned oma 2007. aastaks seatud eesmärkide saavutamiseks vajalikest tulemustest; programmi teostus on ebapiisava tempoga.

Ebaõnnestunud – alamprogramm ei ole vahehindamise hetkeks saavutanud oma 2007. aasta eesmärkide saavutamiseks vajalikke tulemusi; programmi teostus on ebatõhus.

ALAMPROGRAMM	HINNANG
Haridus	Rahuldav
Etnilised vähemused	Hea
Täiskasvanute eesti keele õpe	Rahuldav
Ühiskonnapädevus	Rahuldav
INTEGRATSIOONIPROGRAMM	Rahuldav
(koond)	

Soovitused edasisteks sammudeks

Integratsiooniprogrammi hindajate peamine soovitus on keskenduda edaspidi kolmele meie arvates kõige olulisemale valdkonnale:

- venekeelsete koolide üleminek kakskeelsele õppele,
- ühise teabevälja loomine ja
- suurema institutsionaalse kaasatuse saavutamine programmi rakendamisel.

Ühtlasi soovitame:

1) Ühiskonnas toimunud kiirete muutuste ja integratsiooniprogrammi elluviimisest saadud kogemuste põhjal uuendada kogu programm valitsuse tasandil juba enne aastat 2007, keskendudes kõige olulisemale ning määratledes konkreetsed ja mõõdetavad eesmärgid.

2) Arvestades ühiskonnas laiemalt, aga ka mitte-eestlaste seas väljakujunenud ootusi, oleks otstarbekas tegeleda edasi järgmiste alamprogrammide (5) ja ülesannetega (10):

- Üleminek kakskeelsele õppele (riigikeele omandamine, teiste ainete õpe eesti keeles);
- Ühine teabeväli (avalik-õigusliku ringhäälingu roll, venekeelne teavitamine);
- Täiskasvanute lõimumine (keeleõpe, Eesti kodanike arvu suurenemine)
- Ida-Virumaa tööhõive (tööturumeetmed, investeerimisabi);
- Etnilised vähemused (vähemusrahvuste kultuuritegevuse ja emakeelse õppe toetus).

Esitatud soovitustega kooskõlas on lisatud hindajate ettepanek uue integratsiooniprogrammi struktuuri kohta (vt lisa 5 Ettepanekud programmi uueks struktuuriks).

3) Alapunktis 2 toodud alamprogrammide tulemuslikkuse mõõtmiseks saaks meie arvates kasutada järgmisi indikaatoreid (tegevuste eraldi mõõtmine ei ole sel juhul enam vajalik). Antud loetelu ei pruugi olla lõplik.

- Üleminek kakskeelsele õppele – põhikooli, gümnaasiumi ja kutsekooli lõpu eesti keele eksami keskmine tulemus, alaealiste ja gümnaasiumi lõpetajate kodakondsuse taotlejate arv, kuni 24-aastaste mitte-eestlaste töötuse määr, mitte-eestlased eestikeelses gümnaasiumis või kutsekoolis;
- Ühine teabeväli – monitooringu tulemused: mitte-eestlased, kes jälgivad ETV-d, ER-i, loevad siinset eestikeelset ajakirjandust, jälgivad kohalikku meediat, loevad venekeelselt Eestis loodud väljaandeid;

- Täiskasvanute lõimumine – keeletestide sooritanute arv, kodanike juurdekasv naturalisatsiooni korras, illegaalide (dokumenteerimata isikute) arvu vähenemine, keelenõuetele mittevastavate ametiisikute arvu vähenemine, vabanenud kinnipeetute töötuse määr;
- Ida-Virumaa tööhõive – mitte-eestlastest töötud, tööotsijad, eesti keelt vähemalt kesktasemel valdajad, keskmine sissetulek;
- Etnilised vähemused – kultuurautonoomiate arv, rahvuskultuuriseltside ja Eestis elavate vähemusrahvuste suhe, emakeelse hariduse omandamise võimalused.

Soovitame RIP-i uuendamise käigus välja töötada sellised tegevuskavad, mis võimaldavad kõiki loetletud näitajaid parandada. Kui need näitajad ei parane, pole mõtet heaks kiita aastaaruandeid, mis kirjeldavad väljaantud trükiseid, toimunud üritusi või muud kvantitatiivset tegevust.

4) Pöörata kogu valitsuse peatahelepanu koolireformi õnnestumisele. Komplekteerida selleks vajalik arv ametnikke HTM-is, Harjumaal ja Ida-Virumaal, koostada õpetajate ja õppevara vajaduse ja saavutamise täpne kava ning varustada see vajalike riigieelarveliste ressurssidega. Seejuures on kriitilise tähtsusega teiste ainete õpetajate ettevalmistus, mille puhul tuleb Läti sündmuste ärahoidmiseks tegutseda kiiresti.

5) Mitte kavandada jätkusuutmatuid tegevusi. Iga projekti heakskiitmise vältimatuks tingimuseks võiks olla jätkutegevuste äranäitamine konkreetsete kasusaajate jaoks. Pidevalt vajalike tegevuste osas tuleks projektipõhine lähenemine asendada püsitoetustega.

6) Haarata programmi uuendamisse, ekspertkomisjonidesse, õppekava sobilikuks kohandamiseks ja monitooringute tulemuste interpreteerimisse kaasa rohkem mitte-eestlaste esindajaid, lastes neid valida mitte-eestlaste katusorganisatsioonidel. Kui mitte-eestlased tajuvad, et nende olulised ja usaldusväärsed esindajad on juhtivalt kaasatud programmi ja selle allosade kujundamisse paraneb nende suhtumine nii programmi kui ka integratsiooni tervikuna. Selline tegevus teeniks ühtlasi eesmärki vähendada andekate eestivenelaste lahkumist.

7) Parandada programmi elluviimist korraliste aruteludega valitsuskabinetis, saavutamaks vastutavate ministrite paremat kaasatust ja integratsiooni eest vastutavate isikute ringi määratlemist ministeeriumites ning nende juhtkomiteesse kaasamist. Kuni peetakse vajalikuks eraldi rahvastikuministri olemasolu, luua tema bürosse apoliitilised analüütikute töökohad, et tagada järjepidevus valitsuste vahetusel.

8) Haarata sihtrühmade hulka ka vangid. Nende puhul on võimalik karistusaja koosseisu lisada tänapäevaseid meetmeid eesti keele ja erialaliste oskuste ühendatud õppeks.

9) Suurendada ülikoolide ja teiste uurimisasutuste rolli integratsioonitulemuste analüüsimisel. Vähendada tarbetute tegevusnäitajatega aruannete kirjutamist. Suurendada tagasisidestatud tulemuspõhist programmi juhtimist ehk viia rohkem eelnevate tulemusnäitajate järgi sisse korrekture järgnevate aastate tegevusse. Lisaks hoiakute ja meedia jälgimisele tuleb tellida uuringuid sotsiaal-majanduslike ja -psühholoogiliste protsesside ning poliitika kujundamise ja elluviimise kohta. Delikaatne teema vajab analüüsile tuginevaid otsuseid.

LISA 1. Läbiviidud fookusgruppide, intervjuude ja küsitluste ajakava

Tabel 1. Tehtud intervjuud

Nr.	Intervjuueeritud organisatsiooni esindaja	Intervjuu kuupäev
1	Ljubov Abramova Muhu lasteaed, juhataja	25.08.2005
2	Aleksander Dušman Ida-Virumaa Vähemusrahvuste Ümarlaud	25.05.2005
3	Jevgeni Golikov Siseministeerium, Regionaalministri nõunik	01.06.2005
4	Merle Haruoja Inimõiguste Instituut	23.05.2005
5	Mati Heidmets Tallinna Ülikool	20.05.2005
6	Katrin Hõövelson Sotsiaalministeerium	10.05.2005
7	Madis Järv Kultuuriministeerium	24.05.2005
8	Marko Kaldur Noor Ida-Virumaalt	19.05.2005
9	Reet Kaldur Jõhvi noorsootõtaja	17.06.2005
10	Svetlana Selentsova Karjamaa Gümnaasiumi õppealajuhataja ja keelekümbluse koordinaator	25.08.2005
11	Oleg Karpikov Eesti-Vene Ettevõtluskoda	04.07.2005
12	Laura Kikas Justiitsministeerium, vanglate	25.07.2005

Nr.	Intervjueeritud organisatsiooni esindaja	Intervjuu kuupäev
	osakonna nõunik	
13	Vira Konyk Ukraina kaasmaalaskond, esinaine ja 2 liiget	19.09.2005
14	Jevgeni Krištafovitsš Noorteühendus Avatud Vabariik	10.05.2005
15	Kaja Kuivjõgi Sotsiaalministeerium	16.06.2005
16	Lidia Kõlvart Rahvuskultuuride Seltside Ühendus "Lüüra"	18.05.2005
17	Liis Kängsepp ja 2 klubi liiget MTÜ Noorte Meediaklubi	28.07.2005
18	Irene Käosaar MEIS Keelekümbluskeskus	18.05.2005
19	Cilja Laud Eesti-Juudi Kogukond, esinaine	22.09.2005
20	Marju Lauristin Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduskond	Esitas kirjaliku arvamuse 27.05.05
21	Liina Lust Justiitsministeerium	11.05.2005
22	Nonna Meltsas Vindi lasteaed-alkool, juhataja	24.08.2005
23	Maie Metsalu Ida-Virumaa Tööhõiveamet	08.09.2005
24	Alar Ojalo Presidendi Kantselei	20.05.2005
25	Margus Ojaots Narva Kutseõppekeskuse direktor Lisaks õpetajad, kes on osalenud eesti keele kursustel, vahetusprogrammis ja õpilased, kes on osalenud vahetusprogrammis	08.09.2005
26	Pae Gümnaasium	29.08.2005

Nr.	Intervjueeritud organisatsiooni esindaja	Intervjuu kuupäev
	Natalia Jurtsenko, õppealajuhataja Osalesid 3 õpetajat (6. klassi klassiõpetaja, 6. klassi loodusainete õpetaja ja eesti keele kui teise keele õpetaja); lisaks osalesid 3 last 6. klassist, 4 last 8. klassist.	
27	Tiina Peenoja Pereõppe vahendaja	22.08.2005
28	Pereõppe läbinud laste ja lastevanematega kohtumine Osales 2 perekonda (vanemad ja lapsed)	26.08.2005
29	Merike Peri Sotsiaal- ja tervishoiuosakond, Ida-Virumaa maavalitsus	17.06.2005
30	Jaak Prozes Eestimaa Rahvaste Ühendus	13.05.2005
31	Ene Rebane Kodakondsus- ja Migratsiooniamet	31.05.2005
32	Janika Saar Laste keele- ja loovuslaager Laagris 12 vene ja 12 eesti last	26.08.2005
33	Katrin Saks Endine rahvastikuminister	30.09.2005, esitas kirjaliku arvamuse
34	Aleksei Semjonov Inimõiguste Teabekeskus	17.05.2005
35	Maie Soll Haridus- ja Teadusministeerium	13.05.2005
36	Hagi Šein Audentese Ülikool, meediaõppetooli juhataja	05.07.2005
37	Kohtumine Sillamäe noortega Sillamäe linnavalitsuses Osales Sillamäe linna	17.06.2005

Nr.	Intervjueeritud organisatsiooni esindaja	Intervjuu kuupäev
	noorsootöötaja Stanislav Šmeljov	
38	Tarmo Tammiste Narva linnapea	17.06.2005
39	Ülle Türk Tartu Ülikool (keeletestid)	27.05.2005
40	Cecilija-Rasa Unt Eesti Leedulaste Ühendus, esinaine	23.09.2005
41	Kaarin Veinbergs Haridus- ja kultuuriosakond, Ida-Virumaa maavalitsus	17.06.2005
42	Enn Veskimägi Eesti Töandjate Keskliit, juhatuse esimees	04.08.2005
43	Katrin Viru Eesti Väitlusselts	12.05.2005
Riikliku integratsiooniprogrammi juhtkomitee liikmed		
44	Mati Luik Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus	09.06.2005
45	Reet Mikk Kultuuriministeerium	07.06.2005
46	Kadri Reinthal Rahandusministeerium	08.06.2005
47	Silver Tammik Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	07.06.2005
48	Maarja Saks Sotsiaalministeerium	07.07.2005
48	Maie Soll Haridus- ja Teadusministeerium	11.07.2005
50	Raivo Vetik Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut	15.07.2005
Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse töötajad		

Nr.	Intervjueeritud organisatsiooni esindaja	Intervjuu kuupäev
51	Ave Härsing PHARE projektiüksuse juht	07.07.2005
52	Karin Rätsep MEIS administratiivdirektor	07.07.2005
53	Eda Silberg Haridusprogrammide Keskuse juht	06.07.2005

Tabel 2. Läbiviidud fookusgrupid ja arutelud

Fookusgrupp 1 – Vene avalikkus (noored, keskealised)			
26.05.2005			
Kutsutud	Esindatud RIP sihtgrupp/rakendaja	Osaleja (JAH/EI)	Täiendav informatsioon
Jevgeni Krištafovitsš	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed noored	JAH	
Dmitri Klenski	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed täiskasvanud	JAH	
Aleksandr Kulakov	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed noored	JAH	
Olga Tserepanova	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed noored	JAH	
Anna Malikova	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed täiskasvanud	JAH	
Margarita Kornysheva	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed täiskasvanud	JAH	
Pavel Starkov	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed noored	EI	Puudub
Regina Boistova	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed noored	EI	Puudub
Julia Baer-Bader	Sihtgrupp: laiem avalikkus – muukeelsed noored	EI	Puudub
Fookusgrupp 2 – Hinnang koguprogrammile			
31.05.05			
Kutsutud	Esindatud RIP-i sihtgrupp/rakendaja/ arvamusiider	Osaleja (JAH/EI)	Täiendav informatsioon
Mati Heidmets, Tallinna Ülikool	Sihtgrupp: õppeasutuste juhtkonnad, koolijuhid	JAH	
Raivo Vetik, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut	Sihtgrupp: RIP juhtkomitee, Presidendi Ümarlaura liikmed	JAH	
Piret Lilleväli, Siseministeerium	Rakendaja Sihtgrupp: Ministeeriumite töötajad	JAH	
Marju Lauristin, Tartu Ülikool	Arvamusiider Sihtgrupp: õppejõud	EI	Esitas kirjaliku arvamuse 27.05.05
Tarmo Tammiste, Narva linnavalitsus	Sihtgrupp: Ida-Virumaa KOV-d	EI	Intervjuu, 17.06.05
Katrin Saks, Riigikogu	Arvamusiider Sihtgrupp: valitsusasutused, Presidendi Ümarlaura liikmed	EI	Puudub
Fookusgrupp 3 – Keel ja haridus			
02.06.2005			
Kutsutud	Esindatud RIP-i sihtgrupp/rakendaja/ arvamusiider	Osaleja (JAH/EI)	Täiendav informatsioon
Irene Käosaar, MEIS Keelekümbluskeskus	Rakendaja	JAH	

Mart Rannut, Tallinna Ülikool	Sihtgrupp: Õppejõud	JAH	
Katrin Viru, Eesti Väitlusselts	Sihtgrupp: Õpetajad	EI	Intervjuu 12.05.05
Veera Sibrik, Kohtla-Järve Vene Gümnaasium	Sihtgrupp: Õpetajad	EI	Puudub
Maie Soll, Haridus- ja Teadusministeerium	Sihtgrupp: Haridus- ja Teadusministeerium, ministeeriumite töötajad	EI	Intervjuu 13.05.05
Kaarin Veinbergs, Ida-Viru Maavalitsus	Sihtgrupp: Ida-Virumaa KOV-d	EI	Intervjuu 17.06.05
Olav Aarna, Riigikogu	Arvamusliider Sihtgrupp: Õppeasutuste juhtkonnad, valitsusasutused	EI	Puudub
Jaak Prozes, Eestimaa Rahvaste Ühendus	Sihtgrupp: etnilised vähemused, Presidendi Ümarlaua liikmed, rahvuskultuuriseltsides osalejad	EI	Intervjuu 13.05.05
Fookusgrupp 4 – Meedia 06.06.05			
Kutsutud	Esindatud RIP-i sihtgrupp/rakendaja	Osaleja (JAH/EI)	Täiendav informatsioon
Olga Martõnova, Eesti Televisioon	Sihtgrupp: meediafirmad, meediatöötajad	JAH	
Mary Velmet, Raadio 4	Sihtgrupp: meediafirmad, meediatöötajad	JAH	
Hagi Šein, Audentse Ülikool	Sihtgrupp: Presidendi Ümarlaua liikmed, õppejõud	EI	Intervjuu 05.07.05
Reet Oja, Eesti Televisioon	Sihtgrupp: meediafirmad, meediatöötajad	EI	Puudub
Aleksandr Zukerman, Maurum AS	Sihtgrupp: meediafirmad, meediatöötajad	EI	Puudub
Vladimir Vridliand, Molodesh Estonii	Sihtgrupp: meediafirmad, meediatöötajad	EI	Puudub
Fookusgrupp 5 – Sotsiaalmajandus 08.06.05			
Kutsutud	Esindatud RIP-i sihtgrupp/rakendaja/ arvamusliider	Osaleja (JAH/EI)	Täiendav informatsioon
Jevgeni Golikov, Siseministeerium	Sihtgrupp: ministeeriumite töötajad	JAH	
Lilia Sokolinskaja, Eesti Ajakirjanike Liit	Sihtgrupp: meediafirmad, meediatöötajad	JAH	
Aleksander Dušman, Ida-Virumaa Vähemusrahvaste Ümarlaud	Sihtgrupp: etnilised vähemused, Presidendi Ümarlaud	JAH	
Vladimir Vaingort, OÜ Kardis	Arvamusliider Sihtgrupp: laiem avalikkus,	JAH	

	täiskasvanud mitte-eestlased, muukeelsed töötajad ja äriühingud		
Janno Järve, Majandus- ja Kommunikatsiooni ministerium	Sihtgrupp: ministriumite töötajad	EI	Puudub
Enn Veskimägi, Eesti Tööandjate Keskliit	Arvamusliider Sihtgrupp: laiem avalikkus	EI	Intervjuu 04.08.05
Oleg Karpikov, Eesti – Vene Ettevõtluskoda	Arvamusliider Sihtgrupp: laiem avalikkus, täiskasvanud mitte-eestlased, muukeelsed töötajad	EI	Intervjuu 04.07.05

Tabel 3. Läbiviidud küsitlused

Periood	Sihtgrupi kirjeldus	Valimi suurus
05.07.05 – 29.07.05	Üldvalim – venelaste üleriigiline sotsiaaldemograafiliselt esinduslik läbilõikevalim vanusevahemikus 18 – 65 aastat	280 – 300
05.07.05 – 29.07.05	15 – 20-aastased venekeelsete koolide õpilased	50
05.07.05 – 29.07.05	18 – 30-aastased mitte-eestlastest noorte MTÜde esindajad	50
05.07.05 -	Venekeelsete koolide õpetajad	50
05.07.05 – 29.07.05	Etnilised vähemused	50

LISA 2. Kaetud sihtgrupid

Missioon	Sihtgrupi katmine
Alamprogramm I	
I.1.a. Keeledidaktika arendamine, keeleõppe metoodikate, õppekavade ja õppematerjalide väljatöötamine, koolitajate koolitus	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpetajate, õpilaste ja lapsevanematega
I.1.b. Keelekümblusprogrammi väljatöötamine, arendamine ja rakendamine	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp keel ja haridus intervjuud, kohtumised keelekümbluskoolide õpetajate ja õpilastega, keelekümbluslasteaedade juhatajatega
I.1.c. Õppetöövälised keeleõppemallid	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised õppetööväliste keeleõppemallide vahendajatega, pereõppes osalenud laste ja lastevanematega, keelelaagris osalenud lastega
I.2.a. Eesti keele kui teise keele õpetajate piirkondlik täiendkoolituse võrgustik	õpetajate küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised eesti keele kui teise keele õpetajatega
I.2.b. Eesti keele õppe täiendkoolitus teiste ainete õpetajatele jm koolitus	õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp hinnang koguprogrammile, intervjuud ja kohtumised kutsekoolide õpetajate, juhtide ja õpilastega

Missioon	Sihtgrupi katmine
I.2.c. Õpetajate ümberõpe, töötavate õpetajate täiendkoolitus	õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpetajate ja õppealajuhatajatega
I.3.a. Meetmete kavandamine koolide arengukavades, ainekavad, koolitus	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpetajate ja õpilastega
I.3.b. Eesti ja vene õppekeele koolide õppekava arendus ja koostöö	õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp hinnang koguprogrammile, intervjuud ja kohtumised vene koolide õppealajuhatajatega
I.3.c. Eesti keele kui teise keele süvaõpe	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpilaste, õpetajate ja õppealajuhatajatega
I.3.d. Eestikeelset aineõpetust ja eesti keele omandamist toetavad õppematerjalid	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpetajatega
I.4. Arendada eesti ja vene õppekeele koolide keelelis-kultuurilist koostööd, et paraneks õpilaste keeleoskus ja kujuneks sallivus teiste kultuuride suhtes	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpetajate ja õpilastega
I.5.a. Kodanikukasvatuse kontseptsioon, mitmekultuurilise kooli kontseptsioon, materjalid	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud ja kohtumised vene koolide õpetajatega
I.5.b. Koolitus kodaniku ja mitmekultuurilise koolide teemadel,	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp

Missioon	Sihtgrupi katmine
teavitamine ja nõustamine	hinnang koguprogrammile, intervjuud vene koolide õpetajate ja õppealajuhatajatega
Alamprogramm II	
II.1. Tõsta Eesti ühiskonna teadlikkust kultuurierinevustest, laiendada Eestis elavate etniliste vähemuste võimalusi keele- ja kultuurilise eripära säilitamisel ning suurendada nende teadmisi Eestist	vene üldvalimi küsitlus, õpilaste küsitlus, fookusgrupp avalikkus, intervjuud
II.2. Toetada rahvuskultuuriseltside, kunstikollektiivide ja pühapäevakoolide tegevuse kaudu etniliste vähemuste keele ja kultuuri säilimist	etniliste vähemuste küsitlus, vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp sotsiaalmajandus, intervjuud
II.3. Soodustada rahvuskultuuriseltside omavahelist koostööd ja koostööd riigiga	etniliste vähemuste küsitlus, fookusgrupp sotsiaalmajandus, intervjuud
II.4. Toetada uute rahvuskeelsete põhikoolide tegevust	etniliste vähemuste küsitlus, fookusgrupp sotsiaalmajandus, intervjuud
Alamprogramm III	
III.1. Arendada eesti keele oskuse tasemeeksamite süsteemi ja sellega seotud nõustamist eesmärgiga tagada eksamitulemuste suurem usaldatavus ja positiivne tagasimõju eesti keele kui teise keele õppele	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud
III.2. Luua eeldused täiskasvanud mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivseks integratsiooniks kvaliteetse eesti keele õppe kättesaadavuse näol	õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud
III.3. Laiendada muukeelsete täiskasvanute eesti keele õppe võimalusi, et tagada eesti keele oskus olme- ja tööalaseks suhtlemiseks vajalikul tasemel	vene üldvalimi küsitlus, õpilaste küsitlus, õpetajate küsitlus, fookusgrupp keel ja haridus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud

Missioon	Sihtgrupi katmine
III.4. Toetada mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivset integratsiooni avalikkuse kaasamise ja teavitamise kaudu	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud
III.5. Analüüsida erinevate inimrühmade keelesuhete ja sotsiokultuurilise pädevuse arengut erinevates eluvaldkondades ning selle alusel välja töötada meetmed eesti keele ühiseks suhtluskeeleks kujundamise kiirendamiseks ja mitmekeelsuse arendamiseks	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud
Alamprogramm IV	
IV.1. Arendada mitte-eestlaste integratsioonialast koostööd kolmanda sektori ja riigi institutsioonide vahel	vene üldvalimi küsitlus, vene organiseerunud noorte küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud ja uuringud
IV.2. Toetada noorteühingute ja õpilasomavalitsuste arengu järjepidevust, et tagada muukeelsetele noortele enam ühistegevuse võimalusi ning kujundada nende ühiskonnapädevust	vene üldvalimi küsitlus, vene organiseerunud noorte küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud
IV.3. Arendada mitmekülgsemalt välja integratsioonitemaatika eesti- ja venekeelses meedias; tekitada ja laiendada eesti- ja venekeelse meediasüsteemi ühisosa; suurendada meedia interaktiivsust; parandada venekeelse institutsionaalse-utilitaarse info kättesaadavust ja kvaliteeti meedias, soodustamaks venekeelse elanikkonna sotsiaalset osalust	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp meedia, fookusgrupp sotsiaalmajandus, intervjuud ja uuringud
IV.4. Suurendada meedia- ja	õpetajate küsitlus, õpilaste küsitlus,

Missioon	Sihtgrupi katmine
infovaldkonna professionaalide arvu mitte-eestlastest noorte seas; kasvatada uue, regulaarse meediatarbimise harjumisega ja infoühiskonnas orienteerumise oskusega mitte-eestlaste põlvkonda	fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp meedia, fookusgrupp sotsiaalmajandus, intervjuud ja uuringud
IV.5. Tihendada eestlaste ja mitte-eestlaste omavahelist suhtlemist; tekitada ja arendada kultuuridevahelist dialoogi.	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud ja uuringud
IV.6. Toetada mitte-eestlaste õiguslik-poliitilist integratsiooni	vene üldvalimi küsitlus, õpilaste küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud ja uuringud
IV.7. Parandada muukeelsete töötute ja töötajate erialast eesti keele oskust kombineerituna riigikeele valdamisega, mis võimaldab neil edukalt integreerida tööturule	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, intervjuud, kohtumised ja uuringud
IV.8. Luua muukeelsetele noortele ja täiskasvanutele nende sotsiaalset, etnilist ja keelelist eripära arvestavad võimalused, mis vähendavad nende osalust sotsiaalsetest riskirühmades, sh narkomaania, HIV/AIDS, kuritegevus, tööpuudus	uuringud
Alamprogramm V	
V1. Korraldada riikliku programmi IS vastutusala juhtimise ja hindamise, et tagada programmi areng, tõhus rakendamine ja põhieesmärkide saavutamine	fookusgrupp hinnang koguprogrammile, intervjuud
V.2. Korraldada riikliku programmi HTM vastutusala juhtimise ja hindamine, et	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp hinnang

Missioon	Sihtgrupi katmine
tagada programmi areng, tõhus rakendamine ja põhieesmärkide saavutamine	koguprogrammile, fookusgrupp keel ja haridus, intervjuud
V3. Tõsta integratsiooniga seotud asutuste tegevusvõimet, sh parandada venekeelse institutsionaalse-utilitaarse info kättesaadavust ja kvaliteeti asutustes	vene üldvalimi küsitlus, fookusgrupp vene avalikkus, fookusgrupp hinnang koguprogrammile

LISA 3. Kasutatud materjalide loetelu

1. Allik, H., I. Dolgovskaja jt. Kodaniku Käsiraamat, 2004
2. Asser, H. Artikkel “Tendentsid ja tingimused muukeelse kooli arenguks Eestis”, Tartu Ülikool, 2004
3. Asser, H. Eesti keelekümblusprogramm, Uurimisrühma aruanded 2001 – 2004
4. Balti Ajakirjandusuurijate Assotsiatsioon, Integratsiooni meediamonitooringud 2000 – 2004
5. ECRI, II Aruanne Eesti kohta 22. juunil 2001.
6. Eesti elanik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse “Mina. Maailm. Meedia” tulemustest. Toimetajad: V. Kalmus, M. Lauristin, P. Pruulmann-Vengerfeldt, Tartu Ülikool, 2004
7. Eesti Noorsoo Instituut, Eesti Huvialajuhtide Liit, Üldhariduskoolide huvijuhtide staatuse ja koolitusvajaduste uuring, Aruanne, 2004
8. Estonian Government, Comments of the Estonian Government on the Opinion of the Advisory Committee on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Estonia, 2002
9. EU Commission, Handbook on Integration for policy-makers and practitioners, Directorate General Justice, Freedom and Security, 2004
10. Euroopa Liidu PHARE eesti keele õppe programm 2001 – 2003, Raport ja lõpparuanne
11. European Commission, General Recommendation 30: Discrimination against non-citizens, Committee On The Elimination Cerd/C/64/Misc.11/Rev.3 Of Racial Discrimination, 12 March, 2004
12. European Commission, Second Opinion on Estonia Adopted on 24 February 2005, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2005
13. Faktum Uuringukeskus, Kutsehariduse areng venekeelsetes kutseõppeasutustes, Uuringu aruanne, 2004
14. Gil-Robles, A. Report by Mr Alvargo Gil-Robles, Commissioner For Human Rights, On His Visit To Estonia, 27th – 30th October 2003, Office Of The Commissioner For Human Rights, Council of Europe

15. Hallik, K., J. Helemäe jt, Projekti “Muukeelsete noorte töötusriski vähendamine” vajadusuuring, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2004
16. Inimõiguste Teabekeskus, Tallinna integratsiooniprogramm 2002 – 2005
17. Kasemets, L ja Kurvits, Ü. Kohaliku omavalitsuse muukeelse elanikkonna integratsiooni meetmed ja mõõdikud, 2005
18. Keelekümbluskeskus, Keelekümbluskeskuse 2000 – 2004. aasta aruanded
19. Kodakondsus- ja Migratsiooniamet. 2004. aasta Kodakondsus- ja Migratsiooniametis, 2005
20. Kõuts, R. Integratsioon Eesti Meedias 1999 – 2003
21. MEIS, Integratsiooni Sihtasutuse aastaraamatud 2000 – 2003
22. Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, PHARE Standard Summary Project Fiche: Estonian Language Training and Teaching in Estonian for Non-Estonian Speakers, 2001
23. Open Society Institute 2002, Minority Protection in Estonia, An Assessment of the Programme of Integration in Estonian Society 2000 – 2007
24. P. Kaabel. Nüüd üles, keda võõras rõhub. Tegelikuse Keskus, juuli, 2005
25. Pooled venelastest kiidavad nõukogude aega, Delfi uudisteportaal, 26.juuli, 2005
26. PriceWaterhouseCoopers, PHARE projekti “Eesti rahvusvähemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppe programm ES 0003.01” vahehindang, 2003
27. Radzinski, E. Vale otsus, vale mees ja vale maa. Tegelikuse Keskus, mai, 2005
28. Rahvastikuministri büroo, Riiklik programm “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000 – 2007”
29. Rahvastikuministri büroo, Riikliku programmi “Integratsioon eesti ühiskonnas 2000 – 2007” alamprogrammide tegevuskavad aastateks 2004-2007
30. Rahvastikuministri büroo, Riikliku programmi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000 – 2007” rakendamise aruanded 2000 – 2004
31. Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Integratsiooni monitooring, 2005
32. Rannut, Ü. Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis. Käsiraamat, 2004
33. Riigikogu, Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus, 01.08.2002

34. Riigikogu, Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni ratifitseerimise seadus, 01.06.2002
35. Statistikaamet, Hõivatud muulased tegevusala järgi 2000 – 2003
36. Tafel, K., Terk, E. Teostatavusuuring projektile “Muukeelse elanikkonna integreerimine tööturule”, Eesti Tuleviku-Uuringute Instituut, 2004
37. Tamme, K. Küsitluse “2003. aasta suviste eesti keele laagri- ja pereõppe projektide mõju neis osalenud Ida-Virumaa noorte eesti keele oskusele” tulemused, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus
38. TNS Emor, Uuring: Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega koolides: hetkeolukord ja vajadused, 2004
39. Vähemusrahvused ja integratsiooniprotsessid. Materjalide kogumik. Koostajad: R. Grigorjan, L. Digojeva jt, 1999
40. Vöormann, R., Helemäe, J., Nimmerfeldt, G. Välisabi projekti “Mitmekultuuriline Eesti” tegevuste hindamine aruanne, märts 2005

LISA 4. Ettepanekud programmi uueks struktuuriks

Uus alameesmärk, ülesanded ja tegevuste märksõnad	
Alamprogramm I	Üleminek kakskeelsele õppele
riigikeele omandamine: <ul style="list-style-type: none">- vajalik õppevara- eesti keele õpetajate täiendõpe- eesti keele õpetajate ettevalmistus- õppekava uuendus- keelelaagrid- eesti peredes elamine	
teiste ainete õpe eesti keeles: <ul style="list-style-type: none">- õppevara- õpetajatele eesti keele erialane õpe- keelekümbelse laiendamine- koolide kaasamine muudatustesse- õpilasvahetusprogrammid	
Alamprogramm II	Etnilised vähemused
vähemusrahvuste kultuuritegevuse toetus: <ul style="list-style-type: none">- seltside kunstitegevuse toetamine- vähemusrahvuste tutvustamine- vähemuste teavitamine	
emakeelse õppe toetus: <ul style="list-style-type: none">- pühapäevakoolide toetamine- vähemuskeele süvaõppe klassid tavakoolis	
Alamprogramm III	Täiskasvanute lõimumine
Keeleõpe: <ul style="list-style-type: none">- eesti keele eksamite süsteemi areng- keelekursuste kättesaadavus- eksami sooritanute kulude hüvitamine- õpe riskigruppidele (sh vangid)- õpe olulistele teenistujatele	
Eesti kodanike arvu suurenemine:	

Uus alameesmärk, ülesanded ja tegevuste märksõnad	
<ul style="list-style-type: none"> - kodakondsuseksamiks valmistujate kulude hüvitamine - kodanikuteabe levitamine 	
Alamprogramm IV	Ühine teabeväli
avalik-õigusliku ringhäälingu roll:	
<ul style="list-style-type: none"> - kakskeelne ETV programm - multikultuurse Raadio 4 stabiilne rahastus 	
venekeelne teavitamine:	
<ul style="list-style-type: none"> - olulise ühiskondliku teabe kättesaadavaks tegemine venekeelsena - rahvusliku ringhäälingu uudisteosa tugevdamine 	
Alamprogramm V	Ida-Virumaa tööhõive
Tööturumeetmed:	
<ul style="list-style-type: none"> - kutsekoolide seostamine tööturuga - kutsekoolide kaasajastamine - tööandjate vajaduste arvestamine - töötute toimetulekukoolitused - töötute ümberõpe 	
Investeeringisabi:	
<ul style="list-style-type: none"> - prioriteetsus EL vahendite kaasamisel - välisinvesteeringute hankimine - soodustused EAS-i kaasrahastusel 	

LISA 5. Küsitluste küsimustikud

Lisatud eraldi dokumentidena.